

Vlaams
Parlement

stuk **1132** (2010-2011) – Nr. 1
ingediend op 13 mei 2011 (2010-2011)

Nota van de Vlaamse Regering

Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling

ingediend onder de coördinatie van de heer Kris Peeters,
minister-president van de Vlaamse Regering,
Vlaams minister van Economie, Buitenlands Beleid,
Landbouw en Plattelandsbeleid

SAMEN GRENZEN VER-LEGGEN

Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling

INHOUD

Inhoudsopgave.....	4
Voorwoord.....	10
Inleiding.....	11
DEEL 1: KADER	14
1. Omgevingsanalyse duurzame ontwikkeling.....	14
1.1. Globalisering.....	14
1.2. Armoede en sociale uitsluiting.....	15
1.3. Vergrijzing, een Europees fenomeen	16
1.4. Klimaatverandering.....	17
1.5. Toenemende mobiliteit	18
1.6. Uitputting van grondstoffen	18
1.7. Verlies aan biodiversiteit.....	19
1.8. Volksgezondheid	19
2. Een kader voor de Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling.....	20
2.1. Wat is duurzame ontwikkeling?	21
2.2. Het internationale kader.....	23
2.2.1. Verenigde Naties	23
2.2.1.1. Wereldtoppen voor Duurzame Ontwikkeling.....	23
2.2.1.2. De Commissie voor Duurzame Ontwikkeling van de VN.....	23
2.2.1.3. De Millenniumdoelstellingen van de Verenigde Naties ..	24
2.2.2. Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO).....	24
2.2.3. Network of regional governments for sustainable development ...	25
2.2.4. Europese Unie.....	25
2.2.4.1. Europa 2020	25
2.2.4.2. De Europese strategie voor duurzame ontwikkeling (EUSDO).....	26
2.3. Het nationale kader.....	27
2.4. Het Vlaamse kader	27
2.4.1. Het decreet ter bevordering van duurzame ontwikkeling	27
2.4.2. Het Regeerakkoord 2009-2014.....	29
2.4.3. Vlaanderen in Actie (ViA) en Pact 2020	29
2.4.4. De eerste Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling (2006 - 2010)	30
2.4.5. Vlaams Parlement	30
3. Evaluatie van de uitvoering van de voorgaande strategie.....	30
3.1. Belangrijke bevindingen	30
3.2. Hoe kan het belang van de VSDO in de toekomst toenemen?	32
3.3. Conclusie.....	33

DEEL 2: VISIE	34
1. Langetermijnvisie duurzame ontwikkeling.....	35
1.1. De noodzaak van een langetermijnvisie in het kader van duurzame ontwikkeling.....	35
1.2. Systeeminnovatie en transities	36
1.3. Langetermijnvisie duurzame ontwikkeling gebaseerd op transities.....	36
1.3.1. Transitie wonen en bouwen	38
1.3.2. Materialentransitie	39
1.3.3. Energietransitie	40
1.3.4. Mobiliteitstransitie.....	40
1.3.5. Voedseltransitie	40
1.3.6. Gezondheidszorgtransitie.....	41
1.3.7. Het holistische kennis- en leersysteem	41
1.3.8. Economische ontwikkeling.....	42
1.3.9. De sociaal-culturele ontwikkeling	42
1.3.10. De ecologische draagkracht.....	43
1.3.11. De internationale dimensie.....	43
1.3.12. De institutionele dimensie	43
DEEL 3: Methodologische aanpak en acties	45
1. Transities: Systeeminnovatie en transitie management als sleutelementen van een Vlaams beleid voor duurzame ontwikkeling.....	46
1.1. Systeeminnovaties.....	46
1.2. Transitie management en ander langetermijnprocessen	47
Verder zetten bestaande processen	48
Optimaliseren van bestaande instrumenten en ontwikkelen van nieuwe instrumenten in het kader van transitie management (actie 1).....	49
Verder uitbouwen van een netwerk rond transitie en structurering transitie- aanpak (actie 2).....	49
Ondersteuning bieden bij nieuw opgerichte transitieprocessen (actie 3)	49
2. Een nieuwe overheid: governance beyond government	50
Principes van governance beyond government toepassen (actie 4).....	51
3. Betrokkenheid stakeholders	52
3.1. Participatieprocessen opzetten.....	52
Kennisnetwerk participatie (actie 5)	52
Aanreiken van inspirerende praktische voorbeelden van radicale veranderingen (actie 6)	53
Nieuwe waardecreatie via stilte, rust en ruimte (actie 7).....	53
3.2. Samenwerking met de strategische adviesraden en netwerken.....	54
Betrokkenheid strategische adviesraden en andere netwerken/koepels (actie 8)	54
4. Opvolging, monitoring en evaluatie	55
Omgevingsmonitor duurzame ontwikkeling (actie 9)	55

Monitoring VSDO en nieuw opvolgingssysteem gericht op leren (actie 10) ..	54
DEEL 4: Systemen, dimensies en acties	58
1. Wonen-en-Bouwensysteem.....	60
1.1. Langetermijnvisie	60
1.2. De operationele middellange en kortetermijndoelstellingen.....	61
1.3. Acties: Transitie duurzaam wonen en bouwen (project VSDO1)	61
Structurele ondersteuning van de transitienetwerken duurzaam wonen en bouwen (DUWOBO), (actie 11)	62
Ontwikkelen van een maatstaf en afwegingsinstrumenten (inclusief materialen- afweging) voor duurzame bouwprojecten, structurering van de toepassing (actie 12)	63
Opzetten van proefprojecten duurzame wijken (actie 13)	64
2. Materialensysteem	66
2.1. Langetermijnvisie	66
2.2. De operationele middellange en kortetermijndoelstellingen.....	67
2.3. Acties: Materialentransitie.....	67
Structurele ondersteuning van Plan C (actie 14).....	68
Uitbouwen van portfolio van concepten, activiteiten en praktijkexperimenten (actie 15)	69
3. Energiesysteem.....	71
3.1. Langetermijnvisie	71
3.2. De operationele middellange en kortetermijndoelstellingen.....	71
3.3. Acties: Energietransitieproces initiëren	72
Een Vlaamse energietransitie (actie 16)	72
3.4. Acties: Energie met middellange termijnperspectief	72
3.5. Acties: Slimme netten	73
4. Mobiliteitssysteem.....	75
4.1. Langetermijnvisie	75
4.2. De operationele middellange en kortetermijn-doelstellingen	75
4.3. Algemene acties.....	76
4.4. Acties: Het vervoersnetwerk als geïntegreerd systeem.....	76
4.5. Acties: Logistiek.....	80
4.6. Acties: Transitie naar meer milieuvriendelijke mobiliteit (project VSDO1)	81
5. Voedselsysteem.....	83
5.1. Langetermijnvisie	83
5.2. De operationele middellange en kortetermijn-doelstellingen	84
5.3. Acties: Platteland, landbouw, visserij en voeding in verandering	85
5.4. Acties: Transitiepaden: van visie(s) naar strategie	87
Duurzame landbouwinnovaties (actie 17)	88
5.5. Acties: Ondersteunen van innovatieve initiatieven binnen de landbouw en visserij	89

Duurzame zeevisserij (actie 18)	91
6. Gezondheidszorgsysteem	91
6.1. Langetermijnvisie	91
6.2. De operationele middellange en kortetermijndoelstellingen.....	92
6.3. Acties: Flanders care	92
Flanders Care (actie 19)	92
6.4. Acties: Zorg en gezondheidszorg	93
7. Holistisch kennis- en leersysteem	94
7.1. Langetermijnvisie	94
7.2. De operationele middellange en kortetermijndoelstellingen.....	95
7.3. Acties: Hervorming van het secundair onderwijs.....	96
7.4. Acties: Wetenschap en innovatie (project VSDO 1).....	97
7.5. Educatie voor duurzame ontwikkeling (project VSDO1).....	100
Het EDO-overlegplatform van actoren (actie 20)	101
EDO-coördinatie en procesbegeleiding opzetten (actie 21).....	101
EDO integreren in eindtermen en competentieprofielen (actie 22).....	102
Lerende netwerken oprichten en ondersteunen mbt EDO (actie 23).....	102
8. Economische dimensie	103
8.1. Langetermijnvisie	103
8.2. De operationele middellange en kortetermijndoelstellingen.....	103
8.3 Acties: Transformatie van het economische weefsel	105
Staten-Generaal voor de Industrie (actie 24)	106
Innovatieregiegroepen oprichten en strategische innovatiekeuzes binnen Europa (actie 25).....	107
8.4. Acties: Maatschappelijk verantwoord ondernemen (project VSDO1).....	108
Partnerschappen als hefboom voor MVO (actie 26)	108
9. Socio-culturele dimensie.....	110
9.1. Langetermijnvisie	110
9.2. Operationele middellange en kortetermijndoelstellingen	111
9.3. Acties: Ecocultuur als opstap voor een transitie naar een duurzame maatschappij	112
Doorbraken binnen de cultuursector voor een duurzame samenleving (actie 27)	113
9.4. Acties: Duurzaam erfgoedbeleid.....	113
9.5. Acties: Kinderopvang.....	114
9.6. Acties: Ouderenbeleid.....	114
9.7. Acties: Armoedebestrijding	115
Het Vlaamse actieplan armoedebestrijding en het Permanent Armoede- overleg (actie 28).....	116
Verzamelen van verschillende soorten kennis over armoede en sociale uitsluiting	117
Diverse actoren vormen beleidsnetwerken	117

9.8. Acties: Gelijke kansen en gelijke behandeling	117
10. Ecologische dimensie.....	119
10.1. Langetermijnvisie	119
10.2. De operationele middellange en kortetermijndoelstellingen	119
10.3. Acties: Milieudimensie.....	120
11. Internationale dimensie	121
11.1. Langetermijnvisie	121
11.2. De operationele middellange en kortetermijndoelstellingen	122
11.3. Acties: DO in het beleid voor Vlaamse internationale samenwerking ...	122
11.4. Acties ten aanzien van de EU, de VN en de OESO	125
Optimale voorbereiding van de Wereldconferentie DO (actie 29).....	126
11.5. Acties: Indicatoren op internationaal niveau beyond GDP	127
12. Institutionele dimensie	128
12.1. Langetermijnvisie 2050	128
12.2. De operationele middellange en kortetermijndoelstellingen	128
12.3. Acties: good governance	129
12.4. Acties: Bundeling van initiatieven rond gegevensverkeer en verdere uitbouw van gemeenschappelijke infrastructuur	130
12.5. Acties: Duurzaamheid in strategie en visie en in de werkgeversfunctie..	130
12.6. Acties: Energiezorg in de Vlaamse overheidgebouwen	131
12.7. Acties: Milieuzorg in het voertuigenpark	132
12.8. Acties: Duurzame overheidsopdrachten	133
Uitwerken van voldoende ambitieuze en gedragen duurzaamheidscriteria (actie 30)	134
Uitbouw van een helpdesk voor duurzame overheidsopdrachten bij de Vlaamse overheid en ondersteuning van een helpdesk voor duurzame overheids- opdrachten voor lokale overheden (actie 31)	134
12.9. Acties: Verduurzamen van vastgoed en gebouwenpatrimonium (eigen en gesubsidieerde gebouwen)	135
12.10. Acties: Ethisch beleggen	136
Onderzoek voor duurzaam beleggen binnen de pensioenfondsen (actie 32) ..	137
12.11. Acties: PPS verduurzamen	137
PPS verduurzamen (actie 33).....	137
12.12. Acties: Subsidies met een impact op de duurzaamheid	137
Onderzoek naar subsidies en hun impact op de duurzaamheid (actie 34).....	137
12.13. Acties: Inzetten integrerende duurzaamheidinstrumenten bij de overheid	138
Duurzaamheidsimpactanalyse (actie 35)	138
12.14. Acties: Duurzaam optreden van steden, gemeenten en provincies.....	141
De samenwerkingsovereenkomst met steden, gemeenten en provincies zet versterkt in op duurzaamheid (actie 36)	141
Ontwikkelingspoor duurzame stad (actie 37)	142

13. Duurzame ontwikkeling in ruimtelijke ordening (project VSDO1).....	143
13.1. Langetermijnvisie	143
13.2. De operationele middellange en kortetermijndoelstellingen	144
13.3. Acties: Ruimtelijke planning.....	144
Gedragen ruimtelijk planningsproces, gebaseerd op DO (actie 38).....	144
14. Dwarsverbanden	146
14.1. Tussen systemen en dimensies.....	146
14.2. Slimme links	147
Slimme links als permanent aandachtspunt bij de WGDO (actie 39)	147
14.3. Horizontale acties: duurzame productie en consumptie (project VSDO1)	147
Grondstoffen en geïmporteerde producten: eerlijke handel	149
Betere producten en een verschuiving naar een diensteneconomie.....	149
Productie en verdeling: duurzaam, maatschappelijk verantwoord en ethisch ondernemen	149
Sluiten van de cyclus	149
Duurzame consumptie	150
Sociale en economische levenscyclusanalyse integreren (actie 40).....	150
Overleg opstarten met betrekking tot Duurzame Productie en Consumptie.	150
Duurzaam watergebruik (project VSDO1)	151
Drinkwatervoorziening	151
Rationeel omgaan met water	151
Drinkwatervoorziening en sanitatie buiten Vlaanderen.....	151

Voorwoord

Inleiding

Vlaanderen heeft een politieke verantwoordelijkheid voor duurzame ontwikkeling, zowel voor zijn eigen burgers als mondiaal. Vlaanderen is met een decreet het engagement aangegaan om een beleid te voeren dat gericht is op duurzame ontwikkeling. Het decreet legt vast dat het Vlaamse beleid duurzame ontwikkeling een inclusief, gecoördineerd en participatief beleid is waarbij afgesproken beleidslijnen door elke minister op eigen wijze vertaald worden voor zijn of haar beleidsdomein. Elke minister heeft bijgevolg expliciet de verantwoordelijkheid voor het uitstippelen en bepalen van een beleid voor duurzame ontwikkeling voor zijn/haar bevoegdheden en dit binnen een algemeen coördinerend beleidskader. Het spreekt uiteraard voor zich dat elke minister ook communiceert over die projecten of acties van de Vlaamse strategie die onder zijn of haar bevoegdheid vallen.

Het decreet Duurzame Ontwikkeling bepaalt dat er na het aantreden van een nieuwe Vlaamse Regering een strategie voor duurzame ontwikkeling opgesteld moet worden. De Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling moet volgens het decreet de volgende elementen bevatten: een analyse van de huidige situatie, een evaluatie van de uitvoering van de vorige strategie, de langetermijnvisie en -doelstellingen, de operationele kortetermijndoelstellingen en de prioritaire beleidsopties en acties voor de regeerperiode. De Vlaamse strategie moet daarnaast bijzondere aandacht besteden aan de Europese en internationale dimensie van duurzame ontwikkeling en moet zich aansluiten bij de Europese en internationale beleidsprocessen op het vlak van duurzame ontwikkeling. De strategie moet voorbereid worden in overleg met de verschillende bestuursniveaus en maatschappelijke actoren, en voorgelegd worden aan de strategische adviesraden.

De Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling is bovendien een strategienota. In de memorie van toelichting bij het decreet wordt dit duidelijk gesteld: *de focus ligt in de strategie op de formulering van de visie en langetermijndoelstellingen, die vervolgens in het reguliere beleid (plannings- en besluitvormingsinstrumenten) moeten doorwerken en verder moeten worden geoperationaliseerd. Binnen de aanpak van de VSDO worden prioriteiten gelegd om ervaring op te doen en kennis op te bouwen met het voeren van een gecoördineerd beleid voor duurzame ontwikkeling in Vlaanderen, maar vooral om een stevige bijdrage te leveren aan de mentaliteitsverandering, aan een bewustwording van aspecten van duurzame ontwikkeling en aan een nieuwe denk- en handelingsvisie ten aanzien van overheid, bedrijfsleven en consument.*

Hierbij sluiten we aan op de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling, die ook geen gedetailleerde operationalisering opneemt, alsook op de aanbevelingen die de OESO in zijn richtlijnen maakt voor het opstellen van strategieën duurzame ontwikkeling. Ook de OESO schrijft niet voor dat strategieën gedetailleerde operationalisering moeten inhouden van wie wat tegen wanneer moet doen. Meer nog, uit onderzoek van de OESO blijkt dat effectieve strategieën zich kenmerken door hun klemtoon op de verbetering van reeds bestaande planningsprocessen en -instrumenten en op hun onderlinge afstemming, in plaats van een volledig nieuwe afzonderlijke strategische planning.

In Vlaanderen hanteren we voor sommige beleidsdomeinen een strakke invulling van planningen en hun operationalisering via jaarplannen en rapporten. Het onderhoud van zulke planningssystemen vergt de inzet van vele personen. Het is echter noodzakelijk de planlast terug te dringen en een goed evenwicht te vinden tussen planning en uitvoering. We trachten zo veel mogelijk terug te vallen op bestaande processen voor verdere operationalisering, zodat de overheid zich kan concentreren op de vernieuwende aanpak. Zoals de SERV ook stelt : *Het proces en de voorbereiding van deze strategie is evenzo belangrijk als het*

product... De dynamiek van dit proces is volgens de SERV wellicht juist gebaat met flexibiliteit, waarbij de „resultaten” van het strategievormingsproces meervoudig kunnen zijn en dus niet noodzakelijk tegelijk op één vast moment in één product (de strategienota) moeten worden opgenomen.

In deze strategie komen de verschillende onderdelen aan bod zoals bepaald in het decreet. In het **eerste deel**, het kader, wordt ingezoomd op een aantal belangrijke (mondiale) trends die de positie van Vlaanderen beïnvloeden. Het zijn niet-duurzame trends die op lange termijn moeten worden omgebogen. Daarnaast heeft Vlaanderen (zelf of via de federale staat België) zich tot een aantal afspraken verbonden, zowel op internationaal als op Europees vlak. Bij de formulering van die tweede strategie is maximaal aandacht besteed aan de synergie met bestaande strategische beleidsprocessen en documenten op Vlaams, federaal, Europees en internationaal niveau. De belangrijkste overkoepelende processen waarnaar verwezen wordt, zijn Via/Pact 2020, de Europese strategie duurzame ontwikkeling en de strategie Europa 2020. Via/Pact 2020 heeft een zeer brede ambitie, werkt op middellange termijn en heeft een breed maatschappelijk draagvlak. Het is bovendien verankerd in het Vlaamse regeerakkoord.

Deze strategie bevat een evaluatie van de eerste Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling en een aantal aanbevelingen. De eerste Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling liep van 2006 tot en met 2010 en was belangrijk om het duurzameontwikkelingsbeleid in Vlaanderen structureel op de sporen te zetten en in te bedden. Ze vertrok van bestaande plannen, doelstellingen en mechanismen, en had als doel een synergie tot stand te brengen tussen de economische, de ecologische en de sociale dimensie. De bevindingen en aanbevelingen van de evaluatie vormen de basis van deze strategie.

Het tweede deel bevat de langetermijnvisie. Een langetermijnvisie 2050 voor een duurzame maatschappij is richtinggevend voor deze Vlaamse strategie. De transities in de belangrijkste systemen die noodzakelijk zijn om de langetermijnvisie te realiseren, vormen een belangrijke vernieuwing in deze strategie. De klemtoon ligt op de noodzaak om via processen van (systeem)innovatie en maatschappelijke transitie¹ het beleid te enten op fundamentele langetermijnveranderingen. De verschillende systemen en dimensies die deel uitmaken van de langetermijnvisie zijn: het wonen en bouwen systeem, het materialensysteem, het energiesysteem, het mobiliteitssysteem, het voedselsysteem, het gezondheidzorgsysteem, het kennissysteem, de economische dimensie, de socio-culturele dimensie, de ecologische dimensie, de internationale dimensie en de institutionele dimensie.

Het derde deel bevat een methodologisch kader. Hierin wordt o.a. toegelicht wat transitie management is en hoe het toegepast zal worden, wat de nieuwe governance-aanpak inhoudt, hoe participatie aan bod komt en hoe er wordt samengewerkt met stakeholders en adviesraden. Ook monitoring en evaluatie komen hier aan bod. Er werd een beperkt aantal acties geselecteerd die gemonitord zullen worden, acties die cruciaal zijn voor duurzame ontwikkeling. Nieuw is ook dat bepaalde acties centraal staan in een nieuw op te zetten leerproces. Zulke projecten en acties met leerdoelstellingen zijn pioniersprojecten die een nieuwe aanpak hanteren, die met stakeholders en over beleidsdomeinen heen werken, die het probleem in een breed kader (systeemaanpak of langetermijnperspectief) proberen te situeren en vandaar oplossingen zoeken, of nieuwe inhoud naar voren brengen om een echte doorbraak te versnellen. Voor die acties zal een apart leertraject worden opgezet.

Ook de samenwerking tussen de overheid en andere actoren komt aan bod in het derde deel. Een nieuwe vorm van governance staat centraal in de strategie. Die is nodig om de vele complexe maatschappelijke problemen te kunnen aanpakken en de transities te realiseren. De overheid kan dat niet alleen en gedeelde verantwoordelijkheid in nieuwe

¹ De definitie en het kader van transitie en systeeminnovatie zijn opgenomen in hoofdstuk 3.

samenwerkingsvormen treedt op de voorgrond. Bij de voorbereiding van de strategie werden twee stakeholderoverlegmomenten georganiseerd: een eerste om de langetermijnvisie op te stellen, en een tweede om de belangrijkste acties te ontwikkelen. Ook in de uitvoering van de strategie zullen de stakeholders en adviesraden een belangrijke rol blijven vervullen.

Het vierde deel bevat de concretisering van de visie, waarbij de transities worden vertaald in algemene acties en initiatieven. De echte operationalisering van die acties (wie, wat, wanneer) is geen onderdeel van de strategie. De verschillende systemen en dimensies die deel uitmaken van de langetermijnvisie (zie hoger) komen dus opnieuw aan bod. Ze worden aangevuld met een nieuw systeem dat geïntegreerd aan bod komt in de visie maar dat naar concretisering wel specifieke acties en dus een aparte behandeling nodig heeft: het ruimtelijk systeem.

Tenslotte worden de vooropgestelde systemen en acties aangevuld met een deel 'dwarsverbanden' dat de links tussen de systemen, dimensies en acties aangeeft. Elk systeem heeft relaties met andere systemen. Ook het horizontale systeem duurzame productie en consumptie komt aan bod. De VSDO heeft als ambitie om te integreren, mogelijkheden tot synergie te herkennen, en synergie te creëren. Duurzame ontwikkeling is de laatste tijd in de meest diverse beleidsdomeinen een horizontale beleidsdoelstelling geworden, en de bedoeling is belangrijke verbanden (smart links) te vinden tussen de beleidsdomeinen.

De acties die worden opgenomen kunnen een verschillend karakter hebben. Vooreerst zijn er transitieacties: de transities worden toegepast op systeemniveau, zoals bepaald in de langetermijnvisie. Met deze acties willen we bestaande transitieprocessen versterken (voor duurzaam wonen en bouwen, en voor materialen) en nieuwe transitieprocessen opstarten in systemen of deelsystemen. Niet elke systeem/dimensie zal even ver gaan in het uitwerken of realiseren van een transitie. Er zal wel ondersteuning voorzien worden om de transities te stimuleren.

Daarnaast zijn er ook horizontale en integrerende acties, die vooral afstemming willen bereiken, en corrigerende en preventieve acties, die meestal behoren tot het gangbare beleid maar essentieel zijn in het kader van duurzame ontwikkeling (bv armoede, milieu).

DEEL 1: KADER

In het eerste deel komen de verschillende aspecten aan bod die het kader vormen van deze strategie. Het zijn verschillende aspecten die het vertrekpunt bepalen, maar die niet op korte termijn beïnvloedbaar zijn: een aantal belangrijke (mondiale) trends die de positie van Vlaanderen beïnvloeden, de ontwikkelingen met betrekking tot het duurzame-ontwikkelingsbeleid op internationaal vlak en de belangrijke lopende Vlaamse beleidsprocessen. Het decreet vormt de wettelijke basis voor deze strategie. Maar ook de bevindingen van de evaluatie van de eerste Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling en een aantal aanbevelingen zijn bepalend voor deze strategie.

1. Omgevingsanalyse duurzame ontwikkeling

Een aantal trends die zich op mondiale schaal doorzetten, zijn van groot belang voor de ontwikkeling van Vlaanderen in een duurzame richting.

1.1. Globalisering

Globalisering kan worden begrepen in termen van 'stromen' met een toenemend transnationaal karakter. Meestal wordt daarbij gedacht aan economische veranderingen, maar er zijn ook andere stromen, zoals arbeidskrachten, migratie, regels en normen, milieuverontreiniging, consumptiepatronen, kennis en informatie, het financieel systeem enz.

Tal van aspecten van globalisering zijn niet duurzaam. De uitdaging is om de steeds meer geglobaliseerde economische, sociale en ecologische realiteit zodanig bij te sturen dat ze compatibel is met de doelstellingen van duurzame ontwikkeling. De uitdaging is ook om de institutionele dimensie, die momenteel onvoldoende mondiaal is, te laten aansluiten op de huidige (economische) mondialiseringstendenzen. Tot voor kort was allerlei reglementering vooral nationaal en door de staat opgelegd, meestal na overleg met andere actoren. Dat model is niet meer aangepast aan de 'netwerkmaatschappij'. Globale overlegkaders, zoals de Wereldhandelsorganisatie, de G20, het Internationaal Monetair Fonds e.a., winnen aan belang, evenals de afstemming tussen grote economische blokken zoals de EU, de Noord-Amerikaanse Vrijhandelsovereenkomst (NAFTA), Mercosur¹² en de Associatie van de Zuidoost-Aziatische landen (ASEAN). Beslissingen van bepaalde landen, zoals de Verenigde Staten en nieuwe grootmachten als China, India of Brazilië, of van grote multinationals kunnen aanzienlijke gevolgen hebben voor Vlaanderen. Dat leidt ertoe dat we steeds meer op een ander niveau en in partnerschappen of netwerken moeten denken en handelen en maatregelen moeten nemen. Vlaanderen staat voor de uitdaging om een antwoord te bieden op de complexe realiteit van de globalisering en de toenemende noodzaak om sturing anders te organiseren. Een internationale verwevenheid komt tot stand.

Globalisering leidt op dit moment tot concurrentie met producenten die aan minder strenge sociale en milieunormen moeten voldoen. Dat veroorzaakt negatieve effecten op sociaal vlak (bijvoorbeeld tewerkstelling) en op het vlak van het milieu. Onder andere door de gevolgen van klimaatverandering groeien de migratiestromen.

Vlaanderen heeft de opportuniteit om ervoor te zorgen dat het Vlaamse bedrijfsleven performant is en erin slaagt producten en diensten op een efficiënte en competitieve manier

op de markt te brengen, rekening houdend met sociale en ecologische randvoorwaarden. Onze economie, die meer evolueert naar een kennis- en diensteneconomie, moet zich meer richten op innovatieve diensten, producten en processen met het oog op een duurzame ontwikkeling, waarbij aandacht besteed moet worden aan kennisopbouw en versnelde kennisoverdracht. Bij de ontwikkeling van nieuwe diensten, producten en processen moet rekening worden gehouden met eco-efficiëntie. Eco-efficiënte innovaties en technologieën kunnen bovendien de Vlaamse concurrentiepositie verbeteren.

Vlaanderen heeft oog voor de interculturele uitdagingen die door het proces van globalisering zijn versterkt.

Er zijn kansen voor Vlaanderen tot verrijking: door netwerking van lokale cultuurgemeenschappen kunnen alternatieve en meer kwaliteitsvolle producten ontstaan.

Vlaanderen, als gewest, behoort tot de meest open regio's van de wereld met een sterke interactie tussen het binnenlandse beleid en de Europese en internationale beleidsontwikkelingen.

1.2.Armoede en sociale uitsluiting

Armoede betekent uitgesloten worden van de minimaal aanvaardbare leefpatronen. Het gaat daarbij niet alleen om het inkomen en de consumptie, maar om alle mogelijke aspecten van het burgerschap: gezondheid, huisvesting, onderwijs, cultuur, rechtsbedeling, politiek enzovoort. Vooral gezinnen met kinderen zijn kwetsbaar (in de eerste plaats alleenstaanden met kinderen) als armoede van generatie op generatie wordt voortgezet. Maar ook alleenstaande bejaarden lopen vaak het gevaar om in armoede terecht te komen.

Wereldwijd bestaan extreme armoede en enorme verschillen in welvaart en welzijn. Meer dan een miljard mensen, vooral in het zuidelijk halfrond, leven zonder voldoende water, voedsel, basisgezondheidszorg en basisonderwijs en hebben een inkomen onder de armoedegrens. Het is een enorme uitdaging om tegen 2015 de Millenniumdoelstellingen te halen.² Ook in Europa blijft armoede een prangend probleem. 17% van de EU-burgers loopt een verhoogd armoederisico (EU-SILC, 2008). Voor België gaat het om 15%. Ook in Vlaanderen gaapt er een kloof tussen de gewenste welvaart voor iedereen en de realiteit van sociale uitsluiting: 13% van de Vlamingen leeft in armoederisico.

De huidige wereldwijde financieel-economische en klimaatcrisis is niet alleen bij ons, maar ook in ontwikkelingslanden voelbaar. Door de wereldwijde daling van de exportopbrengsten worden de ontwikkelingslanden geconfronteerd met een financieringstekort. De regeringen hebben daardoor onvoldoende budgettaire ruimte om via hogere overheidsuitgaven de economie te stimuleren, of een sociaal beleid te voeren om de gevolgen van de crisis te milderen. Ook de privékapitaalstroom (investeringen en leningen) naar ontwikkelingslanden is enorm gedaald. Dat remt de verdere economische integratie in de regionale en mondiale economie af.

Ondermeer de noden aan onderwijs en gezondheidszorg worden verder onder druk gezet door de nog steeds toenemende wereldbevolking, hoofdzakelijk in de ontwikkelingslanden.

Vaak is er een verband tussen enerzijds armoede, genderongelijkheid en sociale uitsluiting en anderzijds oorlog en instabiliteit, schending van mensenrechten, werkloosheid en grootschalige migratie, gezondheid, roofoverval op het leefmilieu, samengaand met het verlies

² Verenigde Naties, The Millennium Development Goals Report 2009, 6 juli 2009.

aan biodiversiteit en de teloorgang van culturen. In een globaliserende wereld is het een illusie te denken dat het rijke Noorden van deze problemen gevrijwaard zou blijven.

In de context van een mondiale wereld, met intense wereldwijde communicatiestromen en toenemende mobiliteit, heeft de welvaarts kloof tussen rijke en arme landen belangrijke migratiestromen tot gevolg en de daarbij horende kwestie van integratieproblematiek. Veel mensen komen hun geluk en toekomst zoeken in het 'rijke Westen'.

Vlaanderen heeft de morele plicht om uit solidariteit, een bijdrage te leveren tot het verminderen van deze kloof. Voor Vlaanderen is de uitdaging met betrekking tot de kloof tussen Noord en Zuid dat het zich door sterkere ontwikkelingssamenwerking en een rechtvaardige internationale handel inschrijft in het mondiale partnerschap voor ontwikkeling, zoals voorzien in Millenniumdoelstelling 8. Vlaanderen dient als welvarende regio zijn verantwoordelijkheid te nemen ten aanzien van de wereld.

Vlaanderen ontsnapt evenmin aan de kloof tussen de wenselijkheid van welvaart voor iedereen en de werkelijkheid van uitsluiting voor velen. De laatste jaren is de tendens zelfs eerder negatief met toegenomen (inkomens)ongelijkheid en bestaansonzekerheid voor velen. Bepaalde vormen van armoede, zoals 'energie-armoede', steken daarbij de kop op.

De kloof in Vlaanderen tussen opgeleiden en niet-opgeleiden wordt steeds groter. Die tendens moet worden doorbroken. Achterstelling- en uitsluitingmechanismen doen zich voor op vele terreinen van het maatschappelijk leven. Bepaalde doelgroepen zijn meer kwetsbaar: personen die een of meer van volgende elementen verenigen: vrouw, allochtoon, holebi, hogere leeftijd, lager opleidingsniveau, lager inkomen, ziek, met fysieke beperking, etc.

Die tendensen moet omgebogen worden in het kader van duurzame ontwikkeling.

1.3. Vergrijzing, een Europees fenomeen

De bevolking in Europa vergrijst. In Vlaanderen zal het aandeel van de bevolking ouder dan zestig jaar evolueren van een kwart in 2010 tot bijna een derde tegen 2020. Vooral de oudste groep zal naar verwachting sterk toenemen. Het procentuele aandeel van de 80-plussers in de totale bevolking stijgt tot 6,5% in 2025. Volgens de bevolkingsvooruitzichten van het NIS krijgen we in Vlaanderen tegen 2050 een verdrievoudiging van het aantal personen tussen 80 en 99 jaar en zelfs een vertienvoudiging van de honderdjarigen.

De levensverwachting neemt steeds toe, maar wordt onvoldoende gecompenseerd door het aantal geboortes. Die demografische ontwikkeling zal economische, financiële en sociale gevolgen hebben en plaatst onze samenleving voor fundamentele uitdagingen, zoals de leefbaarheid van de huidige sociale zekerheids- en pensioenstelsels, voldoende kwaliteitsvolle en betaalbare voorzieningen, de noodzakelijke verhoging van de productiviteit en werkzaamheidsgraad om de lagere activiteitsgraad te compenseren. Potentiële sociale en (mentale) gezondheidseffecten worden in toenemende mate zichtbaar: bij ouderen stijgt het risico op sociaal isolement. Vergrijzing kan leiden tot een grotere vraag naar gezondheidsdiensten en langdurige zorg.

Vergrijzing betekent ook dat een steeds grotere groep mensen de mogelijkheid krijgt om zelf zijn tijdsbesteding in te vullen. De rijkdom aan competentie en inzet van senioren kan een maatschappelijke meerwaarde krijgen door initiatieven te nemen die rijkdom omzetten in actieve participatie in het sociale, sportieve en culturele leven, in het vrijwilligerswerk en voor allerlei economische of maatschappelijke doeleinden. Ook daar is een betekenisvol en duurzaam aanbod van belang.

Om de kosten van de vergrijzing te kunnen dragen, is een voldoende sterke economische groei essentieel. Dat vergt enerzijds een verhoging van de werkzaamheidsgraad en anderzijds een toename van de arbeidsproductiviteit door opleiding en innovatie. Ook de bevordering – op vrijwillige basis – van de activiteitsgraad bij gepensioneerden kan daartoe bijdragen.

Demografische verjonging en het scheppen van een gunstig klimaat voor gezinnen met kinderen vormen een demografische en maatschappelijke uitdaging voor Vlaanderen. Dit zal op zijn beurt uitdagingen met zich meebrengen voor duurzame ontwikkeling, bijvoorbeeld op het vlak van ruimtegebruik, huisvesting, enz.

Demografische verjonging en het scheppen van een gunstig klimaat voor gezinnen met kinderen vormen een demografische en maatschappelijke uitdaging voor Vlaanderen. Niet alleen onze steden staan voor belangrijke demografische uitdagingen, ook op het platteland zijn de uitdagingen groot. Vrijwel alle centrumsteden zien hun bevolking de jongste jaren toenemen. Fenomenen als vergroening, vergrijzing, verkleuring en gezinsverdunning manifesteren zich sterk in de (groot)steden. Het aantal gebruikers van de stedelijke voorzieningen en activiteiten (bv cultuur, winkelen, ...) groeit. Ook op het platteland neemt de vergrijzing toe, wat onder meer gevolgen heeft voor de kwaliteit van de woningen. Dit brengt op zijn beurt uitdagingen met zich mee voor duurzame ontwikkeling in de steden en op het platteland, bijvoorbeeld op het vlak van ruimtegebruik, huisvesting, voorzieningenaanbod, onderwijs, samenleven, besturen, enz.

1.4. Klimaatverandering

Klimaatverandering is een mondiaal probleem waarvan de effecten duidelijk waarneembaar zijn, onder andere door temperatuurstijging, stijging van de zeespiegel en effecten op ecosystemen, in het bijzonder mariene ecosystemen. Hoewel alle precieze gevolgen nog niet met zekerheid te voorspellen zijn, zullen er veranderingen optreden in landbouwpatronen, landgebruik, verspreidingsgebied van ziekten, biodiversiteit, beschikbaarheid van water en een toegenomen kans op extreme weerfenomenen. Zoals in het vierde rapport van het klimaatpanel van de VN (het Intergovernmental Panel on Climate Change of IPCC) en de WMO (de Wereld Meteorologische Organisatie) wordt vermeld, zullen de effecten van klimaatverandering in het bijzonder ontwikkelingslanden (en vooral Afrika) treffen, en de armoede, en daarbij de ongelijkheden in gezondheidstoestand en de toegang tot degelijk voedsel, drinkbaar water en andere bestaansmiddelen, versterken.

Zowat 98% van de slachtoffers van klimaatrampen leeft in ontwikkelingslanden. Daar wegen natuurrampen sterker door dan in de industrielanden, omdat meer dan twee derde van de bevolking sterk afhankelijk is van de ecologische omgeving voor haar voedsel- en levensvoorziening en voorzorgsmaatregelen ontbreken door gebrek aan financiële middelen en institutionele capaciteit. Volgens de Wereldbank en het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP) zal bij ongewijzigd beleid de opwarming van de aarde alle voorafgaande inspanningen in het kader van armoedebestrijding ongedaan maken.³

De wereldwijde uitstoot van broeikasgassen neemt nog altijd toe. Om de klimaatverandering te beheersen, zijn ingrijpende maatregelen nodig, die de uitstoot van broeikasgassen verminderen. Daartoe zullen elk land en elke regio een belangrijke bijdrage moeten leveren, in lijn met de verantwoordelijkheden en mogelijkheden waarover ze beschikken. In eerste instantie moeten de geïndustrialiseerde landen een bijdrage leveren, maar in toenemende mate ook nieuwe groeielanden, die belangrijke uitstoters van broeikasgassen worden en die

³ High Representative and the European Commission to the European Council, *Climate change for international security*, 14 maart 2008.

vooral nog een stuk minder efficiënte productiesystemen hebben. In het kader van mondiale afspraken zal een zeer significante uitstootreductie gerealiseerd moeten worden. Maar men zal ook moeten voorzien in het mobiliseren van voldoende financiële en technische middelen en capaciteit voor de aanpassing aan de gevolgen van klimaatverandering (adaptatie). De klimaatverandering heeft ook gevolgen voor België en Vlaanderen. Het broeikas effect heeft mogelijk negatieve gevolgen op het vlak van volksgezondheid, biodiversiteit, economische welvaart, voedselproductie, watervoorziening, sociale cohesie en veiligheid.

1.5. Toenemende mobiliteit

Door de steeds grotere mogelijkheden die mobiliteit biedt, creëert men wereldwijd enorme kansen. Mobiliteit bevordert economische ontwikkeling en menselijke relaties, en maakt bijvoorbeeld snelle en grootschalige interventies mogelijk bij natuurrampen. Mobiliteit laat toe, zowel aan een individu of een bedrijf, als aan de samenleving als geheel, om relaties te leggen of te onderhouden. Relaties aangaan of onderhouden binnen netwerken is een noodzakelijke voorwaarde voor economische ontwikkeling of groei. Voor het individu is het een vereiste om op een volwaardige manier te kunnen functioneren binnen deze samenleving, dus een manier voor maatschappelijke integratie.

Hoewel de energie-efficiëntie van transportmiddelen de voorbije decennia sterk is verbeterd, wordt door een toename van de mobiliteit en het gebruik van transportmiddelen ernstige verontreiniging en congestie veroorzaakt. Factoren voor de toename aan mobiliteit vormen onder meer de sterk verminderde verplaatsingsweerstand (tijd, geld en comfort) alsook het versnipperd ruimtegebruik in Vlaanderen. De toename van zowel personenvervoer als vrachtvervoer op de weg, maar ook de snelle toename van luchttransport hebben geresulteerd in blijvende nadelige effecten op mens en milieu.

Uitlaatgassen van het luchtverkeer en wegverkeer versterken klimaatverandering, ozonvorming en verzuring. Verminderde luchtkwaliteit (onder meer door de fijn stof problematiek) en lawaai leiden tot gezondheidsproblemen. Het verkeer veroorzaakt ook geurhinder en lichthinder. Congestie en inefficiënt gebruik van de infrastructuur veroorzaken hoge economische kosten. Het toenemende wegverkeer grijpt in op de open ruimte in Vlaanderen. Vlaanderen moet inspanningen leveren om de nadelen van een stijgende mobiliteit weg te werken.

Fundamentele ingrepen in de systemen die ons tot een (wenselijke) mobiele samenleving maken, worden noodzakelijk. Die kunnen van ruimtelijke, technologische, economische of sociale aard zijn.

De uitdaging is daarom het voorzien in de verplaatsingsbehoeften van mensen, en het efficiënt economisch functioneren van onze maatschappij, mogelijk te maken op een zodanige manier dat voldaan wordt aan de veiligheids-, sociale, milieu-, natuur- en gezondheidsvereisten.

1.6. Uitputting van grondstoffen

Natuurlijke hulpbronnen voorzien in fundamentele ecosysteemfuncties voor de instandhouding van het leven, zoals het verschaffen van voedsel en leefgebieden, de opslag van koolstof en de opvang van regenwater, en vormen de bron van onontbeerlijke grondstoffen. Door menselijke activiteiten worden die natuurlijke hulpbronnen aangetast en uitgeput. Als we duurzame ontwikkeling willen, moeten we daarom ook grenzen stellen aan het gebruik van de beschikbare natuurlijke hulpbronnen. De draagkracht van de aarde is

immers beperkt. De aanhoudende aantasting van de natuurlijke hulpbronnen en ecosystemen is een bedreiging zowel voor de gezondheid van de mensen, de biodiversiteit als de economie. Externe effecten kunnen ook worden afgewenteld op de samenleving.

De limiet van minstens een van de meest wezenlijke onderdelen aan de westerse economie en welvaart komt in zicht, namelijk het einde van de beschikbaarheid van goedkope aardolie en aardgas als energiedrager en als grondstof voor de volledige industrie.

Dat zal op langere termijn bij ongewijzigd gedrag enorme gevolgen hebben op onze koolwaterstofgebaseerde energiesystemen én op onze economische productie. Door de snelle groei van de vraag komt er ook druk op prijzen en beschikbaarheid van andere grondstoffen en natuurlijke hulpbronnen.

Een goed beheer van natuurlijke hulpbronnen is een basisvereiste om het welzijn van toekomstige generaties niet in het gedrang te brengen. Als we iedereen gelijke kansen willen bieden op ontwikkeling en tegelijk willen zorgen voor een hulpbronnengebruik dat binnen de draagkracht van het milieu blijft, zal Vlaanderen, samen met de andere geïndustrialiseerde landen, het voortouw moeten nemen in een duurzaam hulpbronnengebruik.

1.7. Verlies aan biodiversiteit

Het zeer fundamentele gevolg van ons huidige gebruik van grondstoffen is een versnelde degradatie van biodiversiteit en ecosystemen. Niet alleen het klimaat verandert, visbestanden worden verder uitgedund, de woestijnvorming gaat voort en oorspronkelijke wouden verdwijnen. Zo stellen ook de Verklaring van Johannesburg en het Millennium Ecosystem Assessment. Die ontwikkeling is bijzonder ernstig aangezien biodiversiteit een basisvoorwaarde is voor ons duurzame gebruik van ecosysteemdiensten.

Die fenomenen verergeren zowel door de toenemende exploitatie van natuurlijke hulpbronnen als door de groeiende populatie en menselijke activiteiten. De – op zich positieve – economische ontwikkeling van een aantal regio's in Azië en Latijns-Amerika zal de druk op de planeet, haar grondstoffen en haar milieugebruiksruimte gevoelig verhogen. Mondiaal neemt de hoeveelheid afvalstoffen sterk toe.

De mondiale samenleving staat dus voor een enorme uitdaging: alle volkeren hun recht op economische ontwikkeling toestaan en tegelijk de mondiale druk op biodiversiteit en ecosystemen door het Noorden én het Zuiden binnen aanvaardbare en letterlijk levensnoodzakelijke grenzen houden.

1.8. Volksgezondheid

De volksgezondheid is de laatste decennia op spectaculaire wijze toegenomen, zeker in de ontwikkelde landen. De hogere levensverwachting is daarvan het mooiste bewijs.

Wereldwijd sterven daarentegen jaarlijks tientallen miljoenen mensen als gevolg van honger of een gebrek aan drinkbaar water en sanitaire voorzieningen, of aan ziektes zoals tuberculose, lepra en HIV/AIDS, omdat geneesmiddelen niet voor iedereen toegankelijk worden gemaakt. Daarnaast worden we geconfronteerd met de uitdagingen van pandemieën (zoals SARS, Mexicaanse griep, enz.) die door toegenomen globalisering, mobiliteit en migratie aan impact winnen. Het verband met voedselveiligheid is ook niet te verloochenen.

De toegang tot gezond en betaalbaar voedsel (een fundamenteel mensenrecht) blijft voor miljoenen mensen problematisch. In rijkere landen leiden bepaalde leefgewoonten, zoals slechte voeding, gebrek aan lichaamsbeweging, roken en alcoholmisbruik tot meer ziekte. Door de globalisering van consumptiepatronen en levensstijlen is dat ook in de groei landen een toenemend probleem. De klimaatverandering en diverse vormen van milieuverontreiniging veroorzaken gezondheidsproblemen. Voor de meest kwetsbaren onder ons, vooral ouderen en kinderen, neemt dat probleem toe. De gevolgen van het gebruik van chemische stoffen op onze gezondheid zijn nog niet ten gronde bekend, maar kunnen wel al onderkend worden.

Ook in Vlaanderen blijven er problemen voor de volksgezondheid. Zo is er een individueel risicogedrag door tabakgebruik, overgewicht door ongezond voedingsgedrag en onvoldoende lichaamsbeweging, seksueel overdraagbare aandoeningen, depressies en (pogingen tot) zelfdoding. Dit individueel risicogedrag kan maatschappelijke oorzaken hebben. Daarnaast beïnvloeden leefmilieufactoren (zoals ozon, fijn stof, zware metalen, gevaarlijke stoffen, geluidshinder, enz) de levenskwaliteit van de Vlamingen. Dat alles is niet alleen voor de individuele burger nefast, maar ook voor de samenleving (grote kosten) en voor de economie (kleiner aantal actieve mensen).

Een doorgedreven volksgezondheidsbeleid in Vlaanderen kan ervoor zorgen dat de individuele, maatschappelijke en economische kosten worden gedrukt. Het kan bijdragen tot een hoger algemeen welzijns- en welvaartsniveau. Eén van de belangrijke pijlers van Vlaanderen in actie is 'Flanders Care'. Met 'Flanders Care' wil de Vlaamse Regering de revolutionaire medisch-technologische vooruitgang aanwenden in het voordeel van de patiënten en voor industriële vermarkting van Vlaamse innovatie. De missie van 'Flanders Care' is "op een aantoonbare wijze en door innovatie het aanbod van kwaliteitsvolle zorg verbeteren en verantwoord ondernemerschap in de zorgeconomie stimuleren."

2. Een kader voor de Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling

Het decreet ter bevordering van duurzame ontwikkeling, dat op 18 juli 2008 door de Vlaamse Regering werd bekrachtigd, geeft het kader voor het Vlaamse beleid voor duurzame ontwikkeling (zie ook verder), alsook voor de Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling. De Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling moet coherent en beleidsdomeinoverschrijdend zijn en wordt bepaald in een strategienota. De strategienota moet volgende elementen omvatten:

- een analyse van de huidige situatie, de verwachte maatschappelijke ontwikkelingen, trends en risico's inzake duurzame ontwikkeling; (deel 1)
- een evaluatie van de uitvoering van de voorgaande strategie; (deel 1)
- de langetermijnvisie en -doelstellingen voor het te volgen beleid op het vlak van duurzame ontwikkeling; (deel 2)
- de operationele kortetermijndoelstellingen; (deel 2)
- de prioritaire beleidsopties en acties voor de regeerperiode (deel 3).

De Vlaamse strategie besteedt bijzondere aandacht aan de Europese en internationale dimensie van duurzame ontwikkeling en sluit aan bij de Europese en internationale beleidsprocessen voor duurzame ontwikkeling.

De strategie moet voorbereid worden in overleg met de verschillende bestuursniveaus en maatschappelijke actoren, moet voorgelegd worden aan de Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen, de Milieu- en Natuurraad van Vlaanderen en de Strategische Adviesraad

internationaal Vlaanderen, en moet doorgestuurd worden naar de andere betrokken strategische adviesraden.

De Vlaamse Regering moet de strategie goedkeuren en meedelen aan het Vlaams Parlement.

Inspelend op het decreet worden de ervaringen en leerpunten van de eerste strategie, een aantal nieuwe Vlaamse processen en beleidsdocumenten en een aantal Europese en internationale elementen, opgenomen in deze strategie. Deze strategienota (VSDO) bouwt voort op de oude strategie, maar voegt een aantal vernieuwingen in die het beleid rond duurzame ontwikkeling verder moeten stimuleren, mogelijk moeten maken en moeten optimaliseren.

Bij de formulering van deze VSDO is zo veel mogelijk aandacht besteed aan de synergie met bestaande strategische beleidsprocessen en documenten op Vlaams, federaal, Europees en internationaal niveau. De VSDO stelt zich niet in de plaats van de initiatieven voor duurzame ontwikkeling die elders of al – in mindere of meerdere mate – genomen zijn. De VSDO heeft als ambitie om te integreren, mogelijkheden tot synergie te herkennen, synergie te creëren en een kader te bieden. Die manier van werken valideert bestaande processen en creëert een draagvlak voor duurzame ontwikkeling.

De belangrijkste overkoepelende documenten waarnaar verwezen wordt, zijn Vlaanderen in Actie (ViA)/Pact2020⁴, de Europese strategie duurzame ontwikkeling en de strategie Europa 2020. Vlaanderen in Actie heeft een zeer brede ambitie, werkt op middellange termijn en heeft een breed maatschappelijk draagvlak. Het is bovendien verankerd in het Vlaamse regeerakkoord. Dat zijn sterke aanknopingspunten voor een strategie voor duurzame ontwikkeling. De Europese strategie duurzame ontwikkeling vormt met haar horizontale kader voor alle EU-besluitvorming een belangrijk referentiekader, gezien het belang van Europese processen voor Vlaanderen en meer bepaald de besluitvorming op tal van beleidsdomeinen.

2.1. Wat is duurzame ontwikkeling?

In 1987 werd het rapport 'Our Common Future', ook bekend als het Brundtlandrapport, opgesteld in opdracht van de Verenigde Naties door de Wereldcommissie voor Milieu en Ontwikkeling. De opzet van het rapport was een mondiale aanpak te vinden voor de steeds zichtbaarder wordende wereldproblemen. In dat rapport wordt duurzame ontwikkeling gedefinieerd als: *"Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs."*

Uit het Vlaamse decreet ter bevordering van duurzame ontwikkeling komt de volgende definitie: *"Duurzame ontwikkeling voorziet in de behoeften van de huidige generatie zonder de mogelijkheden tot behoeftevoorziening van toekomstige generaties in gevaar te brengen, waarbij aandacht gegeven wordt aan de integratie van en de synergie tussen de sociale, de ecologische en de economische dimensie, en waarvan de realisatie een veranderingsproces vergt waarin het gebruik van hulpbronnen, de bestemming van investeringen, de gerichtheid van technologische ontwikkeling en institutionele veranderingen worden afgestemd op zowel toekomstige als huidige behoeften."*

Deze definitie is binnen de Vlaamse overheid een leidraad voor alles wat te maken heeft met duurzame ontwikkeling.

⁴ Zie 'Vlaanderen in Actie en Pact 2020' onder hoofdstuk 2.

Het is essentieel is te komen tot win-win-win+situaties, waarbij beleidsdaden inzake duurzame ontwikkeling een meerwaarde betekenen voor zowel de economische groei als voor de sociale bescherming en vooruitgang, én voor de bescherming en ontwikkeling van het leefmilieu. Er moet gestreefd worden naar de integratie van een economische, sociale en leefmilieudimensie in de maatregelen en acties die worden vooropgezet.

Op die manier wil de Vlaamse Regering er mee voor zorgen dat duurzame ontwikkeling in Vlaanderen als een troef wordt beschouwd, voor milieuzorg, voor het behouden en opbouwen van economische activiteiten en voor sociale (her)verdeling en de opbouw van sociaal-cultureel en menselijk kapitaal.

Vlaanderen dient zich te positioneren ten aanzien van de evoluerende mondiale context, voldoen aan de verplichtingen die het internationaal en Europees heeft aangegaan, en een sterke dynamiek ontwikkelen, ten dienste van economie, mens en milieu, om aldus welvaart en welzijn te behouden en te versterken. Het is mede de verantwoordelijkheid van Vlaanderen om iedereen een goed bestaan te geven, zowel de huidige generatie als de toekomstige generaties, zowel binnen als buiten Vlaanderen.

Vlaanderen dient hierbij op een aantal vlakken ook een trekkersrol én een voorbeeldrol te vervullen. Dit betekent dat Vlaanderen moet werken aan een aantal producten en processen die duurzame ontwikkeling bevorderen en die exporteerbaar zijn naar andere landen.

De 27 beginselen van de Rio-verklaring vormen het uitgangspunt voor een beleid voor duurzame ontwikkeling. De volgende vijf beginselen zijn echter in het bijzonder relevant voor de VSDO:

- beginsel van gedeelde maar gedifferentieerde verantwoordelijkheid: alle staten van de wereld erkennen hun verantwoordelijkheid, maar de ontwikkelde landen moeten het voortouw nemen, vanwege hun weinig duurzame consumptie- en productiepatronen en hun middelen. Ze moeten ook bijzondere aandacht besteden aan de sociale, economische en ecologische gevolgen van het beleid dat ze uitwerken en realiseren, op de rest van de wereld;
- beginsel van dubbele billijkheid: besluitvormers moeten de gevolgen van hun acties en beslissingen op de huidige bevolkingsgroepen (volgens sociale categorieën, leeftijd, lokalisatie binnen en buiten Vlaanderen, enz) en op de toekomstige generaties onderzoeken;
- integratiebeginsel: de beleidsbeslissingen moeten al bij hun voorbereiding op geïntegreerde wijze geanalyseerd worden, zowel horizontaal tussen de beleidsdomeinen als verticaal tussen de overheidsniveaus. Dat moet toelaten om hun sociale, economische en ecologische impact te kennen;
- voorzorgsbeginsel: daar waar ernstige of onomkeerbare schade dreigt, mag het ontbreken van volledige wetenschappelijke zekerheid niet als argument worden gebruikt om afdoende maatregelen tot voorkoming van milieuaantasting uit te stellen;
- participatiebeginsel: dit beginsel benadrukt de participatie van alle betrokken burgers in beslissingen over ontwikkeling. Participatie kan de kwaliteit van en steun voor de beslissingen verhogen en de uitvoering vergemakkelijken.

De Vlaamse Regering is van oordeel dat duurzame ontwikkeling een gedeelde verantwoordelijkheid is. Streven naar duurzame ontwikkeling is niet alleen een opdracht voor de overheid, maar ook voor consumenten, bedrijven en ngo's.

2.2. Het internationale kader

Een belangrijk deel van het beleidsdebat over duurzame ontwikkeling vindt plaats in internationale fora zoals de Verenigde Naties (VN), de Europese Unie (EU) en de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO).

België en ook Vlaanderen zijn op internationaal en Europees niveau het engagement aangegaan om een aantal verplichtingen na te komen.

2.2.1. Verenigde Naties

2.2.1.1. Wereldtoppen voor Duurzame Ontwikkeling

De wereldtop voor Milieu en Ontwikkeling in 1992 in Rio de Janeiro en de wereldtop voor Duurzame Ontwikkeling in 2002 in Johannesburg worden beschouwd als dé toonaangevende momenten op het gebied van duurzame ontwikkeling.

De verklaring van Rio (1992) geeft 27 basisbeginselen weer over duurzame ontwikkeling. Volgens beginsel 1 staan mensen centraal in de zorg voor duurzame ontwikkeling. Op die wereldtop werd een internationaal actieprogramma voor de 21e eeuw opgesteld: Agenda 21. Dat bepaalt onder meer dat alle landen een nationale strategie voor duurzame ontwikkeling moeten opstellen. Ook het Klimaatverdrag, het Biodiversiteitsverdrag en het Desertificatieverdrag (de zogenaamde duurzameontwikkelingsverdragen), belangrijke hoekstenen van het internationale beleid voor duurzame ontwikkeling, kregen vorm op de top van Rio.

De verklaring van Johannesburg (2002) stelt dat het uitroeien van armoede, het veranderen van niet-duurzame patronen van productie en consumptie, en het beschermen van natuurlijke grondstoffen de basis vormen voor de economische en sociale ontwikkeling, en essentieel zijn voor duurzame ontwikkeling. Op basis van die principes werd het Johannesburg Plan voor Implementatie (JPOI) uitgewerkt.

De algemene vergadering van de Verenigde Naties heeft op 31 maart 2010 beslist om in 2012 opnieuw een wereldconferentie voor duurzame ontwikkeling te organiseren, namelijk de United Nations Conference on Sustainable Development (UNCSD) of Rio+20 (twintig jaar na de top in Rio en tien jaar na de top van Johannesburg). Er werd opgeroepen om een nieuwe wereldconferentie te organiseren vanwege de meervoudige mondiale crisis. Naast de economische en financiële crisis zijn er de klimaatcrisis en de achterstand bij het halen van de Millenniumdoelstellingen, die er onder meer naar streven om extreme armoede uit te roeien tegen 2015. Steeds meer landen moeten afrekenen met de gevolgen van de opwarming van de aarde zonder dat ze er de middelen voor hebben.

De thema's zijn 'groene economie in het kader van duurzame ontwikkeling en het uitroeien van armoede' en 'het institutionele kader voor duurzame ontwikkeling'. Dergelijke wereldtoppen trekken veel media- en politieke aandacht, en kunnen de implementatie van duurzame ontwikkeling een sterke impuls geven. Vlaanderen zal een voorbereidingsproces opstarten en politieke vertegenwoordiging op de top verzekeren.

2.2.1.2. De Commissie voor Duurzame Ontwikkeling van de VN

De Commissie voor Duurzame Ontwikkeling van de VN (CSD) werd naar aanleiding van de top van Rio (1992) opgericht door de algemene vergadering van de VN om effectieve voortgangscntrole van de implementatie van Agenda 21 en van de verklaring van Rio te verzekeren. De commissie vergadert jaarlijks en werkt in cycli van twee jaar volgens

bepaalde thema's⁵ Het eerste jaar is het reviewjaar, waarin de leden een opsomming maken van de uitdagingen en goede voorbeelden. Het tweede jaar is een policyjaar, waarin wordt onderhandeld over beleidsteksten die vertaald kunnen worden in nationaal en subnationaal beleid. Vlaanderen volgt de discussies in de CSD al van in het begin. De CSD vormt de kern van het mondiale debat inzake duurzame ontwikkeling in de periodes tussen de grote wereldtoppen.

In kader van de Commissie Duurzame Ontwikkeling wordt ook het Marrakech proces opgevolgd. Dit multistakeholderplatform werd opgericht na de Wereldtop Duurzame Ontwikkeling in Johannesburg (2002) voor het thema duurzame productie en consumptie. Het Marrakech Proces ondersteunt de uitwerking van een 10- jarig kaderprogramma voor duurzame productie en consumptie tegen 2011 met volgende thematische 'task forces': samenwerking met Afrika, levenswijze, overheidsopdrachten, toerisme, bouwen en wonen, producten en educatie voor duurzame consumptie.

2.2.1.3. De Millenniumdoelstellingen van de Verenigde Naties

De algemene vergadering van de Verenigde Naties nam op 8 september 2000 de Millenniumverklaring aan. Uit die verklaring werden acht Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling gedistilleerd. Doelstellingen zoals extreme armoede en honger uit de wereld helpen, universeel basisonderwijs bereiken, gendergelijkheid nastreven, kindersterfte tegengaan, gezondheid van moeders verbeteren, aids bestrijden, een duurzaam leefmilieu tot stand brengen en een mondiaal partnerschap voor ontwikkeling tot stand brengen worden vooropgesteld. De doelstellingen hebben het jaar 2015 als streefdatum en zullen tegen dan geëvalueerd worden. De Millenniumdoelstellingen kunnen beschouwd worden als de meest mondiale engagementen voor ontwikkeling. Alle uitdagingen die erin vervat zitten, zijn mondiaal in oorzaken en gevolgen en vereisen actie op alle niveaus en bij alle types actoren (publieke, marktactoren en civiele maatschappij). Vlaanderen is meermaals het engagement aangegaan om bij te dragen aan de realisatie van die doelstellingen. De uitdagingen op dat vlak blijven groot, onder meer omdat uit tussentijdse evaluaties blijkt dat de Millenniumdoelstellingen nog lang niet gerealiseerd zijn.

2.2.2. Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO)

De OESO is een samenwerkingsverband tussen landen die de principes van democratie en een markteconomie onderschrijven om sociaal en economisch beleid te bespreken, te bestuderen en te coördineren. De OESO streeft naar meer werkgelegenheid, een verhoging van de levensstandaard, financiële stabiliteit, economische ontwikkeling en de ondersteuning van een duurzame economische groei.

De OESO besteedt binnen haar werking bijzondere aandacht aan duurzame ontwikkeling.

In 1997 werd in de OESO een High Level Advisory Group on Sustainable Development gecreëerd. Tussen '98 en 2001 was dat een horizontaal programma. Na Johannesburg werd het, onder VS-druk, omgevormd tot een ad-hoc Group (2002-2004), en vervolgens tot een Annual Meeting Sustainable Development Experts (AMSDE).

De AMSDE is bedoeld als forum om een substantiële beleidsdialoog te voeren over een aantal aangelegenheden die verband houden met duurzame ontwikkeling. Daarnaast moet de AMSDE aanbevelingen opstellen voor de Raad over toekomstige beleidsprioriteiten, de voornaamste trends, en een verbeterde coördinatie op het vlak van duurzame ontwikkeling tussen de organen van de OESO.

⁵ http://www.un.org/esa/dsd/csd/csd_multyearprogwork.shtml

Op regelmatige basis wordt het **Global Forum on Sustainable Development** samengeroepen. Het Global Forum is een verzameling van internationale experts van leden en niet-leden die ervaringen uitwisselen.

De Rondetafel voor Duurzame Ontwikkeling is een informele setting waarin ministers en leiders uit de bedrijfswereld en uit de civiele maatschappij duurzameontwikkelingskwesties kunnen bespreken. Deze rondetafel is opgericht in 1998 en wordt gezien als een informeel forum voor internationale dialoog tussen stakeholders.

De OESO heeft ook een budget voor een **horizontaal programma** over duurzame ontwikkeling. Daarbij gelden de volgende drie aandachtspunten:

- bijdragen aan het werk van de OESO aan het thema 'Groene Groei';
- het DO-perspectief inbedden in de werkprogramma's van de OESO;
- indicatoren ontwikkelen voor DO: 'sustainability impact assessment tools'(SIA).

2.2.3. Network of regional governments for sustainable development

In de marge van de wereldtop in Johannesburg (2002) vond ook een conferentie van regionale overheden uit de hele wereld plaats. Ze resulteerde in de ondertekening van de verklaring van Gauteng op 31 augustus 2002. Uit die verklaring ontstond het 'network of regional governments for sustainable development' (nrg4SD). Vlaanderen was daarbij een van de stichtende leden. Het netwerk heeft tot doel wereldwijd de samenwerking op het vlak van duurzame ontwikkeling tussen regionale overheden te bevorderen.

Op dit moment heeft nrg4SD een vijftigtal leden. Nrg4SD ijvert voor het belang van de regio's bij alle belangrijke vergaderingen op internationaal niveau over duurzame ontwikkeling.

Het netwerk heeft nauwe banden met de Commissie voor Duurzame Ontwikkeling (CSD) van de VN en het neemt sinds 2003 deel aan de CSD-sessies. Sinds november 2005 is het netwerk officieel geaccrediteerd als waarnemer bij de United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), en sinds 2007 bij UNEP (United Nations Environment Programme). Bovendien werkt nrg4SD samen met het ontwikkelingsprogramma van de VN, het United Nations Development Programme (UNDP).

Daarnaast heeft nrg4SD een mandaat van FOGAR (Forum Of Global Associations of Regions), dat meer dan 500 regio's vertegenwoordigt, om zijn leden te vertegenwoordigen inzake duurzame ontwikkeling.

In 2004 werd de statutaire zetel in Brussel geregistreerd en op 1 september 2010 werd ook het secretariaat van het netwerk in Brussel gehuisvest. De Vlaamse overheid stelt daarvoor kantoorruimte ter beschikking. Door het secretariaat in Brussel te vestigen, kiest de stuurgroep van nrg4SD voor een duidelijke Europese beleidsverankering. Er werd een kernteam van enkele Europese regio's opgericht dat nauw met het secretariaat samenwerkt voor gerichte lobbying bij de Europese instellingen.

2.2.4. Europese Unie

2.2.4.1. Europa 2020

In 2000 werd met de Lissabonstrategie vastgelegd dat Europa tegen 2010 de meest competitieve en dynamische kenniseconomie van de wereld moet zijn. Die kenniseconomie moet bovendien een duurzame economische groei kunnen verwezenlijken met meer en betere banen en een hechtere sociale samenhang (Lissabon, §5). In Göteborg (juni 2001) werd de milieudimensie toegevoegd aan de Lissabonstrategie.

In maart 2010 heeft de Commissie een mededeling uitgebracht over een opvolger van de Lissabonstrategie, genaamd **'Europa 2020. Een strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei'**. Europa 2020 zet een visie uit voor een Europese sociale markteconomie in de 21e eeuw en wil Europa helpen om sterker uit de crisis te komen, met een hoog niveau van tewerkstelling, productiviteit en sociale cohesie.

Europa 2020 stelt drie prioriteiten, die elkaar versterken:

- slimme groei: voor een op kennis en innovatie gebaseerde economie;
- duurzame groei: voor een groenere, competitievere economie waarin efficiënter met hulpbronnen wordt omgesprongen;
- inclusieve groei: voor een economie met veel werkgelegenheid en sociale en territoriale cohesie.

De Commissie stelt de volgende centrale EU-streefcijfers voor:

- 75% van de bevolking tussen 20-64 jaar moet werk hebben;
- 3% van het EU-BBP moet worden geïnvesteerd in O&O;
- de 20/20/20-klimaat- en energiedoelstellingen moeten worden gehaald (met inbegrip van een grotere reductie van 30% als aan de voorwaarden daarvoor wordt voldaan);
- het percentage voortijdige schoolverlaters moet minder dan 10% bedragen;
- minstens 40% van de jongere generatie moet een hoger onderwijsdiploma hebben;
- het aantal mensen voor wie armoede dreigt, bepaald aan de hand van de drie door de Europese Commissie voorgestelde indicatoren armoederisicograad, materiële deprivatie en jobloze gezinnen, moet met 20 miljoen dalen.

Die doelstellingen werden verder vertaald in Vlaamse doelstellingen (zie verder).

2.2.4.2. De Europese strategie voor duurzame ontwikkeling (EUSDO)

Duurzame ontwikkeling is verankerd in het verdrag van de EU als een overkoepelende doelstelling van de Unie. In 2001 namen de regeringsleiders in Göteborg een strategie voor duurzame ontwikkeling aan, die zich toespitst op een aantal onduurzame trends die een ernstige bedreiging vormen voor ons huidige en toekomstige welzijn.

De herziening van de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling in 2006 creëerde een kader voor een langetermijnvisie op duurzaamheid, waarbij de drie pijlers van duurzame ontwikkeling; economische groei, sociale cohesie en milieubescherming op elkaar worden afgestemd om hetzelfde doel te bereiken.

De strategie omvat concrete maatregelen op het gebied van klimaatverandering en schone energie, duurzaam transport, duurzame productie en consumptie, beheer van natuurlijke hulpbronnen, volksgezondheid, sociale inclusie, demografie en migratie en mondiale uitdagingen.

De EU nam het voortouw bij de strijd tegen klimaatverandering en de ontwikkeling van een koolstofarme kenniseconomie. Uit het laatste voortgangsrapport van de EU-strategie voor duurzame ontwikkeling uit 2009 blijkt echter dat een aantal niet-duurzame trends zich voortzetten op het vlak van biodiversiteit, de vraag naar natuurlijke hulpbronnen, het energieverbruik van vervoer en de armoede in de wereld.

De Europese Commissie heeft in oktober 2007 en in juli 2009 een voortgangsverslag uitgebracht over de uitvoering van de vernieuwde Europese strategie voor duurzame ontwikkeling in de EU en in de lidstaten. Volgens die vernieuwde strategie moet de Europese Raad uiterlijk in 2011 besluiten wanneer de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling volledig herzien moet worden. De herziening van de Europese strategie duurzame ontwikkeling in 2011 en de relatie tot de strategie Europa 2020 en de trends uit het voortgangsrapport uit 2009 staan momenteel hoog op de Europese agenda. De Europese

strategie duurzame ontwikkeling en de prioriteiten die de EU erin vooruitschuift, vormen een belangrijk kader voor de Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling.

2.3 Het nationale kader

De Belgische Grondwet bepaalt in artikel 7bis: “Bij de uitoefening van hun respectieve bevoegdheden streven de federale staat, de gemeenschappen en de gewesten de doelstellingen na van een duurzame ontwikkeling in haar sociale, economische en milieugebonden aspecten, rekening houdend met de solidariteit tussen de generaties.” Dat betekent zowel een erkenning van het belang van de toepassing van de principes van duurzame ontwikkeling als de verplichting voor de deelstaten om zich daaraan te conformeren. Duurzame ontwikkeling is met andere woorden een gedeelde bevoegdheid tussen de federale overheid en de deelstaten, niet alleen voor de drie pijlers, maar ook binnen elke pijler.

Gewesten en gemeenschappen bevinden zich wettelijk gezien op hetzelfde niveau als de federale overheid. Vlaanderen moet dus zijn verantwoordelijkheid nemen voor het coördinerende beleid op het vlak van duurzame ontwikkeling.

In april 2004 werd het initiatief genomen om een nationale strategie duurzame ontwikkeling op te maken. De Vlaamse Regering keurde op 16 december 2005 de kadertekst voor de nationale strategie duurzame ontwikkeling goed.

2.4 Het Vlaamse kader

2.4.1 Het decreet ter bevordering van duurzame ontwikkeling

Het decreet ter bevordering van duurzame ontwikkeling werd op 18 juli 2008 door de Vlaamse Regering bekrachtigd. Met het oog op de bevordering van duurzame ontwikkeling bepaalt dat decreet het kader voor het gecoördineerde Vlaamse beleid op het vlak van duurzame ontwikkeling en verzekert het de continuïteit ervan. Het bepaalt de verantwoordelijkheid van de Vlaamse Regering, geeft de uitgangspunten voor de opstelling van de Vlaamse strategie en voor de instrumentontwikkeling om in de beleidsvoering meer geïntegreerd te denken, om economische, sociale en ecologische aspecten met elkaar te verbinden en om te zoeken naar een balans tussen sociale, milieu- en economische belangen. Het decreet legt verder ook vast dat het Vlaamse beleid duurzame ontwikkeling een inclusief, gecoördineerd en participatief beleid is, waarbij een afgesproken beleidslijn door elke minister op eigen wijze vertaald wordt naar het beleid in zijn beleidsdomein.

Het beleid is erop gericht samen te werken en maximaal synergieën te creëren in het streven naar duurzame ontwikkeling.

De Vlaamse Regering zorgt voor:

- het proces van voorbereiding, opmaak, uitvoering, rapportering en evaluatie van de Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling;
- het beleidsdomeinoverschrijdende overleg binnen de Vlaamse overheid;
- de betrokkenheid van en het overleg met de maatschappelijke actoren;
- de vertaling van het Europese en het internationale beleid inzake duurzame ontwikkeling naar het Vlaamse beleid en de gecoördineerde Vlaamse standpuntbepaling binnen Europese en internationale fora van duurzame ontwikkeling;

- het overleg en de samenwerking met het federale bestuursniveau en het bestuursniveau van de gemeenschappen en gewesten inzake duurzame ontwikkeling;
- het overleg en de samenwerking met het gemeentelijk en provinciaal bestuursniveau bij de ontwikkeling en de uitvoering van het Vlaamse duurzameontwikkelingsbeleid en de ondersteuning van het gemeentelijke en provinciale beleid voor duurzame ontwikkeling;
- de wetenschappelijke onderbouwing van het Vlaamse beleid voor duurzame ontwikkeling.

Hieronder worden enkele basisprincipes van het decreet meer toegelicht:

- inclusief beleid: het beleid waarbij een door de Vlaamse Regering afgesproken transversale beleidslijn door elke Vlaamse minister op eigen wijze vertaald wordt in het beleid in zijn beleidsdomein. Elke minister heeft nu wettelijk en expliciet de verantwoordelijkheid om een beleid voor duurzame ontwikkeling uit te stippelen en te bepalen voor zijn bevoegdheden binnen een algemeen coördinerend beleidskader. De Vlaamse Regering roept alle Vlaamse ministers op om duurzame ontwikkeling mee gestalte te geven, enerzijds door het begrip correct te gebruiken en anderzijds door het te integreren in de beleidsmaatregelen en activiteiten. Initiatieven die door ministers worden genomen en, die een aantal essentiële kenmerken vertonen van duurzame ontwikkeling, zoals beleidsdomeinoverschrijdend werken en betrokkenheid van zo veel mogelijk actoren op het terrein realiseren en die passen in/aansluiten bij het algemene beleidskader van de Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling, moeten daarom worden aangemoedigd;

- gecoördineerd beleid: de afstemming van het beleid binnen de Vlaamse overheid met het oog op coherentie en consistentie. In de vorige legislatuur 2004 – 2009 werd voor het eerst de coördinerende bevoegdheid van het Vlaamse beleid van duurzame ontwikkeling expliciet toegewezen aan de minister-president van de Vlaamse Regering. Begin 2005 werd een Coördinatiecel Duurzame Ontwikkeling opgericht, die binnen het Departement Diensten voor het Algemeen Regeringsbeleid (DAR) werd ondergebracht. Momenteel is die entiteit uitgebouwd tot het team Duurzame Ontwikkeling met vijf voltijdse equivalenten (VTE). In maart 2005 richtte de minister-president de beleidsdomeinoverschrijdende ambtelijke Werkgroep Duurzame Ontwikkeling (WGDO) op om het overleg binnen de Vlaamse overheid te structureren, standpunten namens de Vlaamse overheid voor te bereiden enzovoort. De werkgroep bestaat uit gemandateerde vertegenwoordigers van alle beleidsdomeinen waarbij gezorgd wordt voor een voldoende groot politiek draagvlak.

- participatief beleid: het beleid dat wordt gerealiseerd via een brede participatie en betrokkenheid van maatschappelijke actoren bij de beleidsontwikkeling en de beleidsuitvoering;

- beleidsdomeinoverschrijdend overleg binnen de Vlaamse overheid: de ambtelijke beleidsdomeinoverschrijdende Werkgroep Duurzame Ontwikkeling (WGDO) zorgt voor de beoogde afstemming op Vlaams niveau. Het team Duurzame Ontwikkeling (TDO) zorgt voor de coördinatie en het overkoepelende beleid voor duurzame ontwikkeling.

- overleg en de samenwerking met het gemeentelijke en provinciale bestuursniveau bij de ontwikkeling en de uitvoering van het Vlaamse duurzameontwikkelingsbeleid en de ondersteuning van het gemeentelijke en provinciale beleid voor duurzame ontwikkeling. De Vlaamse Regering hecht veel belang aan de betrokkenheid van de lokale besturen bij de ontwikkeling en uitvoering van een beleid voor duurzame ontwikkeling in Vlaanderen. Die strategie zal niet alleen ontwikkeld, maar ook uitgevoerd worden in samenwerking met de lokale en provinciale bestuursniveaus. Lokale besturen zijn de motor van een lokaal beleid voor duurzame ontwikkeling. Dit wordt mondiaal ook erkend: Agenda 21 van de Verenigde Naties beschouwt de lokale besturen niet alleen als een 'Major Group', via de Lokale Agenda 21 van de Verenigde Naties wordt bijzondere aandacht besteed aan lokale duurzame

ontwikkeling. “Aangezien vele van de problemen en oplossingen (...) hun wortels hebben in plaatselijke activiteiten, zal de participatie en samenwerking van plaatselijke overheden een beslissende factor zijn bij het realiseren van de doelstellingen ervan. Zij vormen de bestuurslaag die het dichtst bij het volk staat en als zodanig spelen zij een wezenlijke rol bij het opvoeden en mobiliseren van het publiek en het gehoor geven daaraan, ter bevordering van duurzame ontwikkeling.” (Agenda 21, hoofdstuk 28). De gemeenten en provincies worden ook betrokken bij de opmaak van de strategie.

2.4.2 Het Regeerakkoord 2009-2014

In het huidige regeerakkoord is duurzame ontwikkeling nagenoeg expliciet het leidende principe van het beleid van de Vlaamse Regering geworden. In alle beleidsdomeinen is in hefbomen voorzien om duurzame ontwikkeling te bevorderen. De Vlaamse Regering heeft in het regeerakkoord veel aandacht geschonken aan de vergroening en verduurzaming van de economie. De regering zal ook een beleid voeren dat gericht is op de toepassing van duurzame bedrijfsprocessen in de Vlaamse economie; een duurzaam materialenbeleid binnen de Vlaamse overheid; een wetenschapsbeleid gericht op duurzame werkgelegenheidscreatie en de vergroening van de economie; infrastructuur verduurzamen en nieuwe klemtonen leggen voor het openbaar vervoer; duurzaamheid centraal plaatsen in bouwen, wonen en leven; de mobiliteit beheersen en duurzamer maken; een duurzame ruimtelijke ontwikkeling realiseren; een economie die steeds meer materiaalkringlopen en energiekringlopen sluit; een duurzame toename van de landbouwproductiviteit; een duurzaam consumptiepatroon van landbouw- en visserijproductie en de duurzame omschakeling van onze visserijvloot stimuleren; het gebruik van duurzaam geproduceerd hout en het voeren van een duurzame(re) wereldhandel aanmoedigen; de armoede in Vlaanderen bestrijden; Vlaanderen als duurzame toeristische bestemming op de internationale kaart zetten enz.

De ambities van het regeerakkoord op het vlak van duurzame ontwikkeling vergen meer dan ooit samenwerking tussen beleidsdomeinen. De Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling moet daarvoor een referentiekader bieden en zorgen voor een langetermijnvisie, die verder reikt dan één legislatuur.

2.4.3 Vlaanderen in Actie (ViA) en Pact 2020

ViA (Vlaanderen in Actie) is een project van de Vlaamse Regering. Het doel van ViA is om Vlaanderen tegen 2020 naar de top vijf van Europese regio's te leiden op elk maatschappelijk domein wetenschappelijk, economisch, ecologisch, onderwijskundig, sociaal, internationaal en bestuursmatig. Om die doelstelling te bereiken hebben we meer nodig dan enkele kleine stapjes voorwaarts. We hebben behoefte aan enkele grote doorbraken. Dat zijn fundamentele omwentelingen die een grote stap voorwaarts betekenen voor Vlaanderen. ViA formuleerde zeven doorbraken: de open ondernemer, de lerende Vlaming, innovatiecentrum Vlaanderen, groen en dynamisch stedengewest, slimme draaischijf van Europa, warme samenleving en slagkrachtige overheid.

De doorbraken zijn omgezet in twintig concrete doelstellingen in het **Pact 2020**. Meer dan honderd partnerorganisaties hebben de doelstellingen en de streefcijfers van Pact 2020 ondertekend.

Vlaanderen in Actie was de norm voor het Vlaamse regeerakkoord en wordt vandaag geconcretiseerd in een uitvoeringsplan dat zal worden gevolgd in de monitoring van het regeerakkoord/ViA. De uitvoering zal mee bewaakt worden door de ViA-raad van Wijzen, een emanatie van de ViA-partners.

2.4.4 De eerste Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling (2006 -2010)

De Vlaamse Regering keurde in juli 2006 de Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling (VSDO) goed ('Samen grenzen verleggen'). Die strategie is een coördinerend document en geeft een visie en een aantal basisprincipes weer voor het beleid voor duurzame ontwikkeling. Centraal staat het coördinerende beleidskader dat bestaat uit lange- en kortetermijndoelstellingen. Dat beleidskader dient als leidraad voor de stroomlijning van de initiatieven op het vlak van duurzame ontwikkeling binnen de Vlaamse overheid. Naast het beleidskader zijn een aantal bestuurlijke ambities opgenomen en twaalf projecten voor meer duurzame ontwikkeling in Vlaanderen. Op 15 mei 2009 heeft de Vlaamse Regering de geconcretiseerde actiefiches voor die operationele projecten goedgekeurd.

De prioritaire thema's waren gebaseerd op de grote uitdagingen volgens de Europese strategie duurzame ontwikkeling (zie deel 1, punt 2.4.2): armoede en sociale uitsluiting, vergrijzing, klimaatverandering en schone energie, mobiliteit, ruimtelijke ordening, beheer van natuurlijke rijkdommen en volksgezondheid.

Elke nieuwe legislatuur moet een nieuwe strategienota (VSDO) opgesteld worden.

2.4.5 Vlaams Parlement

De Vlaamse Regering moet de strategie goedkeuren en meedelen aan het Vlaams Parlement. De Vlaamse Regering betreft het Vlaams Parlement bij de besprekingen over de strategie voor duurzame ontwikkeling. Op die manier verhoogt de politieke gedragenheid van de strategie in Vlaanderen.

Vlaanderen heeft de verantwoordelijkheid en de plicht om iedereen een goed bestaan te garanderen. Vlaanderen moet solidariteit en rechtvaardigheid hoog in het vaandel dragen bij zijn acties en maatregelen, zowel intern als bij de minder ontwikkelde landen en regio's, zowel voor de huidige generatie als voor de toekomstige generaties.

3 Evaluatie van de uitvoering van de voorgaande strategie

Volgens het decreet moet de vorige strategienota geëvalueerd worden. Die evaluatie vormt mee de basis vormt voor een nieuwe strategie. Daarvoor werd, onder begeleiding van het steunpunt duurzame ontwikkeling, een brede schriftelijke bevraging gehouden bij de Vlaamse beleidsdomeinen, de belangrijkste organisaties uit het middenveld, de secretariaten van alle strategische adviesraden en experts en wetenschappers op het vlak van duurzame ontwikkeling. In wat volgt, wordt de totale groep 'de stakeholders' genoemd. Ook adviezen van de SERV en de Minaraad worden mee opgenomen.

3.1 Belangrijke bevindingen

De meeste stakeholders vinden het belangrijk dat de VSDO er is, en zien er een potentieel belangrijke rol voor weggelegd. Opdat dat in de praktijk ook effectief het geval zou zijn, gelden er een aantal aanvullende² voorwaarden, die vandaag nog niet vervuld zijn. In dit deel worden de positieve punten, de knelpunten en de aanbevelingen op een rij gezet.

- Positieve elementen in het beleid

Het beleid duurzame ontwikkeling vertoont een aantal sterke punten, die door de OESO ook als effectiviteitscriteria worden aangeduid. Het betreft onder meer de volgende aspecten:

- alle departementen zijn betrokken;
- de minister-president is tevens bevoegd voor duurzame ontwikkeling;
- er is een juridische basis via een decreet; er is bovendien een grondwetsartikel;
- in dit decreet is de VSDO wettelijk verankerd en worden de verschillende onderdelen van de VSDO beschreven;
- er is een eigen budget en een eigen administratie.

Op basis van deze aspecten komt het steunpunt duurzame ontwikkeling tot de conclusie dat vorige legislatuur een sterk institutioneel kader is gecreëerd.

- Beleidsmatige impact van de VSDO

Hoewel duurzame ontwikkeling als thema zeer belangrijk wordt geacht in de meeste beleidsdomeinen van de Vlaamse overheid, dient de impact die de VSDO heeft gehad op het gevoerde beleid, te vergroten. Andere processen worden aan gevoeld als veel belangrijker bij het bepalen van de Vlaamse beleidsagenda. Zowel aan de klassieke 'verticale' processen en plannen (zoals het Klimaatplan, de beleidsnota's en -brieven) als aan de andere horizontale processen (zoals ViA/Pact 2020) wordt een grotere impact toegeschreven. Op sommige punten is wel vooruitgang geboekt en sommige projecten waren succesvol, andere punten waren wellicht zonder VSDO ook gerealiseerd.

De belangrijkste verklaring voor die beperkte impact ligt volgens de stakeholders bij het ontoereikende politieke draagvlak. Ook het feit dat aan de VSDO geen eigen budget wordt toegekend, zou aan het beperkte draagvlak bijdragen. Daarnaast ging van de VSDO te sterk de boodschap uit dat iedereen zelf zijn verantwoordelijkheid moest nemen.

- Verhouding tot andere horizontale strategische processen

Alle stakeholders zijn het erover eens dat ViA en Pact 2020 beleidsmatig belangrijkere strategieprocessen zijn dan de VSDO. De steun van het politieke niveau, de budgetten en de visibiliteit maken dat Pact 2020 meer de rol van 'kapstok' heeft gespeeld voor het toekomstbeleid van Vlaanderen dan de VSDO.

De meeste stakeholders zien in de VSDO het potentieel om die rol ooit te vervullen, terwijl enkele andere stakeholders van mening zijn dat een Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling daarvoor niet het geschikte instrument is.

- MINA- en SERV-adviezen

In vroegere adviezen van de SERV over de operationele projecten van de VSDO en in vroegere bestuurlijke aanbevelingen van de MINA-Raad en de SERV voor een effectieve Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling wordt onder andere ingegaan op de wenselijke afstemming van de VSDO op andere beleidsinitiatieven, zoals het Pact 2020. Die werden in de loop van de vorige legislatuur te weinig meegenomen in het proces. De SERV was van oordeel dat de voorgelegde thema's en projectfiches herzien moesten worden in het licht van het Pact 2020. Ook de projecten en acties moesten integraal deel uitmaken van de strategie en geen apart proces volgen.

Volgens de adviesraden moeten de opgenomen acties er vooral toe aanzetten de principes van duurzame ontwikkeling te integreren in horizontale, moeilijkere beleidsprocessen om

maximale samenwerking tussen beleidsdomeinen te stimuleren en om een actieve participatie van maatschappelijke actoren mogelijk te maken. Daarnaast moet de VSDO aandacht besteden aan de blijvende behoefte om naast projecten werk te maken van generieke bestuurlijke maatregelen. Good governance en transitie moeten een belangrijk deel uitmaken van de VSDO.

- Andere punten aangehaald door het steunpunt DO

Vanuit het steunpunt worden de volgende punten bijkomend aangehaald:

- er is nog een te beperkte capaciteitsopbouw;
- de betrokkenheid van de departementen is te vrij, er is te weinig sturing en coördinatie;
- de betrokkenheid van de stakeholders bij de VSDO is nog niet structureel verankerd;
- de integrale samenwerking met de lokale overheden is nog niet gerealiseerd.

3.2 Hoe kan het belang van de VSDO in de toekomst toenemen?

Een grotere impact kan worden bereikt door heel wat ingrepen te combineren. Ten eerste moet de Vlaamse Regering meer gewicht toekennen aan de strategie. Dat kan door een budget vrij te maken, maar ook door meer en betere communicatie en door de strategie op te nemen in het discours van de leden van de regering zelf. Dat sterkere politieke draagvlak is de eerste voorwaarde om te evolueren naar een succesvolle VSDO en om de nodige 'sense of urgency' te creëren. Op die manier kan de VSDO doordringen tot de kern van de Vlaamse beleidsvorming.

Ten tweede zou de geactualiseerde strategie meer moeten worden geïntegreerd (zowel op het vlak van inhoud als op het vlak van proces) in de andere horizontale processen (vooral in ViA/Pact 2020). Op die manier wint de VSDO aan belang. Idealiter vormt de VSDO het overkoepelende kader, met een focus op de lange termijn (dertig jaar en meer) en kan ViA/Pact 2020 erin geïntegreerd worden met zijn focus op de middellange termijn (tien à vijftien jaar).

Een derde suggestie is het meer bepalen van prioriteiten, omdat het aantal doelstellingen en projecten anders te groot wordt, waardoor de implementatie in het gedrang komt.

Ten vierde kunnen een aantal procesmatige en bestuurlijke verbeteringen worden aangebracht. Het proces van de totstandkoming (en de actualisatie) zou vroeger moeten plaatsvinden, met een zo veel mogelijk transparantie, wetenschappelijk gefundeerde langetermijnanalyse en -visievorming en met een sterkere focus op kwaliteitsvol beleid in het algemeen. Ook de doelstellingen zouden volgens sommigen ambitieuzer geformuleerd kunnen worden. Er kan meer aandacht besteed worden aan de rol die de overheid in het duurzameontwikkelingsbeleid speelt als facilitator en er moet meer geïnvesteerd worden in capaciteitsopbouw.

Ten vijfde zou een focus op systemen en transities in plaats van op thema's zeker als een positieve ontwikkeling worden gezien. Daarbij moet zowel gekeken worden naar de transitietheorie als naar goede voorbeelden uit de praktijk.

Ten zesde wordt gepleit voor een meer gerichte selectie van de operationele projecten. Budgetten moeten worden uitgetrokken en alleen projecten die een meerwaarde bieden en duidelijk verder gaan dan het lopende beleid zouden in de strategie opgenomen mogen worden.

3.3 Conclusie

De Vlaamse stakeholders zien in de VSDO een instrument met potentieel. Het is op zich belangrijk dat de strategie werd gemaakt, omdat op die manier een duurzaam ontwikkelingsbeleid op sporen werd gezet. De eerste strategie is er evenwel nog niet in geslaagd om haar potentieel in te vullen. De overtuiging bestaat dat, als een aantal wijzigingen doorgevoerd worden en een aantal randvoorwaarden vervuld zijn, de VSDO in de toekomst sterker kan worden.

Bij het opstellen van de VSDO werd alvast rekening gehouden met de aanbevelingen van de evaluatie en de adviezen van de verschillende adviesraden.

Mbt de afstemming van de VSDO op andere beleidsinitiatieven, zoals het Pact 2020 en het regeerakkoord worden in deze VSDO de relevante duurzaamheidsdoelstellingen van het pact opgenomen, alsook de linken met de doorbraken van VIA en de sleutelprojecten.

Verder wordt tegemoetgekomen aan de aanbeveling om de prioriteiten beter af te bakenen: Bij de prioriteitenstelling van de acties werden voor de VSDO een beperkt aantal acties geselecteerd die cruciaal zijn voor duurzame ontwikkeling. Ze worden aangeduid met een nummer en zullen jaarlijks gemonitord zullen worden.

Verder werd er rekening gehouden met enkele algemeen strategische en methodologische aspecten: zo werd een langetermijnvisie ontwikkeld samen met de stakeholders, staat transitie management centraal, wordt er een actieve participatie van doelgroepen en stakeholders bewerkstelligd en governanceaspecten duidelijk beklemtoond.

Ook tijdens de totstandkoming werden twee stakeholdermomenten ingericht waarop alle adviesraden werden uitgenodigd en de wetenschappelijke inbreng werd verzorgd door het steunpunt duurzame ontwikkeling.

Mbt het politieke draagvlak kan gemeld worden dat de Vlaamse regering beslist heeft op 23 juli om de ontwerp- strategie voor te leggen aan alle strategische adviesraden. Er werden hoorzittingen gehouden en de minister-president heeft ook in het parlement op 9 november zijn steun aan duurzame ontwikkeling en het belang dat hij hecht aan de VSDO nogmaals onderstreept.

DEEL 2 VISIE

Het tweede deel bevat de langetermijnvisie en -doelstellingen. Bij de voorbereiding van de strategie werden twee stakeholdersoverlegmomenten georganiseerd. Zo werd, in overleg met de stakeholders, **een langetermijnvisie** opgesteld voor een duurzame maatschappij in Vlaanderen tegen 2050.

Voor het opstellen van deze visie werd gebruikgemaakt van bestaande visies van andere landen, van strategieën die ontstaan zijn in het zog van de VN-instellingen en van Europese beleidsdocumenten. Maar ook Vlaamse processen werden ingebracht: het Pact 2020, het ViA-proces en bestaande visies en streefbeelden. De langetermijnvisie is volledig geïntegreerd in dit hoofdstuk.

Voor het stakeholdersoverleg zijn de leden van drie adviesraden die in het decreet vermeld staan uitgenodigd, namelijk de Minaraad, de SERV en de Strategische Adviesraad internationaal Vlaanderen. Maar ook de andere adviesraden, namelijk VLABEST, WVG, SARC, VLOR, VRWI, SALV, MORA, SARO en Vlaamse Woonraad, werden op de hoogte gebracht en kregen de mogelijkheid om aanwezig te zijn op de workshops. Naast de adviesraden waren ook experts, wetenschappers, ervaringsdeskundigen op het vlak van duurzame ontwikkeling, de verschillende beleidsdomeinen en de overheden uitgenodigd op het overleg.

Een langetermijnvisie 2050 voor een duurzame maatschappij is richtinggevend voor deze Vlaamse strategie. De klemtoon ligt op de noodzaak om via processen van (systeem)innovatie en maatschappelijke transitie⁶ het beleid te enten op fundamentele langetermijnveranderingen in een aantal cruciale systemen. Dezelfde systemen komen ook aan bod in deel 4.

⁶ De definitie en het kader van transitie en systeeminnovatie zijn opgenomen in zie hoofdstuk 3.

1. Langetermijnvisie duurzame ontwikkeling

Duurzame ontwikkeling is een langetermijnproces en moet gedragen worden door een langetermijnvisie – 2050 en verder – die kan dienen als kader voor verdere beleidsmatige invulling en maatschappelijke actie. Een langetermijnvisie is een kompas dat aangeeft in welke richting we moeten gaan om onze samenleving te verduurzamen en op welke manier we in die richting kunnen gaan. Ze vormt een basis voor de strategische keuzes en activiteiten van alle maatschappelijke actoren. Ze geeft richting aan overheidsstrategieën en strategieontwikkeling tussen de overheid en andere maatschappelijke actoren en ze bepaalt prioriteiten voor de processen die door de overheid aangestuurd of ondersteund kunnen worden.

Duurzame ontwikkeling is de ontwikkeling die aansluit bij de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen. De langetermijndoelstelling van duurzame ontwikkeling is om welvaarts- en vooral welzijnscreatie te garanderen die evenwichtig en rechtvaardig verdeeld is, binnen de grenzen van 'het systeem aarde'. Het vergt een veranderingsproces waarin het gebruik van hulpbronnen, de bestemming van investeringen, de gerichtheid van technologische ontwikkeling en institutionele en sociale veranderingen worden afgestemd op zowel toekomstige als huidige behoeften.

Die doelstelling moet gerealiseerd worden in een sterke interactie tussen overheden, marktactoren en de civiele maatschappij, in een context van globalisering.

1.1. De noodzaak van een langetermijnvisie in het kader van duurzame ontwikkeling

De nood aan een langetermijnvisie en een daarop gebaseerd beleid voor duurzame ontwikkeling is relatief eenvoudig: ons huidige (mondiale) maatschappijmodel is essentieel niet-duurzaam. De welvaart die we creëren, is niet billijk verdeeld – noch mondiaal, noch binnen Vlaanderen – en het model veroorzaakt onhoudbare negatieve effecten op het milieu en op sociale en economische levensomstandigheden. Bovendien tast het model mogelijk onze persoonlijke levenskwaliteit aan.

Het centrale vraagstuk van duurzame ontwikkeling is daarom: hoe kunnen we een hoge levenskwaliteit combineren met leven binnen ecologische grenzen, sociale rechtvaardigheid en economische vooruitgang? Dat wordt wereldwijd een van de grootste maatschappelijke uitdagingen van de komende decennia.

De noodzakelijkheid van een ontwikkeling in de richting van duurzame ontwikkeling wordt verder onderstreept door de (potentiële) gevolgen van gebrek aan daadkracht. De bestendiging van economische en sociale ongelijkheid, de degradatie van ecosystemen, de uitputting van natuurlijke hulpbronnen, de klimaatverandering, de voedselproblematiek, de onstabielheid van het economische systeem enz vormen ontegensprekelijk bedreigingen voor fundamentele individuele en collectieve behoeften zoals veiligheid, gezondheid, cultuurontplooiing, ontwikkelingskansen enz, kortom voor het recht op welzijn voor de huidige en toekomstige generaties.

1.2. Systeeminnovatie en transitie

Het niet-duurzame karakter van ons huidige samenlevingssysteem komt onder andere tot uiting op het vlak van consumptie en productie in verschillende essentiële systemen, waaronder het energiesysteem, het transportsysteem, het voedselsysteem, het gezondheidszorgsysteem, het kennissysteem en het systeem van wonen en bouwen. Enerzijds heeft het samenlevingssysteem gezorgd voor welvaartscreatie, een hoge levensstandaard en sociale voorzieningen voor een beperkt deel van de wereldbevolking, anderzijds is het systeem gebaseerd op een te hoge energie- en materiaalinput, hoge milieu- en sociale externaliteiten en een ongelijke toegankelijkheid, vooral op mondiaal vlak.

Ook de problemen die daardoor veroorzaakt worden, zijn mondiaal. Oorzaken en gevolgen bevinden zich op verschillende schaalniveaus, met betrokkenheid van verschillende actoren, een hoge graad van onzekerheid enz. Er bestaan geen eenvoudige kortetermijn- of technologische oplossingen voor die problemen omdat ze veroorzaakt worden door de huidige systemen die zorgen voor onze welvaart. De structuren en praktijken die verbonden zijn aan die systemen, zijn diep verankerd in onze samenleving en cultuur. Er zijn diepgaande veranderingsprocessen nodig om die systemen te heroriënteren naar duurzaamheid.

Zo'n veranderingsproces wordt ook wel *transitie* genoemd. Duurzame ontwikkeling moet prioritair gericht zijn op de promotie en ondersteuning van systeeminnovatie en transitie. Het gaat om een maatschappelijk proces van lange duur met samenlopende veranderingen op economisch, cultureel, ethisch, technologisch, ecologisch, sociaal en institutioneel vlak. Tijdens een transitie hebben verschillende innovaties plaats in onderdelen van het systeem, zoals in de structuren, praktijken, wetgeving, fysieke infrastructuur, regels die gehanteerd worden, culturele vooronderstellingen en kennis. Dat noemt men *systeeminnovatie*. Transitie is een complexe proces, waarbij veel actoren betrokken zijn. Overheid, bedrijven, kennisinstellingen, socioculturele organisaties, milieuverenigingen en individuele burgers kunnen elk hun rol spelen.

Transitieprocessen vervangen het reguliere beleid niet. Ze vormen het kader waarop opeenvolgende strategische keuzes (bijvoorbeeld de Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling en andere processen zoals Vlaanderen in Actie) geënt worden.

Het is evident dat systeeminnovatie en transitie management uitdagingen zijn die het Vlaamse niveau overstijgen. Duurzame ontwikkeling is in essentie een mondiaal concept. Dat wil zeggen dat een 'duurzaam Vlaanderen' op zich niet bestaat. Vlaanderen kan bijdragen aan mondiale duurzaamheid door zelf een actieve voortrekkersrol te spelen in transitieprocessen.

1.3. Langetermijnvisie duurzame ontwikkeling gebaseerd op transitie

Om op lange termijn te evolueren naar een duurzame samenleving zijn transitie noodzakelijk. Innovatie – op niveau van maatschappij, systeem of product – is daarbij een belangrijke hefboom. Sociale rechtvaardigheid, welvaarts- en welzijnscreatie en de erkenning van ecologische grenzen vormen de fundamentele randvoorwaarden en doelstellingen van duurzameontwikkelingstransitie.

De transitieprocessen kunnen beïnvloed worden door externe factoren. Die kunnen transitieprocessen versnellen of vertragen. Voor 2050 zijn die externe factoren niet in te schatten: bepaalde technologische ontwikkelingen zijn nog niet bekend, huidige trends

kunnen in een termijn van veertig jaar ombuigen, en nieuwe nog niet bekende trends en onverwachte gebeurtenissen kunnen onze toekomst op een drastische manier veranderen. Die mogelijke ontwikkelingen worden hier niet aangehaald. De hieronder beschreven visie is onafhankelijk van die trends. Het zijn gewenste situaties voor 2050

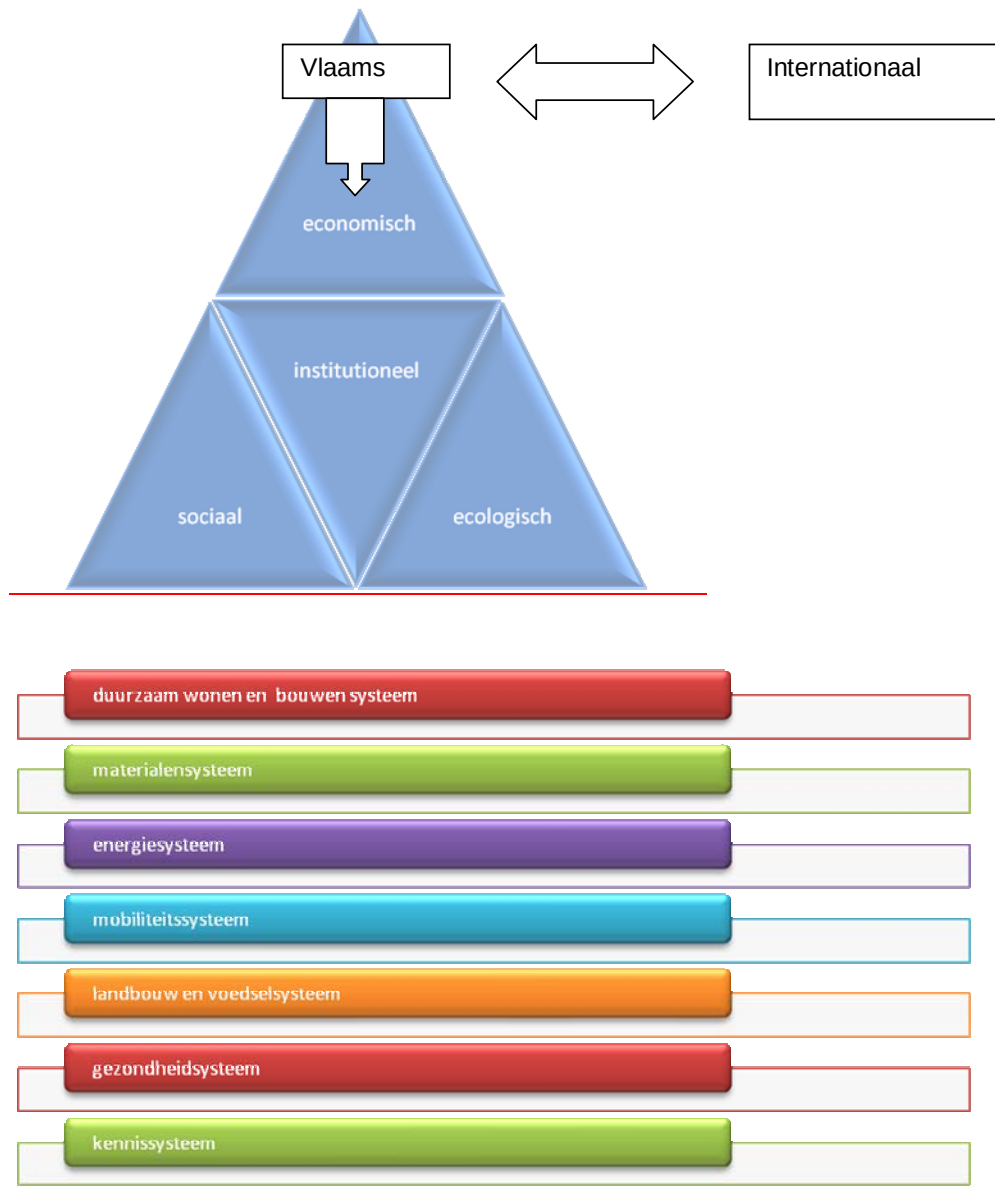
Een transitieproces opzetten om het volledige maatschappelijke systeem te innoveren is moeilijk. Daarom is een focus op enkele systemen noodzakelijk in de vorm van een langetermijnvisie voor 2050. Die cruciale systemen zijn: het energiesysteem, het mobiliteitssysteem, het voedselsysteem, het wonen-en-bouwensysteem, het gezondheidszorgsysteem en het materialensysteem. Bij de selectie van die systemen werd in acht genomen dat wonen, energie, gezondheidszorg en mobiliteit de belangrijkste behoeftesystemen zijn in onze maatschappij, dat bouwen, voeding en mobiliteit de systemen zijn met de meeste milieu-impact en dat materialen, energie en gezondheid belangrijke prioriteiten zijn van het regeerakkoord. Er zijn nog andere systemen die noodzakelijk zijn om te komen tot een duurzame productie en consumptie (bijvoorbeeld toerisme, cultuur en andere vrijetijdsbesteding) die hier niet expliciet als systeem aan bod komen.

De geselecteerde cruciale systemen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en vormen een deel van het integrale maatschappelijke systeem. Naast die cruciale systemen zijn er andere belangrijke aspecten van het maatschappelijk systeem waarin een specifieke afweging tussen verschillende maatschappelijke behoeften noodzakelijk is, zoals ruimtelijke ordening. Een terugkoppeling van de voorgestelde transitie naar het integrale maatschappelijke systeem is evenwel gewenst, zodat interne tegenstrijdigheden tussen de verschillende transitietrajecten worden vermeden.

Naast de cruciale systemen die deel uitmaken van een groter maatschappelijk systeem, speelt ook een horizontale dimensie.

Die omvat horizontale aspecten die terugkomen in elk systeem, maar op een hoger niveau versterkt geaggregeerd worden: de economische, de sociale, de ecologische, de lerende (kennis)dimensie, de institutionele en de internationale dimensie. Ze zijn onderling met elkaar verbonden. Deze horizontale dimensies komen aan bod in elk systeem.

De cruciale systemen voor systeeminnovatie en transitie in Vlaanderen op lange termijn (2050) worden hieronder besproken. Verdere concretisering en operationalisering in de vorm van 'transitiepaden' en afstemming met beleids- en maatschappelijke processen, moeten in maatschappelijke overlegprocessen ingevuld worden. De visie bestaat verder uit streefbeelden voor de horizontale dimensies en voor cruciale systemen, en wil vooral inspirerend werken en is normatief: het is de gewenste situatie in 2050.

1.3.1. Transitie wonen en bouwen

Een duurzame ruimtelijke ontwikkeling en een duurzaam mobiliteitssysteem zijn fundamentele dragers voor het systeem van wonen en bouwen. De ruimtelijke structuur is evenwichtig ingevuld voor de culturele, sociale, ecologische en economische functies. De ruimtelijke inrichting gebeurt in harmonie met de gebouwde omgeving en de natuurlijke structuur van het landschap. Er wordt zuinig omgegaan met ruimte en compact bouwen is ingeburgerd. Wonen wordt georganiseerd op een manier die een goede toegang tot verschillende maatschappelijke activiteiten toelaat. Wonen en basisvoorzieningen worden

geclusterd. Wijken en steden zijn levendig en hebben een goede cohesie. De wijk is voldoende uitgerust zodat voor iedereen de basisvoorzieningen binnen loopafstand liggen.

Wonen vraagt een plek die individueel of collectief kan worden ingevuld. Iedereen heeft een oppervlakteruimte voor privégebruik, maar daarnaast is er een nieuwe invulling gegeven aan de multifunctionele gemeenschappelijke ruimte. Er is een juiste balans tussen privaat, semipubliek en publiek gebruik.

Er is respect en oog voor het culturele patrimonium. Er worden aangename, functionele, esthetisch hoogstaande concepten gebruikt met culturele uitstraling, als basis voor het ontwerpen van woningen en gebouwen en hun omgeving.

In 2050 is het systeem van wonen en bouwen in Vlaanderen kwalitatief van hoog niveau wat betreft bouw, onderhoud en gebruik, met hoge duurzaamheidsprestaties betreffende gezondheidsaspecten, comfort, ruimtegebruik, veiligheid, toegankelijkheid, flexibiliteit, energie, architecturale waarde, bouwmaterialen enz. Het is aangepast aan de toekomstige behoeften van de maatschappij, de veranderende omgeving en het milieu (adaptatie).

Er is voor iedereen betaalbare en (fysiek) toegankelijke woonruimte te vinden met een divers aanbod aan woonvormen en ook voor de sociaal zwakkeren zijn voorzieningen ruim aanwezig. Passend wonen is een recht. Er is een algemene toegang voor duurzame wooninstallaties m.b.t. prijs, beschikbaarheid, prestaties, kwaliteitsgaranties, betrouwbaarheid en begrijpbaarheid.

De fysieke stromen (onder andere van water, energie en materialen) van het wonen en het bouwproces worden gesloten. Er worden alleen materialen en producten gebruikt die ethisch, sociaal, economisch en ecologisch verantwoord zijn over de hele levenscyclus.

De bouwsector is economisch gezond en heeft veel aandacht voor en een groot aanbod van duurzame ruimtelijke concepten, bouwmaterialen, bouwconcepten, wooninstallaties en woondiensten. Door een gezonde concurrentie en een gestegen vraag kunnen deze tegen democratische prijzen worden aangeboden. De bouwsector zelf functioneert op een maatschappelijk verantwoorde en verantwoordelijke wijze en steunt op degelijke vorming en opleiding. Er is ruimte voor innovatie en creativiteit.

1.3.2. Materialentransitie

In 2050 is er een absolute reductie van de grondstoffen die ontgonnen en gebruikt worden, en nieuwe materialen zijn duurzame producten met de grootste meerwaarde voor de lokale gemeenschappen. We produceren en consumeren op een andere, meer doordachte manier. De economie is een kringloopeconomie met integraal materialenbeheer als centrale spil, en we slagen erin talrijke kringlopen van materialen hoogwaardig te sluiten. Er is een correcte prijsvorming en de productie verloopt in ecologische en sociaal correcte omstandigheden doorheen de hele kringloopketen. We blinken uit in materialen(kringloop)kennis en zijn koploper in de ontwikkeling van nieuwe materialen en van producten met het oog op hergebruik en recyclage. Omdat materialen 'gemeengoed' geworden zijn, bruikbaar voor en door iedereen, moeten ze op elk moment in hun bestaan aan kwaliteitseisen voldoen om veelvuldig hergebruik mogelijk te maken. De risico's van materialen voor het leefmilieu zijn tot een minimum beperkt door de invoering van strenge ecologische criteria. Het materiaalgebruik in gebouwen, landschap en publieke ruimte houdt rekening met ruimtelijke kwaliteit en erfgoedwaarden. De kennis van oude technieken en materialen blijft bewaard, onder meer voor de instandhouding van onroerend erfgoed. Het voorzorgsprincipe wordt toegepast. Het succes van een duurzaam materialenbeheer is ook te danken aan de samenwerking tussen waakzame consumenten en producenten. Beiden bewaken de integriteit van de materiaalketen en de traceerbaarheid van materialen.

1.3.3. Energietransitie

Rationeel energiegebruik is de norm. Vlaanderen leeft binnen zijn energetische draagkracht, gebruikt alleen de energie die het nodig heeft om in zijn behoeften te voorzien en springt zuinig om met alle energiebronnen. Energieconsumptie in Vlaanderen is gebaseerd op het vermijden van sociale en ecologische afwenteling en het bereiken van sociale rechtvaardigheid (voorkomen van energiearmoede). De energieconsumptie steunt op een mix van bronnen waarbij de CO₂-uitstoot en efficiëntie in rekening wordt gebracht en waarbij we streven naar maximaal gebruik van hernieuwbare energiebronnen vanaf 2050. Vraag en aanbod van energie zijn op de juiste schaal op elkaar afgestemd in een mix van centrale en decentrale productie. Andere richtinggevende principes voor deze transitie zijn het ontwerpen van een slim energie- en elektriciteitssysteem en sterke verbeteringen in energie-efficiëntie en energiezekerheid. In het transitietraject wordt rekening gehouden met zuinig ruimtegebruik en ruimtelijke kwaliteit. Deze transitie leidt tot een gevoelige daling van de energievraag, een verlaging van onze afhankelijkheid van buitenlandse energie en een verhoogde bevoorradingszekerheid. Vlaanderen en de rest van de wereld zijn geëvolueerd naar een koolstofarme samenleving⁷.

1.3.4. Mobiliteitstransitie

Vlaanderen is geëvolueerd naar een duurzaam mobiliteitsmodel. Het mobiliteitsmodel garandeert de toegang tot mobiliteit als basisbehoefte van individuen en de maatschappij, het is betaalbaar en sociaal rechtvaardig, werkt efficiënt, is veilig en ondersteunt een levendige economie en meer welzijn. De verplaatsingsongelijkheden zijn zo veel mogelijk weggewerkt. Het mobiliteitsmodel respecteert de ecosysteemgrenzen van onze planeet en heeft een minimale milieu-impact en gezondheidsgevolgen. Het mobiliteitssysteem biedt een gamma van mobiliteitskeuzes volgens het STOP-principe (stappen, trappen, openbaar vervoer en dan pas privévervoer), waarbij de energievraag gereduceerd is en het verbruik van niet-hernieuwbare energiebronnen tot een absoluut minimum beperkt is. Een vlotte bereikbaarheid blijft gegarandeerd door een afgewogen keuze tussen openbaar, privé- en collectief vervoer en een goede afstemming tussen goederen- en personenvervoer. Het gebruik van ruimte wordt tot een minimum beperkt. Een goede ruimtelijke ordening kan de vraag naar en het aanbod van mobiliteit aanpassen. Dat leidt tot een betere verwevenheid en afstemming van wonen, werken, produceren en vrijetijdsbesteding. Ook op wereldvlak worden afgewogen keuzes gemaakt. De alle externe kosten zijn geïnternaliseerd. De vraag naar mondiale vliegtuigverplaatsingen wordt beheerst en heeft een minimale milieu-impact.

1.3.5. Voedseltransitie

Het voedselsysteem (voedselproductie, -verwerking, -distributie, en -consumptie) garandeert het recht op voedsel, zorgt voor voldoende, veilige, evenwichtige, gezonde en betaalbare voeding voor alle wereldburgers, respecteert het principe van voedselsoevereiniteit, is in evenwicht met de beperkte milieugebruiksruimte (water, bodem, lucht, ruimte, energie), versterkt de regionale ontwikkeling en de ruimtelijke kwaliteit en het landschap en respecteert de culturele eigenheid van voeding. Voedselvraag en -aanbod (productie, verwerking, vermarkting) zijn in evenwicht. Daarbij wordt gestreefd naar regionale voedsel-systemen (per deelcontinent) in een gesloten kringloop als basissysteem. Voedselproductie kan plaatsvinden op het platteland, in peri-urbane gebieden en in de stad. Aan alle actoren in de voedselketen worden waardige arbeidsomstandigheden, eerlijke prijzen en een waardig

⁷ In lijn met de langetermijndoelstelling van de EU en de internationale doelstelling wordt de CO₂-uitstoot in Vlaanderen met 80 à 95% verminderd tegen 2050

inkomen gegarandeerd. De eindprijs van een product internaliseert niet alleen alle productiekosten, maar ook alle sociale en milieukosten.

1.3.6. Gezondheidszorgtransitie

In 2050 heeft iedereen maximale kansen op een gezond leven. Het gezondheidszorgsysteem (inclusief geestelijke gezondheid) is in eerste instantie gericht op preventie (onder andere via de promotie van gezonde levenswijzen met voldoende lichaamsbeweging en het streven naar een gezonde leefomgeving). Het biedt kwaliteitsvolle, betaalbare, toegankelijke zorg, maakt gebruik van wetenschappelijke en technologische kennis en respecteert de individuele keuzes van patiënten. Het gezondheidsbeleid besteedt ook specifieke aandacht aan de gezondheid van kwetsbare groepen in de samenleving. Een gezonde leefomgeving wordt gegarandeerd door een goede ruimtelijke ontwikkeling, zonder voorbij te gaan aan de principes van verweving van activiteiten en zuinig ruimtegebruik. Wereldwijd bouwt Vlaanderen mee aan de universalisering van een hoogwaardig systeem van gezondheidspreventie en -zorg voor alle wereldburgers. De gezondheidssituatie van de wereldburgers is sterk verbeterd door toegang voor iedereen tot kwaliteitsvolle gezondheidszorg en preventieve maatregelen, zoals toegang voor iedereen tot zuiver drinkwater, voldoende, evenwichtige en gezonde voeding, basiseducatie, en betaalbare en gezonde woonruimten.

1.3.7. Het holistische kennis- en leersysteem

Een holistisch kennis- en leersysteem vormt de basis van onze samenleving. Hoogtechnologische kennis wordt gecombineerd met een grote laagtechnologische en basiskennis (ook culturele competenties), zodat mensen kennis en vaardigheden hebben om hun eigen leven in handen te nemen en in hun basisbehoeften te voorzien. Het onderwijs helpt mee om dat te realiseren. Kennis is ontplooiing van de hele mens. Mensen hebben de bekwaamheid tot samen leven, samen werken, het aangaan van relaties, het omgaan met verlies, moeilijkheden en zingeving. Ze bouwen de nodige competenties op (kennisverwerving en gegevensuitwisseling, inzicht, vaardigheden en attitudes) om duurzaam te handelen in een complexe samenleving. Daarbij wordt bijzondere aandacht besteed aan het systeemdenken en aan actiecompetentie. Het onderwijs neemt een grote verantwoordelijkheid op in het duurzaamheidsverhaal. Niet alleen worden jonge mensen opgeleid tot kritische bijdragers aan de maatschappij, maar om in te spelen op de uitdagingen van 2050 worden er ook meer personen in de wetenschappelijke, technologische en innovatie- richting opgeleid. Een goed samenspel tussen lager, secundair en hoogstaand onderzoek gebaseerd hoger onderwijs draagt hiertoe bij.

Kennis wordt gezien als een maatschappelijk gegeven waaraan overheden, kennisinstellingen, onderwijsinstellingen, bedrijven, socioculturele organisaties, milieuverenigingen en individuele burgers een creatieve en innovatieve bijdrage leveren. De kennisontwikkeling wordt hoofdzakelijk gestuurd door het algemene belang en maatschappelijke behoeften en er wordt voldoende ruimte vrijgemaakt voor grensverleggend fundamenteel onderzoek dat niet alleen oog moet hebben voor de kansen, maar ook voor mogelijke risico's en risicobeheersing. Duurzame innovatie en technologische vernieuwing zijn gebaseerd op nieuwe kennis. Het is immers niet voorspelbaar uit welke hoek innovaties in de verre toekomst zullen voortkomen. Een solide ondersteuning van het fundamenteel onderzoek is daarbij cruciaal.

De mogelijkheden om via state-of-the-arttechnologie bij te dragen aan verduurzaming worden maximaal benut (bijvoorbeeld ICT en de 'virtuele samenleving' op het vlak van mobiliteit, gezondheidszorg, cultuur, onderwijs enz). Vlaanderen investeert in een eigen

kennissysteem, maar vindt ook aansluiting bij de meest performante transnationale kennisnetwerken en draagt zorg voor kennisuitwisseling en overdracht met regio's die dat voor hun ontwikkeling nodig hebben.

1.3.8. Economische ontwikkeling

Op economisch vlak evolueren Vlaanderen en de wereld naar een koolstofarme⁸ en grondstofarme, eco-efficiënte, kennisgedreven, sociaal, ecologisch en economisch competitieve⁹ en rechtvaardige economie, met een lage werkloosheid, een hoge werkzaamheidsgraad en werkbaarheid, en volwaardige jobs die voor de toekomstige generaties de welvaart en het welzijn op een hoog niveau garanderen. Op dit moment is onze economie reeds in transitie. Dit zal zich naar de toekomst verder zetten. Er is een juiste balans tussen efficiëntie en veerkracht of flexibiliteit. Die ontwikkeling vindt plaats binnen de grenzen van het sociaal en ecologische kader en met een mondiaal en Europees governancestelsel. De economie creëert waarden, kwaliteit, waardig werk en een rechtvaardige transitie op mondiaal vlak. Elke persoon heeft een kans en plek om daaraan bij te dragen. Beslissingen en keuzes van de economische actoren (overheid, consumenten, bedrijven, banken) gebeuren in 2050 op basis van duurzaamheidscriteria waarin elke economische actor zich kan vinden. Elke economische actor neemt op die manier zijn eigen deel van de verantwoordelijkheid.

1.3.9. De sociaal-culturele ontwikkeling

De sociale ontwikkeling *van* en de zorg *voor* mensen is een prioriteit (doelstelling van een 'warme samenleving'). De culturele ontwikkeling is daarmee onlosmakelijk verbonden. Daarbij worden kansen geboden, ongeacht geslacht, seksuele geaardheid, handicap of gezondheidstoestand, afkomst of etnische of nationale afstamming, ras, huidskleur, geloof of levensbeschouwing, leeftijd enz. Iedereen heeft recht op een waardig bestaan en moet kunnen deelnemen aan het maatschappelijke en culturele leven. Alle transities hebben aandacht voor sociale rechtvaardigheid en inclusie. Dat uit zich onder andere in het wegwerken van armoede en de kloof tussen arm en rijk, in afwezigheid van directe of indirecte discriminatie¹⁰ en in een veel kleinere sociale kwetsbaarheid op mondiaal niveau. Respect voor en solidariteit tussen mensen worden behouden en versterkt. Welvaart wordt herverdeeld voor meer welzijn. Sociale aspecten van werkgelegenheid (waardig werk, competentieverruiming) worden gewaarborgd. Het bewaken van het noodzakelijke evenwicht tussen individuele vrijheid en collectieve verantwoordelijkheid is een taak voor alle maatschappelijke actoren. Om zo'n systeem van kansen te waarborgen, is de maximale ontplooiing van ieders talenten en de inbedding ervan in sterke en ondersteunende sociale netwerken een noodzakelijke voorwaarde. Er is aandacht voor kwetsbare groepen, in de vorm van vorming, empowerment, beleidsparticipatie enz, maar ook in de vorm van maatschappelijke sensibilisering en beeldvorming.

⁸ In lijn met de langetermijndoelstelling van de EU en de internationale doelstelling betekent dat een vermindering van de CO₂-uitstoot met 80 à 95% tegen 2050

⁹ Competitief houdt in dat ernaar gestreefd wordt om zich (als organisatie/instelling/bedrijf) voortdurend te verbeteren in relatie met de andere. Dat veronderstelt een doorgedreven samenwerking waarin iedereen zijn eigen specialisme heeft.

¹⁰ Dat is discriminatie op basis van geslacht, seksuele geaardheid, handicap of gezondheidstoestand, zogenaamd ras, huidskleur, afkomst of etnische of nationale afstamming, geloof of levensbeschouwing, leeftijd, burgerlijke staat, geboorte, vermogen, politieke overtuiging, taal, fysieke of genetische eigenschappen en sociale positie.

1.3.10. De ecologische draagkracht

De ecologische draagkracht van de aarde is eindig. Als ze wordt overschreden, zullen ook de economie en het menselijk welzijn sterk achteruitgaan. De kwaliteit van de leefomgeving in Vlaanderen is zodanig gunstig geëvolueerd dat de risico's voor de natuur, het klimaat en de menselijke gezondheid tot een minimum zijn beperkt en dat er wordt geproduceerd en geconsumeerd binnen de capaciteit van de aarde. Daarbij is rekening gehouden met de meest kwetsbare groepen in de samenleving, vanuit de zorg voor het behoud van de integriteit van de ecosystemen. Daarbij gaat het om meer dan zuiver water, zuivere lucht en een zuivere bodem, een kwaliteitsvolle natuur of het inperken van geluids- en geurhinder. Het gaat om de waarde die aan de omgeving wordt gehecht voor gebruik en beleving met het oog op de toekomst. In 2050 wordt de biodiversiteit gewaardeerd, beschermd, hersteld en verstandig gebruikt, zodat de ecosysteemdiensten in stand worden gehouden en de planeet gezond blijft. De toestand van kritieke soorten en soortengroepen is verbeterd. De grootte en samenhang van habitats zijn toegenomen voor alle inheemse soorten. De ecosystemen zijn erop vooruitgegaan. Iedereen kan beschikken over een basisleefkwaliteit en een basisomgevingskwaliteit in zijn directe omgeving. In 2050 worden alle beslissingen over voedsel, energie, wonen en bouwen, materialen en economie genomen met inachtneming van de klimaat- en milieu-impact en socioculturele aspecten. Er is geen systematische afwenteling van negatieve milieu-impact op andere landen of regio's.

1.3.11. De internationale dimensie

Gezien de sterke internationale dimensie van duurzame ontwikkeling is het volledige Vlaamse beleid geënt op het principe van een eerlijke wereld. Ontwikkelingssamenwerking is niet meer nodig: de samenwerking is gestoeld op gelijkwaardigheid en uitwisseling (geen donor-ontvangerrelatie). Het Vlaamse internationale beleid is gebaseerd op dialoog met de partnerlanden. Er is eerlijke handel. Het voedsel- en landbouwbeleid is afgestemd op de behoeften op lokaal en internationaal niveau. We zijn gekomen tot een herverdeling van materiële welvaart binnen de draagkracht van de aarde. Er zijn sterke, gedragen internationale instellingen die de basis leggen voor een eerlijke wereld, en die sterke internationale normen uitwerken, die gerespecteerd en gehandhaafd worden. Vlaanderen implementeert die normen en werkt actief mee aan de totstandkoming ervan. Armoede en honger zijn uitgebannen. Iedereen heeft toegang tot basiseducatie, waardig werk, kwaliteitsvolle gezondheidszorg en zuiver drinkwater, tot hernieuwbare en milieuvriendelijke energiebronnen, duurzame mobiliteit, voldoende evenwichtige en gezonde voeding en iedereen heeft de mogelijkheid om te beschikken over een betaalbare en toegankelijke woonruimte.

1.3.12. De institutionele dimensie

Op internationaal niveau zijn er in 2050 sterke, gedragen internationale instellingen die de basis leggen voor een eerlijke wereld en die sterke internationale normen uitwerken. Het politieke systeem is transparant en gebaseerd op dialoog en samenwerking. De Vlaamse overheid zelf is een slagkrachtige en lerende organisatie met voldoende capaciteit om zich inhoudelijk en procesmatig te profileren en een voortrekkersrol te vervullen. Het Vlaamse beleid is gestoeld op de principes van duurzame ontwikkeling. De besluitvorming is transparant en wordt gebaseerd op de beschikbare kennis. Transparantie heeft te maken met een open overheidsstructuur. De overheid geeft en krijgt vertrouwen. Gedeelde verantwoordelijkheid van publieke civiele marktactoren is ingeburgerd. Alle maatschappelijke actoren nemen hun verantwoordelijkheid. Er wordt samengewerkt rond de belangrijkste knelpunten en coproductie en cocreatie zijn de norm om problemen op te lossen. Er is ruimte voor horizontale werkwijzen en sociale leerprocessen. De inspanningen, de creativiteit en het innoverende vermogen van bedrijven, socioculturele organisaties, milieuverenigingen,

burgers en kennisinstellingen worden maximaal gewaardeerd en aangemoedigd. Die gedeelde verantwoordelijkheid is gefundeerd op afstemming, eerlijkheid, vertrouwen, openheid en toegankelijkheid.

DEEL 3 Methodologische aanpak en acties

Dit deel bevat het methodologisch kader: hierin wordt o.a. toegelicht wat transitie management is en hoe het toegepast en gestimuleerd zal worden, wat de nieuwe governance-aanpak inhoudt, hoe participatie aan bod komt en hoe er wordt samengewerkt met stakeholders. Dit laatste vormt een belangrijke vernieuwing in de strategie. Bij de voorbereiding van de strategie werden twee stakeholderoverlegmomenten georganiseerd: om de langetermijnvisie op te stellen en om de belangrijkste acties te ontwikkelen. Maar ook in de uitvoering van de strategie zullen de stakeholders en de adviesraden een belangrijke rol blijven vervullen. De nieuwe vorm van governance die centraal staat in deze strategie is nodig om de vele complexe maatschappelijke problemen te kunnen aanpakken en de transities te realiseren. De overheid kan dat niet alleen; gedeelde verantwoordelijkheid in nieuwe samenwerkingsvormen treedt op de voorgrond.

Ook **monitoring en evaluatie** komen hier aan bod. Er werd een beperkt aantal acties geselecteerd die gemonitord zullen worden, acties die cruciaal zijn voor duurzame ontwikkeling. Ze worden aangeduid met een nummer en worden **jaarlijks opgevolgd**. Er wordt gerapporteerd met resultaten. Als er voor bepaalde acties al gerapporteerd wordt in het kader van ViA, zal de rapportage voor de VSDO daarbij aansluiten en geen extra belasting vragen.

Nieuw is ook dat bepaalde acties centraal staan in een nieuw op te zetten leerproces. Zulke projecten en acties met leerdoelstellingen zijn pioniersprojecten die een nieuwe aanpak hanteren, die met stakeholders en over beleidsdomeinen heen werken, die het probleem in een breed kader (systeemaanpak of langetermijnperspectief) proberen te situeren en vandaar oplossingen zoeken, of nieuwe inhoud naar voren brengen om een echte doorbraak te versnellen. Voor die acties zal een apart leertraject worden opgezet.

1. Transitie: Systeeminnovatie en transitie management als sleutelementen van een Vlaams beleid voor duurzame ontwikkeling

Een belangrijk aspect van het proces van duurzame ontwikkeling is dat we een aantal grote systemen waarop onze welvaart gebouwd is, zullen moeten herdenken en herinrichten. De manier waarop die systemen nu werken, ligt aan de basis van veel duurzaamheidsproblemen. Er zijn transities nodig in die systemen, dat wil zeggen diepgaande veranderingen in structuren, praktijken, regels, technologieën, cultuur enz die ervoor zorgen dat die systemen inherent gaan bijdragen aan duurzaamheid. Zulke veranderingen komen voort uit een samenspel tussen overheden, bedrijven, maatschappelijk middenveld en individuele burgers. De Vlaamse overheid wil daarin een belangrijke rol spelen door de bestaande transitieprocessen met betrekking tot materialen en wonen en bouwen voort te zetten, en werk te maken van een transitiebeleid op het vlak van energie, mobiliteit, voeding, gezondheid, cultuur enz.

1.1. Systeeminnovaties

Een essentieel element bij de aanpassing aan ontwikkelingen is het innovatiedenken. In een economische omgeving, gekenmerkt door een steeds grotere concurrentiedruk en de noodzaak om steeds duurzamer te gaan produceren, zijn innovaties van cruciaal belang. Technologische innovaties op zich zijn echter niet voldoende: ook de huidige niet-duurzame consumptie- en productiepatronen moeten veranderen.

In het algemeen moeten we niet alleen inzetten op product- en procesinnovaties, maar ook op systeeminnovaties. Die zijn erop gericht de werking van systemen te herstructureren en te verduurzamen. Naast technologische innovatie zal dat veel sociaal-culturele en institutionele innovatie vragen. Vanaf vandaag moet een dergelijk beleid expliciet ontwikkeld worden. In een voortdurend veranderende wereld zijn het vaak de voortrekkers die de weg mee helpen bepalen en die het best voorbereid zijn om de nieuwe uitdagingen aan te gaan.

Voor innovaties om bestaande ingebedde procedures te wijzigen, is meer nodig dan een nieuwe technologie. Zo heeft windenergie er decennia over gedaan om nu in beperkte mate ingezet te worden, waarbij de gangbare traditionele manier van energieproductie en -verdeling niet werd gewijzigd. Het potentieel van de nieuwe technologie (windenergie of, bij uitbreiding, hernieuwbare energie) wordt onderbenut. In dat geval moet 'het systeem energieproductie' gewijzigd worden. De innovaties die daarvoor vereist zijn, spelen zich af op het systeemniveau en worden systeeminnovaties genoemd. Zo worden eventuele technologische innovaties (bijvoorbeeld smart grid) verruimd met grondige wijzigingen (innovaties) op sociaal, cultureel, juridisch of commercieel vlak. Die geïntegreerde aanpak poogt een alternatief 'systeem' te ontwikkelen en te implementeren opdat bestaande niet-duurzame systemen vervangen kunnen worden.

In deze VSDO wordt een dergelijke systeemaanpak expliciet opgenomen. Zo wordt verwezen naar de bestaande transitiearena's, namelijk duurzaam wonen en bouwen, en duurzaam materialenbeheer, en naar de noodzaak van aanvullende transitiearena's die bijvoorbeeld de domeinen van voeding, energie, mobiliteit en gezondheid aanpakken.

1.2. Transitie management en andere langetermijnprocessen

Bij transitie management vertrekt men van een systeemaanpak waarbij de drie dimensies (de economische, ecologische, en sociale dimensie) van duurzame ontwikkeling aan bod komen en waarbij een langetermijnperspectief, multiactorbeleid, geïntegreerd optreden van de overheid, learning by doing en opties openhouden essentieel zijn.

Nieuwe paradigma's zijn noodzakelijk. Transities hebben betrekking op complexe problemen: noch probleem noch oplossingen liggen eenduidig vast, en ze verschillen per perspectief. De basis van een transitieproces is het vormgeven van een interactief herdenkingsproces waarin waarden, intenties en veronderstellingen in onderlinge samenhang worden bijgesteld. Het gaat om het kijken buiten de bestaande paradigma's en de moed hebben om deze te veranderen: of anders gezegd, het gaat om *systeeminnovaties*. Die hebben tijd nodig. Het gaat tenslotte om een aantal vernieuwingen van bestaande processen, gebieden, attitudes, paradigma's en structuren. Daarom is een langetermijnvisie nodig. 'Een visie is een verlangen van mensen naar iets wat er gaat ontstaan, waarvan mensen vinden dat het werkelijkheid dient te worden. Een gezamenlijk verlangen bindt mensen. Het zorgt voor betrokkenheid en creëert team spirit. Men zet zich gezamenlijk in. Ego's wijken voor het hoger belang' (Roos Vonck, Intermediar 20-11-2008, p33). Bij elk transitieproces en systeem vertrekt men dus van een langetermijnvisie en een collectieve visievorming. Die wordt beschouwd als een inspirerende, gemeenschappelijke en dynamische toekomstoriëntatie of 'Leitbild'. De visie wordt samen met de stakeholders opgesteld en heeft een belangrijke richtinggevende en leidende rol in het vernieuwingsproces. Ze moet mensen inspireren om verder te denken en te handelen. Het is noodzakelijk voortdurend te blijven nadenken over die toekomstoriëntatie en de achterliggende argumentatie van de keuzes van de transitietrajecten.

Vanuit de toekomstvisie worden *transitiepaden* uitgewerkt. Dat zijn de verschillende mogelijke paden (backcasting) om de toekomstvisie te verwezenlijken. Experimenten of baanbrekende projecten zijn de eerste stappen. Ze worden geformuleerd en opgezet in samenwerking met de verschillende actoren. Uit die experimenten wordt vooral geleerd (learning by doing) om op te schalen, te heroriënteren of om nieuwe experimenten op te zetten. Opties openhouden is essentieel: verschillende actoren kunnen samen een eigen optie uitwerken binnen het kader van de visie. Ieder kan zijn pad hebben om een gemeenschappelijk toekomstbeeld te verwezenlijken. De verschillende stappen worden doorlopen samen met de stakeholders. *Langetermijnvisie en kortetermijnhandelen* en het continue schakelen tussen deze niveaus is onontbeerlijk. Cruciaal hierbij is dat het niet bij een denkoefening blijft, maar ook dat vanaf het begin al gefocust wordt op realisaties in de praktijk (een transitie begint zelden of nooit vanaf nul).

Transitieprocessen zijn sociale leerprocessen. Transities worden beschouwd als zeer interactieve en participatieve zoek- en leerprocessen, waarbij een veelheid aan maatschappelijke actoren een rol speelt, en ieder vanuit zijn eigen kennis en kunde het veranderingsproces mee vorm geeft én uitvoert. Het gaat vanaf het begin om het initiëren en vormgeven van een maatschappelijke beweging, een netwerk, dat bereid én in staat is om heersende paradigma's te doorbreken. Transitie management creëert ook nieuwe inzichten

en ideeën door het delen van verschillende soorten kennis. We denken hierbij bijvoorbeeld aan ervaringskennis, inhoudelijke expertise, en wetenschappelijke informatie. Verschillende soorten stakeholders zijn hierbij betrokken en essentieel: kennisinstellingen, de industrie en de vakbonden, de ngo's, sociaal-culturele organisaties, individuele bedrijven, verschillende overheidsniveaus en beleidsdomeinen,...

Dat *netwerkperspectief* biedt de mogelijkheid om de samenleving van vandaag goed te begrijpen. Diversiteit en verschil worden als een kenmerk van het netwerk gezien en niet als een te bestrijden fenomeen. Eigenaarschap, motivatie, gedrevenheid, coalitievorming, vertrouwen, openheid en gelijkwaardigheid zijn begrippen van toepassing op een succesvol netwerk. De ervaring leert bovendien dat de dynamiek en continuïteit gewaarborgd worden door vroegtijdig zichtbare resultaten te tonen.

Het is belangrijk om de verwachtingen van de deelnemers, van wie verwacht wordt dat ze input geven, vanaf het begin te managen, en de deelnemers actief mee te laten nadenken over inhoud en richting van de transitie, en vragen te laten formuleren. Die integratie van denken, beslissen en doen vergroot het noodzakelijk geachte eigenaarschap en medeondernemerschap, waardoor de uiteindelijke resultaten van het proces sterk en duurzaam worden. Vanaf het begin van een transitieproces moeten de krijtlijnen voor de deelnemers helder zijn.

De Vlaamse overheid heeft de laatste 6 jaar haar schouders gezet onder twee lopende transitieprocessen: de transitie duurzaam materialenbeheer (plan C) en de transitie wonen en bouwen. Transitie management als innovatief model voor governance heeft zijn vruchten afgeworpen: op verschillende terreinen werd vooruitgang geboekt en de lopende processen kunnen rekenen op een maatschappelijk draagvlak van honderden actoren: kenniscentra, federaties, ngo's, bedrijven, provincies, steden en gemeenten enz.

Ook in andere omgevingen werd al ervaring opgedaan met een nieuwe aanpak gericht op de lange termijn en waarbij gedeelde verantwoordelijkheid en samenwerking met de actoren centraal staan, zoals maatschappelijk verantwoord ondernemen, educatie voor duurzame ontwikkeling, de Staten-Generaal.

Om de ervaring te bundelen, de processen te verbeteren en nieuwe initiatieven te stimuleren is een doorstroom, onderbouwing en uitwisseling nodig, zodat opvolging mogelijk is. Daarvoor is een kennis- en praktijkennetwerk noodzakelijk en moeten de nodige instrumenten ontwikkeld worden.

Verderzetten bestaande transitieprocessen

De Vlaamse overheid wil de bestaande transitieprocessen met betrekking tot materialen en duurzaam wonen en bouwen voortzetten (regeerakkoord). Die processen zullen verder structureel ondersteund worden. In dit hoofdstuk komen beide processen aan bod, alsook het beleid dat de overheid zal voeren om de processen te stimuleren.

Onder de duurzaamheidsvraagstukken neemt de materialentransitie een belangrijke plaats in. Ze kan zelfs als kapstok worden gezien voor vele andere transities. Materialen zijn een belangrijke motor van de economie en dus ook van de samenleving. Daarom is de ondersteuning van een transitieproces duurzame materialen van belang voor vele andere transities in systemen, zoals wonen en mobiliteit. Ook wonen en bouwen is een cruciaal systeem, want huisvesting is een van de prioritaire domeinen van Europa, en wonen en bouwen heeft een impact op verschillende aspecten van het leven.

Beide processen komen aan bod onder de systemen wonen en bouwen en materialen (Deel vier hoofdstuk 1 en 2).

Optimaliseren van bestaande instrumenten en ontwikkelen van nieuwe instrumenten in het kader van transitie management (actie 1)

De hele werking van de transitieprocessen is zeer veeleisend en vereist een degelijk uitgebouwde ondersteuning. Tussen de bestaande transitieprojecten (Plan C en transitie duwobo) bestaat er al een overkoepelende structuur voor uitwisseling van ervaring: het EFRO-project 'Innovatiesysteem voor Systeeminnovatie (ISSI)'. In die structuur worden nieuwe gemeenschappelijke methoden en opvolgings- en leertools ontwikkeld. Die worden getoetst en ter beschikking gesteld van de community of practice en de community of knowledge (zie verder). Ook wordt er een beheersysteem opgezet voor experimenten en innovatieve ideeën.

Een ander belangrijk initiatief in dit kader is de start van de vzw I-Cleantech. Deze vzw dient nog opgericht te worden, maar de voorbereidingen daarvan lopen. De doelstelling van de vzw I-Cleantech Vlaanderen is om de ontwikkeling van cleantech in Vlaanderen te stimuleren, om de verspreiding ervan zowel gewestelijk als internationaal te promoten, om de mogelijkheden ervan in het kader van de transitie naar een duurzame samenleving te valoriseren en om het maatschappelijk draagvlak ervoor te versterken.

Verder uitbouwen van een netwerk rond transitie en structurering transitieaanpak (actie 2)

We zijn vanuit de overhead een *community of practice* en een *community of knowledge* opgestart. Er wordt in een wisselwerking voorzien tussen die twee netwerken. De bedoeling is alle kennis en ervaring (onder andere goede voorbeelden) met betrekking tot transities, toekomstverkenningen, de Staten-Generaal, stakeholderplatforms, visiewerkshops enz uit te wisselen. Er is interesse bij de beleidsdomeinen en instellingen om van anderen te leren over de lopende transitieprocessen, om eigen ervaring in te brengen, om een 'langetermijnaanpak' (toekomstverkenningen, transitie management, visieformulering) toe te passen, om innovatieve kortetermijnaanpak (bijvoorbeeld Staten-Generaal) om te zetten in een langetermijnaanpak, om stakeholders meer te betrekken bij het beleid, om kennis te verwerven over concrete instrumenten die ingezet kunnen worden voor de ViA-doorbraken, om samen met de stakeholders gemeenschappelijke agenda's op te stellen en om in toenemende mate verantwoordelijkheid te delen.

De transitieaanpak kan een vast onderdeel vormen in de governanceprocessen voor het langetermijnbeleid van de Vlaamse overheid. Daarom is het noodzakelijk om de competentieopbouw en de ervaringsuitwisseling ter zake op een gestructureerde manier te ondersteunen, waarbij enerzijds de efficiëntie van de procesbegeleiding wordt geoptimaliseerd, en anderzijds de specificiteit van de procesinhoud wordt gerespecteerd. Voortbouwend op deze ervaring zal in een tweede fase worden onderzocht of en hoe een permanente structuur kan worden opgezet om leerervaring te verzamelen. Het zou ook een Vlaams kennisnetwerk kunnen vormen voor internationaal beleidsleren rond transities voor duurzaamheid en structurele verandering in het algemeen (toekomstdenken inbegrepen).

Ondersteuning bieden bij nieuw opgerichte transitieprocessen (actie 3)

Voor de systemen energie, mobiliteit, voeding, gezondheidszorg en economie zijn we gestart met deelsystemen waarvoor kleine transitieprocessen worden opgezet, die in een latere fase naar het hele systeem kunnen worden uitgebreid. Deze nieuwe transitieprocessen kunnen worden gestimuleerd steunend op de ervaring van de bestaande transitieprocessen. Samen met een netwerk van consultants zullen de experts mbt transities bij de overheid ondersteuning bieden aan nieuwe transitieprocessen en transformatieprocessen die opgestart worden op basis van maatschappelijke uitdagingen. Vanaf begin 2011 geeft men

ondersteuning aan 2 tot 3 nieuwe transitieprocessen. Hiertoe stelt het team Duurzame ontwikkeling een pool van consultants ter beschikking, die het voor de beleidsdomeinen mogelijk maken om procesondersteuning te krijgen voor het starten en verder vormgeven van een transitieproces. Belangrijk hierbij is dat het niet gaat om het begeleiden van een transitieproces van A tot Z, maar dat het ook betrekking kan hebben op een deelaspect, zoals het organiseren van een visievormingsworkshop, actoranalyse, 'regiegroepvorming', ... Het team DO vervult in deze processen een aanjagersrol. De taak van de pool van consultants is om telkens op maat van de noden en wensen, gerelateerd aan de fase waarin de transitie zich bevindt, de vraagsteller te ondersteunen in het zetten van de (volgende) stap in het transitieproces. De noden en wensen kunnen zich situeren op inhoudelijk, methodologisch en/of procesmatig vlak. Daarnaast beoogt men ook, in functie van het grotere geheel, verder te werken aan een versterkte (kennis)basis - competentiepool - van mensen die samen handen en voeten kunnen geven aan transitieprocessen in Vlaanderen (input voor actie 2). Deze actie valt in deze te beschouwen als een bijdrage aan de verdere uitbouw van een vorm van 'transitiekapitaal'. De ervaring mbt de begeleiding van de nieuwe processen zal gebundeld en geëvalueerd worden en dit zal de basis vormen van de sessie van kennisoverdracht voor medewerkers van de werkgroep duurzame ontwikkeling en de betrokken departementen.

De genoemde en in oprichting zijnde vzw I-Cleantech zal nieuwe transitieprocessen ondersteunen, vooral op het vlak van technologische innovatie en valorisatie daarvan. De methodologie die gebruikt zal worden in de begeleiding van het traject zal aangepast worden aan de case zelf. De selectie van de systemen waarmee gestart zal worden, wordt gedaan op basis van een aantal criteria: sense of urgency, bereidheid van het betrokken beleidsdomein en een duidelijk engagement vanuit de sector (bv eerste stappen zijn reeds gezet). Dit laatste geldt bijvoorbeeld voor de landbouw- en voedingssector en de middenveldtransitie (zie actie 6).

2. Een nieuwe overheid: governance beyond government

Governance is een begrip dat moeilijk te vertalen is in het Nederlands. Het wordt ook soms 'the act of governing' genoemd. De bedoeling van governance is de patronen in verschillende overheidsstijlen te veranderen. Governance is een aanvulling op 'government'. Bij government staan instituties, legitieme macht, bureaucratie en wetgeving centraal. Governance gaat onder meer over stakeholders, legitieme interesses, toewijding, betrokkenheid en gemeenschap. Good governance is een overheidsoptreden waarbij binnen het traditionele overheidskader een zeer goed werkende overheid centraal staat. Nieuwe kwaliteitsstandaarden worden hierbij belangrijk: efficiëntie, effectiviteit, transparantie en accountability (verantwoordelijkheid). De structuur van het overheidsoptreden blijft echter ongewijzigd. Verticale en horizontale integratie, participatie, multilevelaanpak, onderbouwing van het beleid via kennisverwerving, nieuwe instrumenten gericht op het internaliseren van kosten en baten op lange termijn, strategische sturing en het goede voorbeeld staan centraal in deze aanpak die gebaseerd is op de volgende pijlers:

- Ten eerste zal de overheid in dit governance-model de bevolking raadplegen. De bevolking mag participeren in de totstandkoming van plannen en beleid, met als doel het beleid pertinenter en efficiënter te maken. De Vlaamse overheid zal zelf het goede voorbeeld geven, en zal haar doelstellingen promoten, begeleiden en, waar nodig, sturen. Horizontale (beleidsdomeinoverschrijdende) en verticale beleidsintegratie vormen de basis van alle beleidsbeslissingen.

- Ten tweede is deze vorm van governance gebaseerd op nieuwe vormen of instrumenten van maatschappelijke sturing en verandering. Naast het klassieke beleid dat gebaseerd is op economische, juridische en communicatieve instrumenten, worden ook vernieuwde instrumenten ingezet, zoals slimme marktmechanismen en maatschappelijke normering (bijvoorbeeld certificeringsmechanismen).
- Ten derde is deze vorm van governance gericht op processen die de typische grenzen van de staat overstijgen of die zich op lagere niveaus afspelen. Het transnationale karakter van allerlei maatschappelijke fenomenen (economische en andere) en de zeer lokale weerslag ervan vormen een basis voor nieuwe beleidsprocessen.

Good governance leent zich voor uitvoerende taken en om eenvoudige problemen op te lossen, en is een belangrijke en essentiële vereiste voor het overheidsoptreden. Good governance wordt verder besproken in hoofdstuk 7.

Voor nieuwe ontwikkelingsdomeinen en de aanpak van complexe maatschappelijke problemen is good governance niet voldoende. Governance beyond government is daarvoor het nieuwe overheidsmodel. Het gaat over networkgovernance, een samenwerkende overheid, multi-actor, *corporate responsibility* (de verantwoordelijkheid van bedrijven) en gedeelde verantwoordelijkheid. Een nieuwe aanpak staat daarbij centraal: actoren, partnerships, distributed initiatives enz. De structuur wordt divers en complex. Er worden processen van coproductie en cocreatie opgezet, bijvoorbeeld in het kader van maatschappelijke innovatie of basisinitiatieven (buurtinitiatieven, klimaatwijken enz).

Die laatste aanpak is zeker belangrijk in het kader van duurzame ontwikkeling en transitie management. Duurzame ontwikkeling is geen doelstelling van of voor de overheid alleen. Het is een complexe en noodzakelijke *maatschappelijke* uitdaging en transitie, en per definitie een gedeelde verantwoordelijkheid van publieke, markt- en civiele actoren. De realisatie van een langetermijnvisie voor duurzame ontwikkeling is alleen mogelijk als alle maatschappelijke actoren hun verantwoordelijkheid nemen en zich volledig bewust van de uitdagingen engageren. Het is cruciaal dat de inspanningen, de creativiteit en het innoverende vermogen van bedrijven, het maatschappelijk middenveld en de kennisinstellingen maximaal gewaardeerd, aangemoedigd en ingezet worden. De gedeelde verantwoordelijkheid is gefundeerd op afstemming, eerlijkheid, vertrouwen, openheid en toegankelijkheid.

Rond deze vorm van governance werden al verschillende goedepraktijkvoorbeelden uitgewerkt. Voor de twee transitieprocessen (materialentransitie en transitie wonen en bouwen) is al ervaring opgedaan, maar ook de ervaringen op het vlak van maatschappelijk verantwoord ondernemen, educatie voor duurzame ontwikkeling, de Staten-Generaal enz zijn belangrijke voorbeelden van de nieuwe gedeelde aanpak.

Principes van governance beyond government toepassen (actie 4)

De overheid zal verder kennis opdoen en goede praktijkvoorbeelden opzetten voor een nieuw beleid, dat gaat in de richting van governance beyond government. In het Europese Interreg IVC project "Cradle to Cradle Network" (2010-2011, met OVAM als Vlaamse partner) zal dat een belangrijk leerpunt zijn. In navolging van de Staten-Generaal van de industrie kan men een Staten-Generaal van de overheidsdienst (lokaal, regionaal, nationaal) opzetten waarin de overheden zich samen met experts buigen over hoe zij governance beyond government kunnen realiseren (niet in een verplicht kader, maar participatief nadenken over uitdagingen, oplossingen en acties). Er zullen workshops en discussiemomenten georganiseerd worden.

3. Betrokkenheid stakeholders

3.1. Participatieprocessen opzetten

In deze strategie staan transitie centraal. Die vereisen een nieuwe vorm van overheidsoptreden. De overheid wordt actor tussen actoren. In een multiactorbeleid neemt ieder zijn verantwoordelijkheid op in een proces waarbij gezamenlijke agenda's en afspraken met de stakeholders gemaakt worden om complexe problemen aan te pakken. Dat gebeurt in samenwerking met federaties, bedrijven, kennisinstellingen, ngo's en verschillende overheidsniveaus.

Participatieve processen kunnen die aanpak aanvullen maar gaan uit van een andere dynamiek. Niet-georganiseerde burgers en door burgers opgerichte basisorganisaties maken deel uit van de participatieve processen.

Er bestaan verschillende vormen van participatie (volgens de participatieladder). Consultatie (en informatie) staat op de laagste trede. Bij een openbaar onderzoek hebben burgers het recht om hun mening over een bepaald onderwerp binnen een bepaalde periode kenbaar te maken. Ook voor plannen en strategieën wordt die vorm van participatie toegepast. Het verdrag van Aarhus zet bepaalde richtlijnen uit voor de toegang tot informatie, inspraak bij besluitvorming en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden. Bij die vorm van participatie staat het recht om geïnformeerd te worden centraal, en van de overheid verwacht men dat door de input van stakeholders het beleid inhoudelijk verbetert. Hoorcolleges, (verplichte) informatieavonden en communicatiecampagnes zijn de meest gebruikte methoden.

Andere vormen van participatie gaan in de richting van mee beslissen. Rom-projecten, participatie in het kader van integraal waterbeheer, duurzame wijken... zetten valabele stappen in die richting. Bosgroepen en projecten in het kader van Harmonisch Park- en Groenbeheer gaan nog een stap verder: daar worden de gezamenlijk opgestelde plannen samen met de betrokkenen (omwonenden, leden van de bosgroep) uitgevoerd. Dat is een vorm van cocreatie en coproductie. Nieuwe participatiemethoden staan centraal: planning in realiteit, wereldcafés, open space workshops, gezamenlijke wandelingen om een park of buurt te verkennen, uitwisselingsbezoeken met goede voorbeelden. In vele gevallen is de overheid wel nog steeds de initiatiefnemer, de regisseur van het proces.

De laatste jaren treden nieuwe vormen van participatie op die niet door de overheid gestuurd worden. De dynamiek van de processen ontstaat en wordt bepaald door de betrokkenen zelf: voedselteams, klimaatwijken, stilte- en rustplatforms, bewonersgroepen, waardecreatie-ateliers, transitiesteden. Naast de doelstelling om samen iets te realiseren, is die vorm van participatie belangrijk om te komen tot een warme samenleving. De deelnemers zijn ervan overtuigd dat verandering begint bij henzelf, en de verbondenheid met andere deelnemers is dan ook een sterke motivatie voor deelname. De overheid moet zoeken naar een nieuwe vorm van samenwerken met die basisgroepen. Het is niet de bedoeling deze processen te gaan sturen of regisseren: dat zou tegen de dynamiek van het proces ingaan. De overheid kan wel een rol spelen door bijvoorbeeld de externe facilitatie van de processen en eventueel de logistiek te ondersteunen, bijvoorbeeld via de samenwerkingsovereenkomst milieu. Zie ook deel 3, punt 4.2 punt 7.2.

Kennisnetwerk participatie (actie 5)

Dit kennisnetwerk vormt onderdeel van het kennisnetwerk transitie (zie het hoofdstuk over kennisnetwerk transitie). Ervaringen en methoden worden uitgewisseld en actie-onderzoek

kan hiaten aanvullen. De bedoeling is nieuwe vormen van participatie toe te passen in alle beleidsdomeinen en een beleid op te stellen voor maatschappelijke basisinitiatieven.

Aanreiken van inspirerende praktische voorbeelden van radicale veranderingen (actie 6)

Er bestaan vele goede voorbeelden van basisacties (bottom-up) van individuen en maatschappelijke organisaties, en van overheden en bedrijven:

- transitiesteden en -dorpen;
- burgemeestersconvenant (convenant of mayors);
- beweging voor langzaam voedsel (slow food movement);
- klimaatwijken;
- basisinitiatieven voor waardecreatie : stilteplatforms, waardekringen, De Genks (zie verder);
- Eco- en voedselteams.
- Middenveldtransitie: wordt getrokken door verschillende middenveldorganisaties (vakbonden, ngo's), kenniscentra en bedrijven. Het doel is de rol van een sociale transitie in bestaande transitieprocessen te versterken en de middenveldorganisaties een prominente rol hierin te geven.

Deze initiatieven ontstaan meestal lokaal, op initiatief van een groep enthousiaste personen, vereisen weinig middelen en hebben positieve resultaten voor de verbetering van de leefomgeving of het creëren van een warme samenleving. Goede voorbeelden kunnen verder bekendgemaakt en ondersteund worden (in het mate van het mogelijke via de samenwerkingsovereenkomst voor milieu). De overheid kan een gepaste samenwerking voor deze initiatieven uitwerken.

Nieuwe waardecreatie via stilte, rust en ruimte (actie 7)

De maatschappelijke vraag naar beleving van rust en stilte groeit zienderogen, zowel in een stedelijke context als op het platteland. Te midden van een vooral op productie, consumptie en versnelling gerichte maatschappij bieden stilte en rust opnieuw ruimte om in contact te treden met waarden die verdieping en ontmoeting mogelijk maken. Een maatschappelijke dynamiek rond stilte als individuele en collectieve waarde wordt ondersteund door een verdiepend waardemodel. Effectieve transitie wordt daardoor permanent gevoed. Ook uit het bedrijfsleven komen ernstige signalen over de impact van stiltebeleving op duurzame veranderingsprocessen. Stilte en rust hebben een transversale weerslag op elk beleidsdomein (cultuur, natuur en leefmilieu, welzijn en volksgezondheid, mobiliteit, ruimtelijke ordening, onderwijs, toerisme).

In het kader van het plattelandsbeleid werd in 2008 de STeR-campagne (Stimuleren van stilte- en rustbeleving) gelanceerd. Een van de initiatieven die onder meer in dat verband ontstonden, zijn 'stilteplatforms' in diverse Vlaamse gemeenten en regio's. Een stilteplatform is een burgerinitiatief dat zich op lokaal niveau inzet voor het ter harte nemen en vrijwaren van de kwaliteiten stilte, rust en ruimte en voor de ontwikkeling ervan. Als praktijkgemeenschap brengt een stilteplatform burgers, organisaties en structuren bijeen die waarde hechten aan stilte, rust en ruimte die ze – in het kader van publieke actie – willen behouden en aan toekomstige generaties willen overdragen (cfr. duurzame ontwikkeling). Dat veronderstelt respect, verantwoordelijkheid en engagement, dialoog en inspraak.

Vrijwillige burgers verenigden zich met steun van hun betrokken gemeentebesturen om zelf sensibiliserende initiatieven uit te werken die de kwaliteiten stilte, rust en ruimte in hun gemeente onder de aandacht brengen en versterken. Op termijn kunnen die stilteplatforms uitgroeien tot lokale of gebiedsgerichte 'waardekringen'. Ook in andere steden ontstaan

initiatieven rond waardecreatie. Die vormen een essentiële schakel om tot een duurzame consumptie te komen omdat ze de keuzes die we maken beïnvloeden. De Vlaamse overheid zal initiatieven voor die materie verder ondersteunen.

3.2. samenwerking met de strategische adviesraden en netwerken

In het kader van de BBB-hervorming (Beter bestuurlijk Beleid) werd niet enkel het belang erkend van de bestaande adviesraden die een belangrijke functie vervullen in het Vlaamse beleidsvoorbereidend proces, maar werden ook een aantal nieuwe strategische adviesraden ingesteld.

Betrokkenheid strategische adviesraden en andere netwerken/koepels (actie 8)

In het decreet ter bevordering van duurzame ontwikkeling werd duidelijk de noodzaak tot betrokkenheid van de strategische adviesraden omschreven in het proces naar een Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling.

Bij de opmaak van de VSDO, heeft de overheid het initiatief genomen om tot tweemaal toe een stakeholderoverleg te organiseren, waarbij de strategische adviesraden uitgenodigd werden. De Vlaamse regering heeft tevens op 23 juli 2010 bij principiële goedkeuring van de ontwerp-VSDO beslist om advies in te winnen van alle strategische adviesraden. Bij de finalisering van de teksten van deze VSDO werd er schriftelijk feedback gegeven op elk van de adviezen van de strategische adviesraden. Bij de uitvoering van de VSDO zijn bijkomende activiteiten voorzien vanuit het team duurzame ontwikkeling:

- Bij de opvolging monitoring en evaluatie van de VSDO worden de adviesraden en stakeholders regelmatig geïnformeerd (transparantie), en zeker betrokken bij projecten met leerdoelstellingen.
- Bij belangrijke dossiers en beleidsvoorbereidende processen en bij de concretisering van belangrijke projecten worden de adviesraden ruim op voorhand geconsulteerd.
- Er wordt gezorgd voor doorstroming van informatie van en naar de permanente werkcommissie duurzame duurzame ontwikkeling van de minaraad ism de andere strategische adviesraden
- De adviesraden worden betrokken bij de voorbereiding van RIO+20
- De adviesraden worden betrokken bij de vernieuwende processen van governance beyond government en de transitieprocessen.

Met de adviesraden zal er ook een proces opgestart worden mbt de vraag hoe ze zelf duurzaamheid in de toekomst meer aan bod kunnen laten komen in hun adviezen en wat daarvoor nodig is.

Er wordt ook overleg gepleegd met organisaties die niet specifiek in de strategische adviesraden aanwezig zijn, maar die een thema hebben dat sterk aansluit bij duurzame ontwikkeling. We denken hierbij bijvoorbeeld aan de samenwerking VODO, Kauri, de Verenigde Verenigingen...

Verder zal er ook voortgewerkt worden met het netwerk van experts Duurzame ontwikkeling. Dit is een netwerk van experts met concrete praktische en/of theoretische ervaring mbt duurzame ontwikkeling.

4. Opvolging, monitoring en evaluatie

Omgevingsmonitor duurzame ontwikkeling (actie 9)

Sinds 2007 wordt elk jaar een *omgevingsmonitor duurzame ontwikkeling* opgemaakt door de Studiedienst van de Vlaamse Regering. De monitor geeft aan de hand van een beperkte set van omgevingsindicatoren weer of Vlaanderen in een duurzame richting evolueert. De Studiedienst actualiseert jaarlijks de afgesproken indicatoren. De Vlaamse monitor voor duurzame ontwikkeling zal verder verfijnd worden om de effecten van het beleid duurzame ontwikkeling op de maatschappij te kunnen meten en evalueren. Bij opmaak, selectie en toepassing van de indicatoren zal afgestemd worden met andere indicatorensets die worden gebruikt ten behoeve van andere omgevingsrapportages (onder meer de Kernindicatoren van het Pact 2020 en de VRIND duurzaamheidsindex).

Monitoring VSDO en nieuw opvolgingssysteem gericht op leren (actie 10)

De monitoring van de VSDO zal maximaal aansluiten bij de beleidsindicatoren en rapportages die al opgemaakt worden in het kader van het Pact 2020, het regeerakkoord of andere plannen en strategieën. De bedoeling is om permanent te 'leren' uit ervaringen en bij te sturen op basis van nieuwe informatie en ontwikkelingen. Er zullen ook regelmatig interne evaluaties plaatsvinden als de resultaten uitblijven. Er is een beperkte set van vernieuwende acties in de VSDO opgenomen waarover zal gerapporteerd worden in het kader van deze VSDO. Voor deze acties wordt in een latere fase een operationeel luik en rapporteringssysteem uitgewerkt.

De acties in de strategie zonder nummer zijn acties die inhoudelijk belangrijk zijn voor duurzame ontwikkeling maar die vrij onafhankelijk lopen: ze worden aangestuurd door parallelle organen en structuren of hebben een eigen planningsinstrument. Over die acties wordt alleen na afloop van de VSDO gerapporteerd.

De acties aangeduid met een nummer zullen jaarlijks opgevolgd worden. Dit zijn de prioritaire acties voor duurzame ontwikkeling. Belangrijk is dat elk beleidsdomein informatie aanlevert over die acties. De jaarlijkse opvolging kan nieuwe synergieën doen ontstaan tussen de acties van de beleidsdomeinen. Als er voor bepaalde acties al beleidsindicatoren bestaan en gerapporteerd wordt in het kader van ViA, het regeerakkoord, of andere plannen en strategieën, zal de rapportage voor de VSDO daarbij aansluiten en geen extra belasting vragen. Het monitoringssysteem zelf zal tijdens de eerste maanden van operationalisering van de VSDO op punt gezet worden.

Een aantal acties zijn belangrijk om eruit te leren. Dit zijn acties die een nieuwe aanpak toepassen, met stakeholders en over beleidsdomeinen heen werken, het probleem in een breed kader proberen situeren en vandaar oplossingen zoeken, in een langetermijnperspectief of in een systeemaanpak, of nieuwe inhoud naar voren brengen die een echte doorbraak versnelt. Die acties worden apart opgevolgd in het netwerk rond transitie management en nieuwe vormen van multiactoraanpak (actie 2). Niet het resultaat is belangrijk wel het proces en wat we eruit geleerd hebben: in die zin kan het resultaat van de actie niet positief zijn, maar de leerervaring wel. Er zullen zowel met de beleidsdomeinen als met de stakeholders extra activiteiten over deze leeraspecten georganiseerd worden die zullen handelen over: wat we willen leren over het proces zelf, over de aanpak zelf, over het vervolgtraject. Is het een voorbeeld dat verbreed kan worden naar inhoud, betrokkenen, proces, aanpak? Wat waren de succesfactoren? Wat zijn de mogelijkheden tot verbreding en verdieping van het project? Wat hebben we geleerd over de gebruikers en de betrokkenen bij het project? Wat kunnen we leren voor andere projecten?

Er wordt een nieuw systeem uitgewerkt met terugkoppelingsmomenten en werkgroepen die die vorm van gezamenlijk leren mogelijk maakt.

Projecten en acties met een nummer

n°	Actie	Trekker
1	Optimaliseren van bestaande en ontwikkelen van nieuwe instrumenten in het kader van transitie management	DAR (Team DO) ism LNE, EWI, OVAM, ...
2	Verder uitbouwen van een netwerk rond transitie management en nieuwe vormen van multiactoraanpak	DAR (Team DO)
3	Ondersteuning bieden bij nieuw opgestarte transitieprocessen	DAR (Team DO)
4	Principes governance beyond government toepassen	DAR- BZ
5	Kennisnetwerk participatie	DAR - BZ
6	Aanreiken van inspirerende praktische voorbeelden van radicale veranderingen	DAR (Team DO)
7	Nieuwe waardecreatie via stilte, rust en ruimte	LNE (VLM)
8	Betrokkenheid strategische adviesraden	Alle beleidsdomeinen
9	Omgevingsmonitor duurzame ontwikkeling	DAR (Studiedienst VR)
10	Monitoring VSDO en nieuw opvolgingssysteem gericht op leren	DAR (Team DO)
11	Structurele ondersteuning van de transitienetwerken DuWoBo	DAR (Team DO)
12	Ontwikkelen van een maatstaf en afwegingsinstrumenten (inclusief materialenafweging) voor duurzame bouwprojecten, en structurering van de toepassing en certificeren	DAR (Team DO) - LNE
13	Opzetten van proefprojecten duurzame wijken	DAR (Team DO)
14	Structurele ondersteuning van Plan C	LNE (OVAM)
15	Uitbouwen van portfolio van concepten, activiteiten en praktijkexperimenten (plan C)	LNE (OVAM)
16	Een Vlaamse energietransitie	EWI (VITO)
17	Duurzame landbouwinnovaties	LV
18	Duurzame zeevisserij	LV
19	Flanders Care	WVG
20	Het EDO-overlegplatform van actoren	LNE (EDO-coördinatie)
21	EDO-coördinatie en procesbegeleiding opzetten	LNE (EDO-coördinatie)
22	EDO integreren in eindtermen en competentieprofielen	OV
23	Lerende netwerken oprichten en ondersteunen mbt EDO	LNE (EDO-coördinatie)
24	Staten-Generaal voor de Industrie	EWI
25	Regiegroepen oprichten en strategische innovatiekeuzes binnen Europa	EWI
26	Partnerschappen als hefboom voor MVO	WSE
27	Doorbraken binnen de cultuursector voor een duurzame samenleving	CJSM
28	Het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding en het Permanent Armoedeoverleg	WVG
29	Optimale voorbereiding van de wereldconferentie duurzame ontwikkeling	DAR - LNE

30	Uitwerken van voldoende ambitieuze en gedragen duurzaamheidscriteria (duurzame overheidsopdrachten)	DAR (Team DO)
31	Ondersteuning via helpdesk duurzame overheidsopdrachten	BZ - DAR
32	Onderzoek voor duurzaam beleggen binnen de pensioenfondsen	FB
33	PPS verduurzamen	DAR (pps)
34	Onderzoek naar subsidies en hun impact op de duurzaamheid	DAR (Team DO)
35	Duurzaamheidsimpactanalyse	DAR - BZ - CJSM -WSE
36	De samenwerkingsovereenkomst met steden, gemeenten en provincies zet versterkt in op duurzaamheid	LNE- DAR
37	Ontwikkelingspoor duurzame stad	BZ
38	Gedragen ruimtelijk planningsproces gebaseerd op duurzame ontwikkeling	RWO
39	Slimme links als permanent aandachtspunt bij de WGDO	DAR (Team DO)
40	Sociale levenscyclusanalyse	DAR- LNE (OVAM) - WSE

Evaluatie van de strategie

Aan het einde van de legislatuur wordt een evaluatie gemaakt van de strategie, zoals decretaal bepaald. De methodologie daarvoor zal vastgelegd worden in het jaar vóór de evaluatie.

DEEL 4: Systemen, dimensies en acties

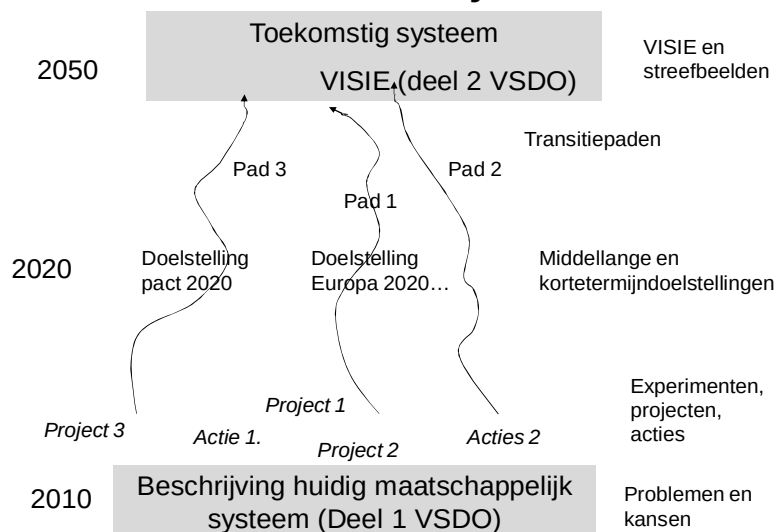
Om de langetermijnvisie te realiseren, heeft Vlaanderen een strategie nodig voor duurzame ontwikkeling waarin die visie vertaald wordt in korte- en middellangetermijndoelstellingen (2015/2020) en waarin de beleidsprioriteiten en -acties geconcretiseerd worden. Tussentijdse doelstellingen zijn van belang om de langetermijnvisie te concretiseren, en dienen bovendien als kompas. De algemene maar fundamentele processen van verduurzaming geven een duidelijke richting aan. Als we die ernstig nemen, vormen ze een sterk kader om ander beleid op te enten en aan te toetsen.

Hier wordt, conform de aanbevelingen van onder andere de OESO, de SERV en de Minaraad, (in vroegere adviezen) geopteerd om geen nieuwe kortetermijndoelstellingen te hanteren, maar uit te gaan van een aantal reeds geformuleerde doelstellingen in het Pact 2020, eventueel aangevuld met het regeerakkoord, de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling enz.

Ook de doelstellingen van de Europa 2020-strategie **voor slimme, duurzame en inclusieve groei worden, vertaald naar de Vlaamse context, mee opgenomen.**

In dit hoofdstuk wordt de vertaling gemaakt van het visionaire, de lange termijn, naar het concrete, en dit per systeem. In het volgend schema wordt dit verduidelijkt:

Transities in dimensies en systemen

De Vlaamse korte- en middellangetermijndoelstellingen als eerste stap naar de realisatie van de visie zitten voor een groot deel vervat in de doelstellingen van het Pact 2020 en Europa 2020. De systemen en dimensies die ook al aan bod kwamen in de visie, komen hier terug: het systeem van wonen en bouwen, het materialensysteem, het energiesysteem, het mobiliteitssysteem, het voedselsysteem, het gezondheidszorgsysteem, het kennissysteem, de economische dimensie, de sociaal-culturele dimensie, de ecologische dimensie, de internationale dimensie en de institutionele dimensie. Deze verschillende systemen en dimensies worden op dezelfde manier behandeld: er wordt gestart per systeem/dimensie

met een samenvatting in punten van de lange termijn (visie), om dan via de middellange- tot kortetermijndoelstelling over te gaan naar de concretisering in acties.

De hoger vermelde systemen en dimensies worden ook nog aangevuld met een deel 'dwarsverbanden', dat de links tussen de systemen, dimensies en acties aangeeft. Elk systeem heeft relaties met andere systemen. Ook het horizontale systeem duurzame productie en consumptie komt aan bod. De VSDO heeft als ambitie om te integreren, mogelijkheden tot synergie te herkennen, en synergie te creëren. Duurzame ontwikkeling is de laatste tijd in de meest diverse beleidsdomeinen een horizontale beleidsdoelstelling geworden, en de bedoeling is belangrijke verbanden (smart links) te vinden tussen de beleidsdomeinen.

In de uitwerking en concretisering van de visie dienen deze systemen en dimensies echter aangevuld te worden met een nieuw systeem dat geïntegreerd aan bod komt in de visie maar dat naar concretisering wel specifieke acties en dus een aparte behandeling nodig heeft, nl. het ruimtelijk systeem. Dit is een integraal of overkoepelend systeem, en zal in dit hoofdstuk een apart systeem vormen.

In dit hoofdstuk worden tevens per systeem en dimensie de acties weergegeven die moeten leiden tot de toekomstvisie en het bereiken van de korte- en middellangetermijndoelstellingen. Het is decretaal bepaald dat een Vlaamse strategie acties en initiatieven moet bevatten die bijdragen tot duurzame ontwikkeling. DE VSDO concretiseert naar acties, maar operationaliseert niet naar taken, planning, timing en volledigheid op actieniveau Conform het decreet en de memorie van toelichting is de Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling een strategienota. De memorie van toelichting zegt daarover het volgende: *de focus ligt in de strategie op de formulering van de visie en langetermijndoelstellingen, die vervolgens in het reguliere beleid (plannings- en besluitvormingsinstrumenten) moeten doorwerken en verder moeten worden geoperationaliseerd.*

Volgens de adviesraden moeten de opgenomen acties er vooral toe aanzetten om de principes van duurzame ontwikkeling te integreren in horizontale, moeilijkere beleidsprocessen, maximale samenwerking tussen beleidsdomeinen te stimuleren, en een actieve participatie van maatschappelijke actoren mogelijk te maken. Daarnaast moet de VSDO aandacht besteden aan de blijvende behoefte om naast projecten werk te maken van generieke bestuurlijke maatregelen. Good governance en transitie moeten een belangrijk deel uitmaken van de VSDO.

Die klemtonen worden al gelegd in deze strategie. De meeste acties die zijn opgenomen, werden reeds aangekondigd in het regeerakkoord. Sommige maken ook deel uit van de sleutelprojecten die geformuleerd werden voor de monitoring van het regeerakkoord en de ViA-doorbraken. Die acties worden in deze strategie samengebracht, verder uitgewerkt en verdiept, en gelinkt met andere acties. Sommige cruciale en belangrijke acties die opgenomen zijn in de strategie, maken geen deel uit van ViA (bijvoorbeeld educatie voor duurzame ontwikkeling, duurzaam beleggen, pps verduurzamen, governance beyond government, slimme links en monitoring van leerervaring).

Een groot aantal van de acties zijn niet volledig nieuw, maar wel vernieuwend. In het kader van de transitieprocessen duurzaam wonen en bouwen en materialen, educatie voor duurzame ontwikkeling, duurzame overheidsopdrachten enz. zijn al acties gestart met een vernieuwende aanpak en proces. Er worden netwerken (onder andere transitiekennisnetwerk) en systemen (monitoringsysteem gericht op leren) opgezet om van de vernieuwende processen te blijven 'leren'.

De acties die worden opgenomen kunnen een verschillend karakter hebben. Vooreerst zijn er transitieacties: de transities worden toegepast op systeemniveau, zoals bepaald in de langetermijnvisie. Met deze acties, die betrekking hebben op transities, kunnen we

bestaande transitieprocessen versterken (voor duurzaam wonen en bouwen, en voor materialen) nieuw opgerichte processen ondersteunen en versterken en nieuwe transitieprocessen opstarten in systemen of deelsystemen (gezondheid, voeding, mobiliteit, energie...). Niet elk systeem/dimensie zal even ver gaan in het uitwerken of realiseren van een transitie. Er zal wel ondersteuning voorzien worden vanuit het team duurzame ontwikkeling om recent opgerichte en nieuwe transitieprocessen te versterken (zie actie 3).

Daarnaast zijn er ook horizontale en integrerende acties, die vooral afstemming willen bereiken, en corrigerende en preventieve acties, die meestal behoren tot het gangbare beleid maar essentieel zijn in het kader van duurzame ontwikkeling (bv armoede, milieu). Ons maatschappelijk model heeft bepaalde gevoelige schakels. Om die te beschermen of te versterken, moeten maatregelen genomen worden. Onze ontwikkeling moet rekening houden met bepaalde randvoorwaarden wat betreft milieu en sociale aspecten. Voorbeelden van ongewenste ontwikkeling zijn bijvoorbeeld milieu- en natuurproblemen, maar ook socialeproblemen, zoals uitsluiting van bepaalde groepen (ouderen, mindervaliden of kansarmen). De meeste van die problemen worden aangepakt door het lopende beleid, maar ze zijn noodzakelijk om te komen tot een duurzame maatschappij. In internationale teksten en strategieën vormen zulke acties met betrekking tot armoede, vergrijzing, klimaat en milieu een belangrijk aandachtspunt. Zo schuift Europa 2020 duidelijke doelstellingen naar voren voor armoede en klimaat. In de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling worden concrete maatregelen opgenomen op het gebied van sociale inclusie, demografie en migratie, klimaatverandering en het beheer van natuurlijke hulpbronnen. De verklaring van Johannesburg (2002) stelt dat de uitroeiing van armoede en de bescherming van natuurlijke grondstoffen de basis vormen voor economische en sociale ontwikkeling en essentieel zijn voor duurzame ontwikkeling. Op basis van die principes werd het Johannesburgplan voor Implementatie (JPOI) uitgewerkt. Het is belangrijk om aansluiting te vinden bij die internationale strategieën en plannen. Met dat doel worden de Vlaamse intenties met betrekking tot milieu, armoede, vergrijzing, en sociale corrigerende en preventieve acties opgenomen in de Vlaamse strategie, met verwijzing naar de Vlaamse strategische plannen of actieplannen ter zake. Zulke acties komen voor in de milieudimensie en de sociaal-culturele dimensie.

Daarnaast werden een aantal acties geselecteerd waarover gerapporteerd zal worden (acties met nummer) en een aantal prioritaire leeracties (zie vorig hoofdstuk onder actie 10: Monitoring VSDO en nieuw opvolgingssysteem gericht op leren).

1. Wonen-en-Bouwensysteem

1.1 Langetermijnvisie

De belangrijkste punten uit de langetermijnvisie (punt 1.3.1.) worden hier samengevat.

- In 2050 zijn wijken en steden levendig en hebben ze een goede cohesie.
- In 2050 worden er aangename, functionele, esthetisch hoogstaande concepten gebruikt met culturele uitstraling, als basis voor het ontwerpen van woningen en gebouwen en hun omgeving.
- In 2050 is het systeem van wonen en bouwen in Vlaanderen kwalitatief van hoog niveau wat betreft bouw, onderhoud en gebruik, met hoge duurzaamheidsprestaties

- betreffende gezondheidsaspecten, comfort, ruimtegebruik, veiligheid, toegankelijkheid, flexibiliteit, energie, architecturale waarde en bouwmaterialen.
- In 2050 is er voor iedereen betaalbare en (fysiek) toegankelijke woonruimte te vinden met een divers aanbod aan woonvormen.

1.2. De operationele middellange en kortetermijn-doelstellingen

De plaatsing van dak- of zoldervloerisolatie, de vervanging van enkel glas en inefficiënte verwarmingsinstallaties en innovaties in de sector zorgen er tegen 2020 onder andere voor dat het energiegebruik van het gebouwenpark aanzienlijk daalt.

De gereviseerde Europese EPBD-richtlijn verplicht de overheid vanaf 2019 om haar nieuwe gebouwen te laten voldoen aan het concept 'bijna energieneutraal'. Vanaf 1 januari 2021 wordt ook de private sector verplicht om alle nieuwe gebouwen 'bijna energieneutraal' te maken.

Tegen 2020 beantwoorden nieuwbouwwoningen aan de optimale energieprestatienorm.

In 2020 mogen we alleen nog duurzame huizen en steden bouwen (doorbraak Groen en dynamisch stedengewest).

Duurzame huizen houdt in dat gebouwd en gewoond wordt volgens de principes van duurzame ontwikkeling. Dit wil zeggen dat niet alleen gestreefd wordt naar een optimale energieprestatie, maar ook rekening gehouden wordt met gezondheidsaspecten, kwaliteit van het gebouw, compactheid, veiligheid, toegankelijkheid, aanpasbaarheid en flexibiliteit in de tijd, waterverbruik en gebruik van duurzame en gezonde bouwmaterialen en installaties, ruimtegebruik en de omgeving, ligging, bereikbaarheid en aansluiting op vervoersnetwerken, betaalbaarheid en een duurzaam personeelsbeleid. Hiervoor worden referentiekaders en evaluatieinstrumenten uitgewerkt (zie ook actie 14)

In de periode 2009-2020 breidt de Vlaamse overheid het bestaande sociaal woonaanbod, zoals blijkt uit de nulmeting, vermeld in artikel 4.1.1 van het decreet van 27 maart 2009 betreffende het grond- en pandenbeleid, uit met 65.000 eenheden. De uitbreiding betreft 43.000 sociale huurwoningen, 21.000 sociale koopwoningen en 1000 sociale kavels.

1.3. Acties: Transitie duurzaam wonen en bouwen (project VSDO1)

Het regeerakkoord stelt duurzaamheid centraal in bouwen, wonen en leven om de doorbraak Groen en dynamisch stedengewest te verwezenlijken. Verder stelt het regeerakkoord dat we deze legislatuur werk moeten maken van een Vlaamse maatstaf voor duurzaam bouwen en wonen en dat we moeten zorgen voor een blijvende ondersteuning van duurzaam bouwen en wonen in alle provincies. We initiëren toekomstgerichte proefprojecten, onder andere op het vlak van ecowoonwijken. Bij alle door de overheid gefinancierde wooninvesteringen worden de doelstellingen voor levenslang en duurzaam wonen de norm.

Het transitieproces duurzaam wonen en bouwen is het kader voor de uitvoering van die acties.

Structurele ondersteuning van de transitienetwerken duurzaam wonen en bouwen (DUWOBO), (actie 11)

Duurzaam wonen en bouwen heeft door het transitimanagement DUWOBO op verschillende terreinen vooruitgang geboekt. Er werd een langetermijnvisie uitgewerkt, er werden transitiepaden gedefinieerd en transitie-experimenten benoemd, er werd een transitieagenda opgemaakt, en er lopen momenteel meerdere initiatieven. Er zijn verschillende werkgroepen actief: duurzame wijken, energie, leren en innoveren, materialen en sluit de kring. De visie van het transitieproces duurzaam wonen en bouwen, die men kan terugvinden in de transitieagenda, vormt de basis voor de langetermijnvisie voor het wonen-en-bouwensysteem (2050) van de VSDO. Sommige experimenten en transitiepaden gedefinieerd in de transitieagenda komen terug in de VSDO. Andere experimenten zoals een flexibel bouwproces (oa bouwteams) en ecobouwpools, worden getrokken door de sector en de organisaties zelf en worden niet expliciet opgenomen in de VSDO. Bepaalde projecten van de transitieagenda lopen momenteel met Europese financiering zoals demonstratieprojecten op gebouwen- en wijkniveau met steun van oa CONCERTO, EFRO en FP 7. Andere projecten en transitiepaden, zoals leren gericht op duurzaam wonen en bouwen, kwaliteitsnorm duurzaamheid (= maatstaf duurzaam bouwen), pro-actief adviesnetwerk (= provinciale steunpunten), integrale kernen (= duurzame wijken), milieuverantwoord materiaalengebruik in de bouw... zijn een vertaling van de projecten van de transitieagenda en hebben een expliciete plaats gekregen in de VSDO.

Het proces kan rekenen op een maatschappelijk draagvlak van honderden actoren: kenniscentra, federaties, ngo's, bedrijven, provincies, steden en gemeenten enz. Het doel bestaat erin doorbraken te realiseren om tot een duurzaam bouw- en woonsysteem te komen. Daarbij wordt gedeelde verantwoordelijkheid genomen door de Vlaamse overheid en de actoren om nieuwe experimenten te zoeken en op te zetten die doorbraken moeten teweegbrengen. In samenwerking met het proces materialentransitie worden verschillende instrumenten ontwikkeld om te leren uit die experimenten (onder andere een ideeënmanagementsysteem, een opvolgsysteem voor de leeraspecten van de experimenten). De structuur van het transitimanagementproces bestaat uit een transitiearena (alle actoren uit de sector en de overheid), het platform Duurzaam Wonen en Bouwen, werkgroepen, projectgroepen en een dagelijks bestuur. De coördinatie wordt gedeeld waargenomen door het departement algemeen regeringsbeleid (DAR) en het Centrum Duurzaam Bouwen vzw. De voortzetting van de werking, het beheer en de complementaire innovatiestuwung die van het transitienetwerk uitgaat, wordt verder gewaarborgd door een structurele ondersteuning van de Vlaamse overheid. De bedoeling is om tien innovatieve experimenten op te starten tegen het einde van de legislatuur.

Gecoördineerde werking duurzaam bouwen bij de Vlaamse overheid

Via een coördinatiestructuur wordt het beleid duurzaam wonen en bouwen van de verschillende administraties van de Vlaamse overheid op elkaar afgestemd. Duurzaam wonen en bouwen heeft met verschillende facetten te maken (zie definitie hierboven) en deze integrale benadering is complex, maar leidt tot betere en meer doordachte oplossingen en voorstellen die van bij de aanvang rekening houden met bekommernissen van andere beleidsdomeinen. Er ontstaan win-winsituaties, kennis wordt uitgewisseld en herhaling (in studies en opdrachten) wordt vermeden (= efficiëntere en effectievere inzet van overheidsmiddelen).

Ondersteuning van de provinciale steunpunten Duurzaam Wonen en Bouwen

De bedoeling is om provinciale steunpunten uit te werken naar analogie van het Steunpunt Duurzaam Bouwen in Limburg. Die steunpunten kunnen onder andere gemeenten bijstaan en adviseren bij de integratie van duurzaam bouwen in complexe projecten op gebouw- of

wijkniveau en het zoeken van (onder andere Europese) financiering. Daarnaast kan een steunpunt gecoördineerde campagnes voeren, vorming aanbieden, beleidsinstrumenten ontwikkelen, een provinciaal netwerk oprichten enzovoort.

Daarbij zal gestreefd worden naar een maximale samenwerking tussen de bouwsector, gespecialiseerde ngo's, het provinciebestuur en de Vlaamse overheid. De advies- en sensibiliseringsfunctie van de steunpunten moet ervoor zorgen dat de principes van duurzaam wonen en bouwen, die gedefinieerd worden via het transitieproces, en het beleid van de Vlaamse en provinciale overheden met betrekking tot duurzaam wonen en bouwen, zo breed mogelijk ingang vinden en worden toegepast. De steunpunten spelen een cruciale rol bij het in praktijk brengen van het beleid en bij de ontwikkeling van voorbeeldprojecten rond duurzaam wonen en bouwen. De steunpunten worden structureel ondersteund via de begroting duurzame ontwikkeling van de Vlaamse overheid.

Ontwikkelen van een maatstaf en afwegingsinstrumenten (inclusief materialenafweging) voor duurzame bouwprojecten, structurering van de toepassing (actie 12)

Vanuit de sector wordt aangedrongen op een objectief evaluatie-instrument voor duurzaamheid op gebouwniveau en een bijhorende beheerstructuur. Dat instrument moet optimaal aansluiten bij de reeds bestaande instrumenten (voor kantoren, scholen en woningen) op Vlaams en Europees vlak, moet de ruime ervaring optimaal benutten en integreren en moet knelpunten oplossen.

De Vlaamse overheid ondersteunt daarom de ontwikkeling van een maatstaf/evaluatie-instrument voor bouwprojecten, zowel voor overheidsgebouwen en door de overheid gesubsidieerde gebouwen (zie deelactie verder) als voor commerciële gebouwen (kantoorgebouwen, shoppingcentra, industrieparken, alsook gemengde projecten zoals wijkprojecten). De bedoeling is om gebouwen en hun omgeving te beoordelen op alle aspecten van duurzaamheid. Door aan gebouwen een score te geven, worden ze onderling objectief vergelijkbaar. Goedepraktijkvoorbeelden zullen hun meerwaarde kunnen aantonen door een hogere score te behalen. Het instrument zal het ambitieniveau op het vlak van de duurzaamheid van het gebouw ophogen. Het maximale ambitieniveau zal herhaaldelijk worden geëvalueerd en aangepast aan de recentste Europese en Vlaamse doelstellingen. Dat moet ertoe leiden dat in 2020 een serieuze stap naar een duurzaam bebouwd Vlaanderen is gezet.

Het is ook van belang een open structuur op te zetten die het beheer en de kwaliteitsbewaking van het instrument in handen neemt. De oprichting van een Local Sustainable Building Council, aansluitend bij de World Green Building Council en andere internationale initiatieven, wordt onderzocht.

De Vlaamse maatstaven worden facultatieve instrumenten voor zowel particulieren als de sector (bouwondernemingen, architecten, projectontwikkelaars enzovoort).

Om de impact van materialen op gebouw(element)niveau af te wegen, bestaat er nog geen goed instrument in Vlaanderen. Een meetinstrument dat gebaseerd is op de levenscyclusanalyse- of LCA¹¹-methodologie, moet inzicht verschaffen in de feitelijke milieueffecten van het materiaalgebruik in de bouw op gebouw(element)niveau. Er wordt een prototype meetinstrument en een geïntegreerde gebruikerstool uitgewerkt. Een verdere afstemming met de federale overheid is daarbij noodzakelijk, aangezien op dat niveau

¹¹ **Levenscyclusanalyse (life cycle analysis, LCA)** is een methode om de totale belasting van een product te bepalen gedurende de hele levenscyclus, dat wil zeggen: winning van de benodigde grondstoffen, productie, transport, gebruik en afvalverwerking. Naast de ecologische belasting kan ook de sociale belasting van een product in kaart gebracht worden.

geïnvesteed wordt in een databank voor Environmental Product Declarations (EPDs) van bouwmaterialen. Het te ontwikkelen instrument moet vervolgens ook worden vertaald en geïntegreerd in de maatstaf (zie deelactie hoger).

Opzetten van proefprojecten duurzame wijken (actie 13)

Het regeerakkoord stelt dat we toekomstgerichte proefprojecten initiëren, onder andere op het vlak van ecowoonwijken. De laatste jaren hebben verschillende steden projecten opgestart om duurzame wijken en districten uit te bouwen. De bedoeling is om voorbeeldwijken te stimuleren die een integrale en inclusieve aanpak van duurzaamheid vooropstellen. De Vlaamse overheid heeft dit proces in samenwerking met de transitiearena verder gestimuleerd door onder andere informatieverspreiding, kennisuitwisseling en facilitatie, en door mogelijke partners en financieringsbronnen (vooral Europees) samen te brengen en een netwerk op te richten. Zo werden verschillende workshops en partners samengebracht rond de Europese financieringsmogelijkheden (CONCERTO, Interreg, EFRO, het zevende kaderprogramma en het herstelprogramma) en werden verschillende projecten financieel ondersteund.

Momenteel worden tal van initiatieven uitgewerkt. Het gaat om grote projecten (meestal meer dan 200 wooneenheden), die vaak maar niet altijd gelinkt zijn aan de heringebruikname van brownfields of industriële sites binnen de stad of aan de renovatie van oudere wijken.

Daarvoor worden een aantal acties uitgevoerd, onder meer facilitatie en ondersteuning via EU-financiering, stimulering van netwerking tussen verschillende partners (oprichten van een netwerk duurzame wijken met alle stakeholders), het opstellen van knelpuntennota's in samenwerking met de stakeholders en andere beleidsdomeinen, het zoeken van oplossingen en de verzameling en uitwisseling van kennis over voorbeeldprojecten. De provinciale steunpunten begeleiden onder andere de projecten van de gemeenten.

Uitbouwen van aangepaste financieringsmechanismen

Bij complexe projecten met verschillende actoren zijn banken (met gangbare kredietlijnen) terughoudend om te investeren. Voor die complexe projecten zal onderzocht worden welke oplossingen mogelijk zijn en hoe Vlaanderen een voortrekkersrol kan spelen. De Vlaamse overheid onderzoekt ook de invoering van een duurzame lening waarin aspecten van betaalbaarheid, aanpasbaarheid, milieu- en energievriendelijkheid aan bod komen. De lening is gericht op ingrepen die zichzelf terugverdienen.

Nieuwe vormen van samenwonen en aanpasbaar, flexibel en demontabel bouwen: opvolgen experimenten en bepalen bottlenecks

Nieuwe vormen van samenwonen doen hun intrede. Vlaanderen kampt steeds meer met een gebrek aan ruimte, waardoor de in gebruik genomen ruimte flexibel moet worden benut. Dat vraagt om nieuwe bouwconcepten die modulair en demontabel zijn. Daarnaast bieden nieuwe vormen van samenwonen nieuwe mogelijkheden en oplossingen die upgradebaar en demontabel zijn in de tijd. Binnen de transitiearena duurzaam wonen en bouwen is een werkgroep actief mbt nieuwe vormen van samenwonen en aanpasbaar, levenslang wonen. Deze werkgroep volgt verschillende cases van samenwonen op met de bedoeling de bottlenecks te beschrijven, zowel op maatschappelijk als op beleidsniveau. Dit leidt tot een knelpuntennota en aanbevelingen voor de Vlaamse overheid, die daarmee aan de slag kan gaan.

Materialen in gesloten cyclus binnen de bouwsector

Slim wonen impliceert veel meer dan louter 'energiearm' wonen. Het gebruik van de juiste materialen voor de juiste toepassing is minstens even belangrijk. Bij de materiaalkeuze gaat het niet alleen om het principe van cradle to cradle (C2C)¹², maar ook om de brede benadering van duurzaam omgaan met materialen in het algemeen. Cradle to cradle is alleen vanaf de concept- en ontwerpfase te realiseren door 'design for disassembly' en 'design for reincarnation' centraal te stellen. Duurzaamheid wordt op die manier een vorm van industriële ecologie.

Om gebouwen optimaal te benutten, is het nodig inzicht te verwerven in de complexe interrelaties tussen materialen, energie en tot slot ook in het comfort en de behoeften van de bewoner (of dus 'kwaliteit') met het oog op minimalisatie van kosten en milieu-impact.

Bij de afbraak van gebouwen zijn er reeds positieve resultaten geboekt door selectieve sloop toe te passen, waardoor tal van bouwmaterialen kunnen worden gerecupereerd en aangewend voor andere toepassingen (in mogelijk andere sectoren). Toch worden ze vaak gebruikt voor minder hoogwaardige toepassingen. Een verdere optimalisatie van de toepassing van materialen en de afstemming van actoren in de keten (producent-bouwheer-afvalverwerker) is onontbeerlijk. In overleg met de bouwmaterialproducenten wordt ook gezocht naar innovatieve technieken. Belangrijke focuspunten daarbij zijn materiaalsamenstelling, demontage en recycleerbaarheid.

Concreet wordt voor een aantal specifieke bouwmaterialen geprobeerd om de materiaalketens beter te sluiten (met name: vanaf de productie van het bouw materiaal tot aan de verwerking en/of het hergebruik of de recyclage als grondstof of materiaal). Die acties passen ook in het Vlaams sectoraal uitvoeringsplan milieuverantwoord materiaalgebruik en afvalbeheer in de bouw (goedgekeurd door de Vlaamse Regering 7 juli 2007) en binnen de transitiearena duurzaam materialenbeheer.

De ultieme uitdaging bestaat erin de bestaande productie- en bouwpatronen drastisch te herdenken om alle materialen in een gesloten (biologische of technische) cyclus te hergebruiken.

Afstemmen met andere acties van de VSDO

- *EDO, gericht op duurzaam wonen en bouwen*

Aspecten van duurzaam bouwen worden geïntegreerd in leerplannen en opleidingen. De bedoeling is een werkgroep op te richten die de curricula van de verschillende opleidingen herbekijkt in samenwerking met adviesorganen en onderwijskoepels (voor de doelgroep architecten, ingenieurs) en die de competentieprofielen aanpast die bepalen wat iemand moet kunnen na een bepaalde opleiding (voor de doelgroep beroepsopleidingen).

- *Maatschappelijk verantwoord ondernemen in de bouw*

Een maatschappelijk verantwoorde bouwsector heeft aandacht voor mens en milieu, en presteert goed op economisch vlak. Het is een sector waarin ethische codes zijn afgesproken. Een actieplan bevat economische acties, acties voor de verhoging van de transparantie van het bouwproces, de ontwikkeling naar andere samenwerkingsvormen, de aandacht voor de maatschappelijke rol die de bouwsector vervult en het minimaliseren van de hinder en de milieu-impact van het bouwproces

- *Eigen gebouwenpatrimonium en gesubsidieerde gebouwen verduurzamen (zie deel 4 12.9)*

¹² **Cradle to cradle** is een nieuwe kijk op duurzaam ontwerpen, die naar voren is gebracht in het boek van [William McDonough](#) en [Michael Braungart](#). De centrale gedachte van de cradle-to-cradlefilosofie (wie tot wie) filosofie, is dat alle gebruikte materialen na hun leven in het ene product nuttig worden ingezet in een ander product ('waste equals food').

De overheid geeft het goede voorbeeld door het ambitieniveau mbt duurzaam bouwen voor eigen gebouwen of door de overheid gesubsidieerde gebouwen (ziekenhuizen, rusthuizen, bibliotheken, sociale woningen, scholen, sportcentra, culturele centra, toeristische jeuginfrastructuur...) op te krikken. De ontwikkelde afwegingskaders (actie 12) worden toegepast op de eigen gebouwen. Deze actie kan men terugvinden onder duurzaam optreden van de Vlaamse overheid. Ook innovatief aanbesteden wordt behandeld. Hierbij wordt na een studiefase, via een exploratiefase waarin prototype- en pilootprojecten worden uitgewerkt, nagegaan of innovatief aanbesteden van energiezuinig bouwen bij de sociale huisbouw, de welzijnszorg, het onderwijs en het onroerend erfgoed haalbaar is.

- *Slimme netten*

Nieuwe bouwprojecten worden gelinkt aan acties rond de verstrenging van EPB, hernieuwbare energie en slimme netten (3. Energiesysteem). Slimme netten spelen ook een cruciale rol bij duurzame wijkprojecten (actie 13). Op wijkniveau kan er een perfecte balans gecreëerd worden tussen de (groene) energieproductie, energie-efficiënte en energieopslag, en de afstemming van vraag en aanbod, en dit zowel voor elektriciteit als warmte. Bepaalde pilootprojecten lopen reeds ism private en semiprivate partners (oa via Europese FP7-financiering en CONCERTO-financiering in Kortrijk en Leuven. Ook het MIP ondersteunt dergelijke projecten.

Beleidsrelevant onderzoek ontwikkelingen op de woonmarkt

In het kader van de langetermijnvisie 'transitie wonen en bouwen' is er behoefte aan aan een objectief inzicht in de huidige en toekomstige woonbehoeften om een duurzaam woonbeleid te kunnen voeren. De hoofdpdracht van het beleidsrelevant wetenschappelijk onderzoek voor het beleidveld wonen is het verwerven van inzicht in de ontwikkelingen op de Vlaamse woningmarkt en de verklaringen achter deze ontwikkelingen. De beschikbaarheid, betaalbaarheid en kwaliteit van de woningen zijn hierbij centrale vragen. Via onderzoek worden in eerste instantie gegevens verzameld en geanalyseerd. De bevindingen worden enerzijds vertaald in indicatoren die toelaten de evolutie op de woningmarkt op te volgen en anderzijds in prognoses die het mogelijk maken om de toekomstige vraag naar woningen in te schatten (kwantitatieve raming van de toekomstige woonbehoeften).

2. Materialensysteem

2.1 Langetermijnvisie

De belangrijkste punten uit de langetermijnvisie (punt 1.3.2.) worden hier samengevat.

- In 2050 is er een absolute reductie van de grondstoffen die ontgonnen en gebruikt worden, en zijn nieuwe materialen duurzame producten met de grootste meerwaarde voor de lokale gemeenschappen.
- In 2050 is de economie een welvarende kringlooeconomie met integraal materialenbeheer als centrale spil, de kringlopen van materialen zijn hoogwaardig gesloten, sociaal en ecologisch correct volgens strenge criteria.
- In 2050 produceren en consumeren we anders, producenten en consumenten zijn waakzaam en kunnen de levenscyclus traceren.

- In 2050 blinken we uit in materialen(kringloop)kennis en zijn we koploper in de ontwikkeling van nieuwe materialen en producten met het oog op hergebruik en recyclage.

2.2 De operationele middellange en kortetermijndoelstellingen

Tegen 2015 is het gebruik van primaire grondstoffen en materialen verminderd en neemt de inzet van volwaardige alternatieven toe. Tegelijk wordt op een meer milieuverantwoorde wijze geconsumeerd (ontwerp Mina-plan 4).

Doorgroeien van afvalbeheer naar een duurzaam materialenbeheer is een basispijler voor een groene economie. De centrale gedachte van de verruiming is dat materialen maximaal in een gesloten kring moeten circuleren en het gebruik ervan slechts een minimum aan milieu-impact mag genereren. Dit komt neer op de volgende doelstellingen:

- de inzet van primaire grondstoffen in productie en consumptie zoveel mogelijk beperken;
- de totale materiaalverspilling zoveel mogelijk beperken;
- de inzet van materiaal per eenheid van productie en per eenheid van consumptie zoveel mogelijk beperken;
- de totale milieu-impact bij de inzet van materialen zo veel mogelijk beperken.

Voor operationele doelstellingen betekent dat:

- recyclage van afvalstoffen zo veel mogelijk stimuleren
- de niet te vermijden lekstromen zo veel mogelijk naar de meest performante (rendement) verwerkmethode sturen;
- eco-efficiënte productie zo veel mogelijk stimuleren;
- milieuverantwoorde consumptie zo veel mogelijk stimuleren;

via integraal ketenbeheer streven naar een maximale vermindering van de milieu-impact

2.3 Acties: Materialentransitie

Het Vlaams afvalbeheer staat mee aan de Europese top. Er werd veel gesaneerd, de instrumenten zoals heffingen, milieubeleidovereenkomsten enz hebben hun vruchten afgeworpen. In 2004 koos de OVAM al bewust voor een verruiming van afvalbeheer naar (duurzaam) materialenbeheer waarvan een complementaire transitiebenadering en systeemdenken deel uitmaken. Die keuze is vooral ingegeven door het feit dat het gangbaar afvalbeleid op een bepaald moment tegen haar grenzen aanzat. Hardnekkige en complexe milieuproblemen zijn niet meer met het gangbare beleid en instrumentarium op te lossen, zodat naar een nieuwe aanpak moest worden gezocht vanuit de gedachte dat er vooral een maatschappelijke omslag moet komen in onze productie- en consumptiewijzen.

Daarvoor zijn baanbrekende, radicale innovatie of systeeminnovatie noodzakelijk (zie hierboven)

In deze context zijn er ontwikkelingen rond ecodesign (milieugerichte productontwikkeling), productgerichte milieuzorg, product-dienstcombinatie (PDC) of -systemen (PDS)¹³ en ketenbenadering. Ketenbenadering of levenscyclusanalyse neemt alle fasen van een product in rekening: ontginning, transport, consumptie, recyclage, afvalverwerking enz. Naast het in

¹³ Het PDS bestaat uit een combinatie van producten en diensten die samen een behoefte vervullen.

rekening brengen van de ecologische levenscyclus, moet ook sociale levenscyclusanalyse (de sociale gevolgen van alle fasen van het product) systematisch worden toegepast. Om de transitiebenadering extra impuls te geven en te versterken nam de OVAM in 2006 het initiatief voor het opstarten van het transitieproces duurzaam materialenbeheer en de oprichting van Plan C, het Vlaams Transitienetwerk Duurzaam Materialenbeheer. Plan C kan ook worden gezien als een vorm van bestuurlijke vernieuwing waarbij het proces tussen overheid en diverse actoren opnieuw vorm wordt gegeven. (zie governance beyond government).

Stapgewijze hervorming van het regelgevend kader voor een duurzaam materialenbeleid

Er is nood aan een regelgevend kader om op termijn tot een geïntegreerd materialenbeleid te komen. Materialenbeleid moet in diverse andere strategieën haar doorvertaling vinden en gelinkt worden aan andere beleidsthema's. Daarnaast moet binnen het kader van materialenbeleid een eigen instrumentarium worden ontwikkeld. Dit moet toelaten een basisniveau van materiaalefficiëntie en –productiviteit te garanderen en een faciliterend kader voor innovatie te ontwikkelen: van productinnovatie, diensteninnovatie, over keteninnovatie tot systeeminnovatie.

Zoals materialenbeleid geïnitieerd is vanuit het afvalbeleid, zo vormt ook de omvorming van de afvalwetgeving naar een materialenwetgeving een eerste stap in de realisatie van een volwaardig instrumentarium voor materialenbeleid. Er is bewust gekozen om te evolueren van een afvalstoffendecreet naar een materialendecreet ¹⁴. Het toepassingsgebied van het decreet wordt dus verlegd en op deze manier wordt een wettelijke houvast geboden voor de principes van duurzaam materialenbeheer: uitgebreide producentenverantwoordelijkheid, end-of-wasteregeling, levenscyclusdenken, ketenbeheer, heffingenbeleid, gestructureerde samenwerking, milieubeleidovereenkomsten (mbo's) enz. Het klassieke afvalbeheerinstrumentarium wordt binnen dit kader aangepast aan de nieuwe uitdagingen.

Structurele ondersteuning van Plan C (actie 14)

In de afgelopen vier jaar is vooruitgang geboekt op het vlak van visievorming (uitwerking van een langetermijnvisie of 'Leitbild' en streefbeelden duurzaam materialenbeheer), het ontwikkelen van aanpak en werkwijzen (instrumentarium en online brengen ervan), het uitbouwen van een activiteitenportfolio, het opzetten van een netwerk en organisatorisch kader, en het positioneren in een internationale context (in de vorm van publicaties en het opvoeren als good practice in transitiegovernance).

Plan C vraagt een investering in capaciteit van mensen en netwerken. De overheid levert daartoe een grote bijdrage, omdat Plan C zijn kerntaken op een continue en flexibele basis moet kunnen blijven uitvoeren over een langere periode. Er zal op korte termijn een businessplan (met financieel plan) worden opgemaakt voor de privaatrechtelijke vzw Plan C.

Systeemgericht innoveren vergt een andere kijk op vraagstukken, aanpakken en werkwijzen dan gangbaar is binnen traditionele innovatietrajecten. Vanuit bestaande kaders en bestaande werkwijzen (wet- en regelgeving, planningsconcepten, overlegvormen,) is dat niet of veel moeilijker te realiseren. Plan C heeft hoog ingezet op methodieken om op een gestructureerde wijze concrete praktijkexperimenten in duurzaam materialenbeheer te selecteren, op te zetten en te (laten) begeleiden, en om regelmatige terugkoppeling met de visie te organiseren, met aandacht voor verbreding en opschaling. In de praktijkexperimenten zelf wordt geleerd over de mogelijkheden om een potentiële systeemdoorbraak te veroorzaken. Daarvoor worden ook aangepaste evaluatie- en

¹⁴ Eind 2008 keurden het Europees Parlement en de Raad van de EU een nieuwe Kaderrichtlijn Afvalstoffen goed. Tegen eind 2010 moet de Richtlijn omgezet zijn in de Vlaamse regelgeving.

leerprocessen op maat ontwikkeld, die ook een input zullen geven aan de activiteiten van het transitiekennisnetwerk. De structurele ondersteuning moet ook het verder ontwikkelen van vernieuwende aanpakken en werkwijzen toelaten. Plan C heeft hiermee al ruime ervaring opgedaan, maar de vernieuwende praktijken en werkwijzen moeten blijvend worden ondersteund.

Inzetten van het potentieel van Web 2.0-diensten bij nieuwe governancebenaderingen

Het netwerkperspectief nodigt uit tot een nieuwe manier van denken over communicatie die aansluit bij wat mensen zelf doen en belangrijk vinden. Plan C heeft een gecombineerde onlinewerkplaats voor praktijkexperimenten en een publieke website. Er wordt gewerkt aan een ideemanagementsysteem om daarop te laten aansluiten. Daarbij spelen Web 2.0-georiënteerde diensten en (nieuwe) sociale media een sleutelrol. Bij Plan C verschuift het initiatief in het communicatieproces daarmee van de aanbieder naar de gebruiker.

Uitbouwen van portfolio van concepten, activiteiten en praktijkexperimenten (actie 15)

Binnen Plan C worden de volgende concrete activiteiten gestart:

- leasing van comfort: van bedrijfswinst uit een steeds grotere omzet van radiatoren naar een innovatief businessmodel waarbij de gebruiker betaalt voor warmtecomfort (bijvoorbeeld gegarandeerd 20°C het hele jaar door);
- duurzame bedrijventerreinen (eco-industrieparken, industriële symbiose): bedrijventerreinen die als één systeem functioneren, waarin samengewerkt wordt met het oog op een hoger economisch rendement, minder milieu-impact en een intensiever ruimtegebruik (onder meer door het koppelen van ketens, de combinatie van milieuparken en nutsvoorzieningen met hoog rendement, multimodaal transport). Duurzame bedrijventerreinen stimuleren gaat daarbij verder dan een materialentransitie, het is tevens een geïntegreerd concept voor het verduurzamen van de economie.
- chemical leasing: een innovatief businessmodel waarbij de gebruiker betaalt voor de chemische dienst (bijvoorbeeld het aantal ontvette buizen, de geschilderde oppervlakte, de levensduur van het solvent) in plaats van voor het product;
- duurzame festivals: festivals die, als knooppunt van toeleveranciers, de motor zijn om duurzame en sociale innovatie te stimuleren en op te schalen naar andere toepassingen en sectoren;
- lokale productie en consumptie: lokale en kort gesloten materiaalkringlopen (waarbij kleine kmo's kunnen concurreren met massaproductie door producten in kleinere partijen met toegevoegde waarde te produceren, customfit en tegen betaalbare prijzen);
- battery-to-grid: een energie- en materiaalefficiënt systeem als onderdeel van elektrische mobiliteit;
- enhanced landfill mining: van definitieve afdanking van materialen naar opnieuw in de kringloop brengen van materialen.

De experimenten worden verder gevolgd en nieuwe experimenten zullen opgezet worden.

Koppeling met andere domeinoverschrijdende processen en grote projecten

Plan C is gebaat met de toewijzing van een duidelijke taak in domeinoverschrijdende processen en doorbraken omdat de Vlaamse Regering op verschillende fronten inzet op de transformatie van de economie. Kiezen voor Plan C betekent ook Plan C integreren in verschillende lopende beleidsprocessen zoals ViA (bijvoorbeeld de overgang naar een groene economie, innovatiecentrum, groen en dynamisch stedengewest) en het Pact 2020 (transitie van het energie-, mobiliteits- en materialensysteem). Andere lopende processen

zijn het vernieuwende sectoroverleg in het economische beleid en de opmaak van een duurzaam werkgelegenheids- en investeringsplan ten uitvoering van het Vlaamse regeerakkoord, waarin langetermijnagenda's voor economische transformatie aan bod komen. Een systematische screening van de verschillende beleidsdomeinen kan ongetwijfeld nog meer aanknopingspunten opleveren.

Complementariteit tussen materialentransitie en het gangbare materialenbeleid versterken

Plan C richt zich bij voorkeur op het stimuleren en doen realiseren van systeeminnovaties. Er wordt daarom complementariteit gezocht met het huidige materialenbeleid inzake uitvoeringsplannen afvalbeheer, eco-efficiënte productie, ecodesign, milieuzorgsystemen, product-dienstcombinaties, milieuverantwoorde en duurzame consumptie, toekomstige ketenbeheerplannen enz. Van belang is het leggen van verbanden tussen groepen, ideeën en bewegingen die al in gang zijn gezet.

Tegelijk moet de relatie tussen het transitieproces duurzaam materialenbeheer en het gangbare materialenbeleid verder worden uitgediept, mede met het oog op een voldoende werkbare scheiding tussen de transitietaak en andere taken. Een vage scheiding betekent te veel ruis: als alles 'transitie' wordt, in alle samenhangen, verdwijnt de toegevoegde waarde van het concept.

Meer achtergrondonderzoek voor de transitie duurzaam materialenbeheer

Buitenlandse ervaring leert dat specifieke achtergrondstudies op basis van bestaande analytische denkkaders, zoals het multilevelperspectief en functiebenadering van technologische innovatiesystemen nodig zijn. Plan C heeft er dus ook baat bij om nieuwe inzichten te verwerven in de toestand van het materialsysteem, de kernproblemen en de oorzaken daarvan, welke elementen van belang zijn en hoe die via slimme sturing kunnen worden verbonden om het systeem in een duurzame richting te beïnvloeden. De komende jaren zal er onderzoek naar die aspecten worden opgezet en bijhorende financiering worden gezocht.

Subsidies richten op praktijkexperimenten en innovatietrajecten

Subsidieregelingen met een risicomijdende opzet zijn niet steeds verenigbaar met de vraag naar praktijkexperimenten en innovatietrajecten voor duurzaam materialenbeheer.

Om systeeminnovatie in duurzaam materialenbeheer te stimuleren, moet het risico van mislukken worden geaccepteerd en moet een open relatie met koplopers worden aangegaan die gebaseerd is op wederzijds vertrouwen naar het voorbeeld van Carbon Trust in Engeland (benadering van de groene loper). Uitgangspunt voor subsidies moet meer en meer worden dat systeemgericht innoveren en de daaraan verbonden innovatiesystemen als één continuüm worden gezien en dat het subsidiestramien daarvan een afgeleide is. Er wordt onderzocht of het bestaande subsidiestramien omgebouwd kan worden tot soepele, generieke, ontkokerde, flexibele mechanismen die systeeminnovaties helpen realiseren op langere termijn. Hierover wordt in overleg gegaan met instituten die instaan voor het beheer van subsidieregelingen op vlak van innovatie zoals IWT, AO, MIP2, DAR, enz.

3. Energiesysteem

3.1. Langetermijnvisie

De belangrijkste punten uit de langetermijnvisie (punt 1.3.3.) worden hier samengevat.

- In 2050 leeft Vlaanderen binnen zijn energetische draagkracht, gebruikt het alleen de energie die het nodig heeft om in zijn behoeften te voorzien, en springt het zuinig om met alle energiebronnen.
- In 2050 bestaat de energieconsumptie uit een mix van bronnen waarbij de CO₂-uitstoot en efficiëntie in rekening worden gebracht en waarbij we streven naar maximaal gebruik van hernieuwbare energiebronnen vanaf 2050
- In 2050 zijn vraag en aanbod van energie op de juiste schaal op elkaar afgestemd in een mix van centrale en decentrale productie en heeft Vlaanderen een slim energie- en elektriciteitssysteem.
- In 2050 hebben we een hoge energie-efficiëntie en energiezekerheid.
- In 2050 zijn Vlaanderen en de rest van de wereld geëvolueerd naar een koolstofarme samenleving.

3.2. De operationele middellange en kortetermijn-doelstellingen

Het aandeel van hernieuwbare energiebronnen in het Europees energieverbruik wordt opgevoerd tot 20% en de energie-efficiëntie in Europa stijgt met 20%. (Europa 2020-strategie, Europees Energie- en Klimaatpakket).

Vlaanderen heeft in 2020 substantiële vorderingen gemaakt met het oog op een stabiele **toegang tot energie**. Dat komt de bevoorradingszekerheid en de competitiviteit van de prijzen ten goede.

Als er efficiëntiewinsten geboekt worden, daalt de elektriciteitsvraag. In overeenstemming met de verbintenissen die aangegaan zijn met andere Europese landen, is tegen 2020 de energie-efficiëntie gestegen, en dienovereenkomstig het (relatieve) energiegebruik gedaald. Zodoende is de CO₂-emissie tegen 2020 gedaald overeenkomstig de verbintenissen die aangegaan zijn met andere Europese landen.

De productiecapaciteit voor elektriciteit wordt uitgebreid tegen 2020, onder andere door voldoende nieuwe spelers te betrekken bij het productieproces. Zo kan het aandeel elektriciteit dat geproduceerd wordt uit hernieuwbare energiebronnen en kwalitatieve WKK, aanzienlijk stijgen, zoals in Vlaanderen vereist is ter uitvoering van de Europese richtlijn hernieuwbare energie.

Het elektriciteitsnet wordt tegen 2020 omgevormd tot een internationaal goed geïnterconnecteerd en slim net waaraan decentrale productie-eenheden en nieuwe toepassingen kunnen worden gekoppeld (doelstelling 7 van het Pact 2020).

3.3. Acties: Energietransitieproces initiëren

Een Vlaamse energietransitie (actie 16)

Een transitieproces naar een duurzaam systeem van energieproductie en -gebruik vraagt om een geïntegreerd pakket van systeemanalyse, visievorming, strategiebepaling, experimenten en opvolging. Een dergelijk proces vraagt ook om een duurzame verankering van de diverse elementen in de beleids- en bedrijfspraktijk en in het gedrag van burgers en consumenten. De bedoeling is een Vlaamse energietransitie te initiëren, in nauw overleg en samenwerking met de actoren die erbij betrokken zijn in beleid, onderzoek (oa. VITO) en praktijk. De klemtoon zal daarbij in eerste instantie liggen op het formuleren, toetsen en communiceren van een duidelijke toekomstvisie voor een duurzaam Vlaams energiesysteem.

3.4. Acties: Energie met middellange termijnperspectief

Om tot een duurzaam energiesysteem te komen, worden enkele middellange termijnacties met perspectief 2020 gebundeld ingezet.

Energiebedrijf oprichten

Deze legislatuur zal een Vlaams Energiebedrijf worden opgericht waarin we de Vlaamse Milieuholding en participaties van PMV onderbrengen. Het Vlaams Energiebedrijf zal de volgende prioriteiten hebben:

- investeren in energiebesparing en een rationeel energiegebruik;
- investeren in hernieuwbare energieproductie;
- investeren in decentrale productie van elektriciteit uit hernieuwbare energie en kwalitatieve warmtekrachtkoppeling;
- investeren in innovatieve technologieën, systemen en diensten op het vlak van rationeel energiegebruik, hernieuwbare energieproductie en kwalitatieve warmtekrachtkoppeling;
- aanbieden van nieuwe energiediensten;
- ontwikkelen van energie-expertise op technisch, financieel, operationeel en juridisch vlak en toegespitst op de activiteiten van het Vlaams Energiebedrijf.
- bovenstaande prioriteiten zorgen tevens voor volgende afgeleide effecten;

- stimuleren van de Vlaamse bedrijfsactiviteit en creëren van groene jobs
- verhogen van de onafhankelijkheid inzake energiebevoorrading

Energierenovatieprogramma 2020

De Vlaamse Regering heeft voor het Energierenovatieprogramma de volgende operationele doelstelling geformuleerd: "In 2020 moeten alle woningen over dak- of zoldervloerisolatie beschikken en moeten ze minstens verbeterd dubbel glas en een energiezuinige verwarming hebben".

Verstrengingspad EPB-eisen voor nieuwbouw

Op 1 januari 2006 is de Vlaamse energieprestatieregelgeving in werking getreden. Die regelgeving legt normen voor thermische isolatie en energieprestatie op aan nieuwe gebouwen en aan te renoveren bestaande gebouwen, waarvoor vanaf 1 januari 2006 een

stedenbouwkundige vergunning wordt aangevraagd. De energieprestatieregelgeving heeft duidelijk al een positieve invloed gehad op het maatschappelijk draagvlak voor energiezuiniger bouwen. In de herziening van de richtlijn Energieprestatie van Gebouwen (recast EPBD) is opgenomen dat tegen 2021 alle nieuwe gebouwen 'bijna energieneutrale gebouwen' moeten zijn. Overheidsgebouwen moeten deze doelstelling tegen 2019 halen. De Vlaamse Regering zal, in overeenstemming met de bepalingen van de recast EPBD, het verstrengingspad van de EPB-eisen tot 2021 moeten vastleggen en de nodige ondersteuningsmaatregelen uitwerken. Het omvormen van het huidige elektriciteitsnet tot een slim net is hierin alvast een belangrijk element.

Gelet op de grote impact van het verstrengingspad op de bouwpraktijk in Vlaanderen, zal het in nauw overleg met de betrokkenen moeten worden vastgelegd. Er zal ook een volledige mix van ondersteuningsmaatregelen nodig zijn (communicatie, opleiding, softwaretools enzovoort).

Volgens de recast EPBD moeten de lidstaten al tegen medio 2011 nationale actieplannen opstellen om te zorgen voor een toename van het aantal bijna energieneutrale gebouwen (artikel 9). Doel van zo'n actieplan is om te zorgen voor een toename van het aantal bijna energieneutrale gebouwen door actievoorstellen te ontwikkelen ter ondersteuning van voorlopers van bijna energieneutrale woningen en lage-energiewoningen. Daardoor wordt de weg geplaveid voor een verstrenging van de EPB-regelgeving tegen horizon 2021. Het actieplan moet zowel gericht zijn op nieuwbouw als op vergunningsplichtige renovatie.

Actieplan Hernieuwbare Energie

De lidstaten moeten in het kader van de richtlijn Hernieuwbare Energiebronnen van 23 april 2009 voor eind juni 2010 een nationaal actieplan voorleggen waarin ze aantonen hoe ze de nationale doelstelling tegen 2020 gaan realiseren.

Het nationale actieplan is niet bindend. Zowel de erin opgenomen doelstellingen voor groene warmte, groene stroom en hernieuwbare energie in transport, als de verdeling over de verschillende technologieën en de beschreven maatregelen zijn eerder indicatief en kunnen de komende jaren nog gewijzigd of aangevuld worden, aangezien het plan loopt tot 2020.

De globale doelstelling voor België om 13% hernieuwbare energie te halen is wel bindend. Daarnaast zijn ook tussentijdse indicatieve doelstellingen vastgelegd. Als die niet worden bereikt, moet een aangepast actieplan worden voorgelegd waarin de lidstaat aanvullende maatregelen voorstelt om alsnog de verdere (tussentijdse) doelstellingen te bereiken.

Het actieplan zal implicaties hebben op heel wat beleidsvelden van de Vlaamse overheid. Het zal bestaande en nieuwe maatregelen bevatten voor de ondersteuning van hernieuwbare energiebronnen, de regelgeving inzake vergunningen, de duurzaamheid en het aanbod van biomassa, de uitbouw van netten (elektriciteit en warmte), gebouwvoorschriften, sensibilisering enzovoort. Enkele concrete maatregelen zijn de ontwikkeling van een bijkomend ondersteuningsmechanisme voor groene warmte, de invoering van een minimumaandeel hernieuwbare energie in de bouwvoorschriften en opleidingen voor installateurs.

3.5. Acties: Slimme netten

Er zijn ambitieuze Europese doelstellingen: tegen 2020 moet 20% van de geproduceerde elektriciteit groen zijn. De bestaande elektriciteitsnetten zijn geconstrueerd om electriciteit te vervoeren van bij de centrale productie tot bij de gebruiker. Maar decentrale producenten nemen niet alleen electriciteit af van het net, ze zetten er hun zelfgeproduceerde electriciteit ook op (bijvoorbeeld door gebruik te maken van zonnepanelen, windmolens of via

warmtekrachtkoppeling). De huidige netten zijn daar niet voor uitgerust waardoor de betrouwbaarheid in het gedrang komt. Daarom heeft de Vlaamse Regering in het Pact 2020 de volgende doelstelling opgenomen: "Het elektriciteitsnet wordt tegen 2020 omgevormd tot een internationaal goed geïnterconnecteerd en slim net waaraan decentrale productie-eenheden en nieuwe toepassingen kunnen worden gekoppeld."

Tegen 2020 moet er ook 20% minder energie verbruikt worden in Europa: via een slimme meter kan de verbruiker zijn energieverbruik makkelijker volgen en aanpassen. Tegen 2020 moet op Europees niveau de uitstoot van broeikasgassen met 20% dalen. Dat wordt (deels) mogelijk door de twee vorige doelstellingen.

Beleidsplatform en acties slimme netten

De VREG heeft op 1 februari 2010 het beleidsplatform 'Slimme netten' opgericht, waarop ze alle belanghebbenden binnen de Vlaamse overheid en daarbuiten heeft uitgenodigd. De doelstelling van dit platform is om bij te dragen aan kennisopbouw, overzicht te behouden van de verschillende initiatieven die voorbereid en uitgevoerd worden en bij te dragen tot de advisering van het beleid over de invoering van slimme meters en de verdere ombouw van de elektriciteitsnetten naar slimme netten. Aan het beleidsplatform nemen ook vertegenwoordigers van de energieverbruikers deel, inclusief van de kwetsbare groepen in de samenleving.

Een intelligent elektriciteitsnetwerk met slimme energiemeters moet de volgende positieve resultaten opleveren:

- een betere prijs en minder klachten dankzij een verbeterde marktwerking;
- een aanzienlijke vermindering van de impact van stroomopwekking op het milieu;
- een bewuster en zuiniger energieverbruik, zonder comfortverlies;
- een verminderde afhankelijkheid van energiebevoorrading uit het buitenland voor onze regio.

Op dit moment voeren de distributienetbeheerders samen een eerste proefproject uit met slimme meters. Bij een gunstige evaluatie wordt een tweede, groter proefproject uitgevoerd. De resultaten van al die proefprojecten moeten toelaten een beter inzicht in de technische mogelijkheden en mogelijke (maatschappelijke) kosten en baten van slimme meters te verwerven. Op basis daarvan kan een beslissing over de uitrol van slimme meters genomen worden. De resultaten zullen als input dienen bij het bepalen van het toekomstige beleidskader voor de uitbouw van de distributienetten en van de concrete manier waarop slimme meters uitgerold kunnen worden om de doelstelling van het Pact 2020 te realiseren.

Onder meer op basis van de besprekingen op het beleidsplatform 'slimme netten' wil de VREG tegen eind 2011 een actieplan opstellen. De bedoeling is om tot een coherenter kader te komen ter stimulering van de integratie van decentrale productie op het net, en om te komen tot een efficiënte exploitatie van het net en de erop aangesloten installaties.

Op de website www.slimmenetten.be kunnen Vlaamse burgers, bedrijven en andere belanghebbenden de initiatieven rond slimme netten in het Vlaamse Gewest volgen en kunnen ze deelnemen aan consultaties.

4. Mobiliteitssysteem

4.1. Langetermijnvisie

De belangrijkste punten uit de langetermijnvisie (punt 1.3.4.) worden hier samengevat.

- In 2050 is het mobiliteitsmodel duurzaam: het garandeert toegang tot mobiliteit als basisbehoefte, het is betaalbaar, sociaal rechtvaardig, efficiënt en veilig en het ondersteunt de economie en het welzijn
- In 2050 respecteert het mobiliteitsmodel de grenzen van het ecosysteem en heeft het een minimale impact op milieu en gezondheid
- In 2050 is de energievraag gereduceerd en het verbruik van niet-hernieuwbare energiebronnen tot een absoluut minimum beperkt.
- In 2050 biedt het mobiliteitssysteem een gamma mobiliteitskeuzes volgens het STOP-principe (stappen, trappen, openbaar vervoer en dan pas privévervoer)
- In 2050 blijft een vlotte bereikbaarheid gegarandeerd door een afgewogen keuze tussen openbaar, privé- en collectief vervoer en een goede afstemming tussen goederen- en personenvervoer.
- In 2050 zijn alle externe kosten geïnternaliseerd. De vraag naar mondiale vliegtuigverplaatsingen wordt beheerst.

4.2. De operationele middellange en kortetermijn-doelstellingen

In 2020 heeft Vlaanderen een verkeers- en vervoerssysteem dat tot de performantste van Europa behoort. Daarvoor wordt comodaliteit ondersteund door een gericht locatiebeleid en door het STOP-principe (stappen, trappen, openbaar vervoer en dan pas privévervoer) als hoeksteen van het Vlaamse mobiliteitsbeleid toe te passen, zodat vanuit economisch, sociaal, ecologisch en logistiek oogpunt de meest optimale modus wordt ingezet. We zorgen dat we voldoen aan de milieudoelstellingen die andere Europese landen ook moeten bereiken tegen 2020. Daartoe wordt ook gewerkt aan milieuvriendelijke voertuigen. We zorgen ervoor dat het aantal personen blootgesteld aan luchtverontreiniging door verkeer tot een minimum wordt beperkt. Het aantal afgelegde kilometer per persoon in het woon-werkverkeer met de auto wordt drastisch verlaagd tegen 2020. Daartoe wordt onder meer thuiswerk gestimuleerd. Tegen 2020 gebeurt bovendien 40% van de woon-werkverplaatsingen enerzijds met collectief vervoer, waaronder het openbaar vervoer, en anderzijds te voet of met de fiets (doelstelling 16 van het Pact 2020).

Het aandeel hernieuwbare energie in transport wordt gestimuleerd met als minimaal streefcijfer 10% uiterlijk in 2020 (richtlijn 2009/28/EG ter bevordering van het gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen).

Het aantal dodelijke slachtoffers in het verkeer is teruggedrongen van 1.146 verkeersdoden in 1990 naar 486 verkeersdoden in 2008. Deze legislatuur moet een nieuwe belangrijke stap gezet worden in de realisatie van de ambities inzake verkeersveiligheid die in het Pact 2020 werden vastgelegd: het jaarlijks aantal doden op minder dan 200 brengen en het aantal zwaargewonden op minder dan 1500 tegen 2020.

4.3. Algemene acties

Opmaak van een nieuw Mobiliteitsplan Vlaanderen

Een van de doelstellingen van het decreet van 20 maart 2009 betreffende het mobiliteitsbeleid is te komen tot een coherente vorm van beleidsplanning die een duurzame ontwikkeling van de mobiliteit in Vlaanderen moet ondersteunen. Daartoe werden bij decreet zowel de richting van de mobiliteitsontwikkeling vastgelegd (in de vorm van vijf strategische doelstellingen) als de wijze waarop de doelstellingen gerealiseerd moeten worden (nl. via het STOP-principe en het participatiebeginsel). De vijf voor het mobiliteitsbeleid strategische doelstellingen zijn:

- de bereikbaarheid van de economische knooppunten en poorten op een selectieve manier waarborgen;
- iedereen op een selectieve wijze de mogelijkheid bieden zich te verplaatsen met het oog op een volwaardige deelname van eenieder aan het maatschappelijk leven;
- de verkeersonveiligheid terugdringen - terugdringen van het aantal verkeerslachtoffers;
- de verkeersleefbaarheid verhogen, onafhankelijk van de ontwikkeling van de mobiliteitsintensiteit;
- de schade aan milieu en natuur terugdringen onafhankelijk van de ontwikkeling van de mobiliteitsintensiteit.

Conform het Mobiliteitsdecreet (artikel 5) moet het mobiliteitsplan in hoofdlijnen de langetermijnvisie op een duurzame mobiliteitsontwikkeling aangeven. Het mobiliteitsplan beoogt ook samenhang te brengen in de voorbereiding, de vaststelling en de uitvoering van beslissingen over duurzame mobiliteit, en het mobiliteitsbeleid en de aanverwante beleidsdomeinen op elkaar af te stemmen. Op 10 september 2010 hechtte de Vlaamse Regering haar goedkeuring aan een ontwerpbesluit tot opmaak van het Mobiliteitsplan Vlaanderen en betreffende de gewestelijke planningscommissie. Het ontwerpbesluit geeft ook invulling aan het participatietraject dat bij de opmaak van het Mobiliteitsplan Vlaanderen doorlopen moet worden. Op 1 oktober is de gewestelijke planningscommissie van start gegaan met de opmaak van een nieuw mobiliteitsplan Vlaanderen. Het is de bedoeling om eind 2012 te beschikken over een nieuw door de Vlaamse Regering goedgekeurd mobiliteitsplan Vlaanderen. Op 29 maart 2011 is de publieksparticipatie van het mobiliteitsplan gestart.

4.4. Acties: Het vervoersnetwerk als geïntegreerd systeem

Bestaande en nieuwe vormen van gezamenlijk vervoer aanmoedigen

Vanuit het ruimere mobiliteitsbeleid dat momenteel wordt uitgewerkt via een nieuw Mobiliteitsplan Vlaanderen, gaat in deze deelactie aandacht naar stedelijke mobiliteit en de synergie met milieuvriendelijk vervoer. Binnen de grootstedelijke gebieden worden verschillende pistes verder uitgewerkt en wordt een optimale instrumentenmix toegepast. Denkpijlers hierbij zijn de inzet van stadstrams, de opmaak van een taxiplan, de uitbreiding met aanvullende fietsmogelijkheden (deelfietsen, publieke fietsen), gereduceerde parkeertarieven voor milieuvriendelijke gemeenschappelijk gebruikte voertuigen, multimodale knooppunten enzovoort. Ook initiatieven van carpooling en carsharing worden verder uitgebouwd met bijzondere aandacht voor extra maatregelen die de aanwezigheid en het gebruik van milieuvriendelijke voertuigen in het carsharingbestand verbeteren.

Multimodale reisinformatie (auto, fiets, te voet en openbaar vervoer) en dynamisch verkeersmanagement kunnen weggebruikers helpen een betere afweging te maken tussen de verschillende vervoersmogelijkheden¹⁵. Door de vertrouwde autonavigatie-informatie te combineren met de dienstregeling van het openbaar vervoer en informatie over parkeermogelijkheden, carsharemogelijkheden, fietspaden en fietsenstallingen, kan het multimodale vervoersgedrag gestimuleerd worden. Een samenwerking tussen het Vlaamse Gewest, de provincie Antwerpen en De Lijn heeft al een internetapplicatie ontwikkeld die toelaat een multimodale keuze te maken.

De Vlaamse Regering besliste in 2006 centrale punten voor de Vlaamse dienstverlening in de provincies op te richten (VAC¹⁶). Zodra alle VAC's operationeel zijn, wordt een autopool per VAC voorzien. Ook personeelsleden die werken in Brussel of in een ander VAC zullen daarvan kunnen gebruikmaken voor multimodale dienstverplaatsingen door bijvoorbeeld met de trein naar een VAC te reizen en vervolgens met een auto uit de plaatselijke pool naar de eindbestemming te rijden. Dat vraagt, naast een verhoogde samenwerking tussen beleidsdomeinen, een centraal boekingssysteem voor de auto's dat vergelijkbaar is met dat van Cambio.

De uitbouw van een complementair, geïntegreerd en gebiedsdekkend vervoersysteem voor personen met beperkte mobiliteit of handicap

De doelstelling is om een toegankelijke basisvervoersservice aan te bieden aan personen met mobiliteitsbeperkingen in Vlaanderen, waarbij de reiziger centraal staat. Er wordt gestreefd naar een eenvormige, toegankelijke, kwalitatieve en betaalbare service. Deze inclusieve benadering maakt het aangepast vervoer complementair aan het openbaar vervoer, en maakt maximaal gebruik van de mogelijkheden die het openbaar vervoer biedt. Enkel indien het openbaar vervoer geen optie is, kan op het aangepaste vervoer een beroep worden gedaan.

De beleidsaanbevelingen van de studie van ENTER vzw ("Hefbomen voor het uittekenen van een geïntegreerd, complementair en gebiedsdekkend vervoersysteem voor Vlaanderen, 2009") vormen het uitgangspunt voor het realiseren van deze doelstelling.

Integratie van duurzaamheidsbeoordeling in een gedragen planningsproces

Ruimtelijke ordening afstemmen op het mobiliteitsaspect is een doorslaggevende factor om een duurzame mobiliteit te genereren. Dat wil zeggen dat, naast het opstellen van het MOBER (mobiliteitseffectrapport), van bij de planningsfase van stadsprojecten of gebiedsontwikkeling rekening wordt gehouden met mobiliteits- en milieuaspecten: bijvoorbeeld stationsomgevingen multimodaal inrichten, het ontwerp van woonkernen afstemmen op duurzame mobiliteitsprincipes (wandelaars, fietsers, openbaar vervoer, alternatieve vormen van autogebruik), systemen van deelfietsen en deelauto's opzetten, stedelijke distributie beter organiseren, slimme duurzame stedelijke mobiliteit (intelligent transportsysteem (ITS) invoeren in samenwerking met andere Europese projecten, het ontstaan van nieuwe streetcanyons vermijden, op een duurzame manier functies inplanten in de stedelijke omgeving en wanden en vegetatie/groenbuffers inrichten en beheren.

Verkeersveiligheid bevorderen door het uitvoeren van het verkeersveiligheidsplan (regeerakkoord)

De belangrijkste deelacties hierbij zijn:

- Opleiding en ervaring als solide basis voor elke verkeersdeelnemer: Elke verkeersdeelnemer dient over een hoeveelheid kennis, vaardigheden maar ook een

¹⁵ Beleidsnota Algemeen Regeringsbeleid 2009-2014, p.50

¹⁶ Vlaams Administratief Centrum

gepaste attitude te beschikken. Via sensibilisatie en educatie wordt hiervoor een levenslang leertraject uitgezet. Ook initiatieven die bouwen aan een rijopleiding in stappen kunnen daartoe behoren. Een specifieke aanvulling komt vanuit de werking met en voor doelgroepen omwille van hun educatieve bijdrage (o.a. verkeersgetuigen), bijzondere kwetsbaarheid (o.a. motorrijders) of bijzondere impact op de verkeers(on)veiligheid (o.a. vrachtwagenchauffeurs en bij uitbreiding alle beroepschauffeurs).

- Bevorderen en afdwingen van een intrinsiek veilig verkeersgedrag: Een intrinsiek veilig verkeersgedrag kan verbeterd worden door zowel sensibilisatie en educatie als handhaving, camera's, trajectcontrole, gerichte snelheidsverlaging.
- Een hoogwaardig verkeerssysteem ingebed in een duurzame ruimtelijke ordening: We spelen in op zowel de hardware van het verkeerssysteem, met aandacht voor een infrastructuur die aangepast (fietsers/motorrijders), herkenbaar (o.a. vrachtroutenetwerk) en vanaf de planningsfase (audits) veilig is, als op de software van het verkeerssysteem (via o.a. verkeersbordendatabank, technologische vernieuwing, ...).
- Een doeltreffend juridisch en organisatorisch kader:
 - Sinds 1 januari 2008 beheert Vlaanderen zelfs het juridisch kader van de aanvullende reglementen. Gezien aanvullende reglementen betrokken zijn bij of vaak zelfs de uitgangsbasis vormen voor diverse verkeersveiligheidsmaatregelen is kennis en kunde van groot belang. We ondersteunen de lokale overheden met advies, werken aan een ondersteunende tool voor de opmaak van aanvullende reglementen en verzamelen de geldende reglementering in een databank.
 - Ook wordt de regionalisering van de verkeersveiligheid verder bepleit en nagestreefd.
- Aandacht voor bijzondere doelgroepen: Naast de doelgroepen waarop we ons richten met de sensibilisatie en educatie, zetten we ook onze inspanningen voor een betere opvang en begeleiding van verkeersslachtoffers voort. Hierbij willen we extra aandacht besteden aan het luik preventie.
- Onderzoek en betrouwbare data als basis voor een doeltreffend beleid: Het is belangrijk te beschikken over recente en betrouwbare ongevalsgegevens en verkeersongevallenstatistieken om op die basis verkeersongevalsanalyses te kunnen uitvoeren. Hierin kadert ook de verdere uitbouw van het ongevallen-GIS, en we zorgen voor eigen Vlaamse verkeersongevalsanalyse en statistieken.

Verkeersveilige infrastructuur

Een veilige infrastructuur staat centraal. Dit wordt nagestreefd door van bij het ontwerp van nieuwe infrastructuur bijzondere aandacht te besteden aan het aspect verkeersveiligheid, door de gevaarlijke punten op het wegennet weg te werken en door het fietspadennetwerk uit te breiden of op te waarderen. Ook een goed onderhouden wegennet komt de verkeersveiligheid ten goede. Bij de herinrichting van wegen wordt gestreefd naar een standaardisering volgens objectieve criteria: de inrichting moet aangepast worden aan de functie die de wegen hebben en aan het verkeer dat ze moeten verwerken. Door middel van veiligheidsaudits op het wegennet, worden proactief veiligheidsanalyses gemaakt.

Vlotte verkeersinfrastructuur

Investerings in zake dynamisch verkeersbeheer (op basis van ingewonnen gegevens met betrekking tot het verkeersvolume en de verkeerssamenstelling) en slimme verkeerslichten zorgen voor een goede doorstroming en een performant mobiliteitssysteem in Vlaanderen. Een vlotte doorstroming alsook snelheidshandhaving en –verlaging (bijvoorbeeld bij smog)

hebben ook milieuvoordelen. Een goede inrichting van de verkeersinfrastructuur zorgt er tevens voor dat de ritdynamiek wordt verbeterd waardoor de voertuigen die er passeren minder emissies uitstoten.

Uitbouw Fietsrouten netwerk

Het Fietsteam stelde in het voorjaar van 2010 het eerste geïntegreerde fietsinvesteringsprogramma voor, waarbij een overzicht wordt gegeven van de verschillende fiets(gerelateerde)investeringen (voor functionele verplaatsingen) door de Vlaamse overheid in 2010. Op basis van een 'virtuele fietspot', die alle middelen voor functionele fietspaden omvat die beschikbaar zijn bij de verschillende entiteiten, wordt een meerjareninvesteringsprogramma 2011-2014 voor fietspaden opgemaakt.

Tramprojecten en vergroening van het openbaar vervoer

In de beheersovereenkomst De Lijn 2011 – 2015 is opgenomen dat De Lijn in elke entiteit met minstens één project start van hoogwaardig spoorgebonden openbaar vervoer. Dit gebeurt volgens de prioriteiten vastgesteld in potentieelonderzoeken, rekening houdend met het maatschappelijk draagvlak en getoetst aan de resultaten van een Maatschappelijke Kosten / Batenanalyse. Daarom begint ze ten laatste in 2011 met de voorbereidende studies en aansluitend de vergunningentrajecten. De Lijn houdt bij de bepaling van haar openbaarvervoeraanbod rekening met het aanbod van de spoorwegen en de andere stad- en streekvervoermaatschappijen.

Ecologische voetafdruk openbaar vervoer verkleinen

In 2010 berekende De Lijn voor het eerst de ecologische voetafdruk.

Het resultaat voor De Lijn komt overeen met 111.154 hectare. Zonder De Lijn en door het toegenomen autogebruik zou de Vlaamse voetafdruk van het autoverkeer met 384.906 hectare bijna 3,5 keer groter zijn. Het openbaar vervoer met bus en tram leidt in Vlaanderen tot een ecologische besparing van ongeveer 274.000 hectare. De Lijn realiseert de grootste ecologische winsten via de voertuigen, de gebouwen en door duurzame aankoopcriteria.

Omdat de gezondheidssimpact van het verkeer een belangrijk aandachtspunt is voor De Lijn, is in de beheersovereenkomst 2011 - 2015 met de vervoersmaatschappij nog een bijkomende indicator opgenomen: de totale fijnstof-uitstoot per aangeboden plaatskilometer. De Lijn zal de komende jaren haar ecologische voetafdruk gebruiken om haar ecologische inspanningen te beoordelen.

Investerings in een betere doorstroming van het openbaar vervoer worden voortgezet

De Task Force Doorstroming zet zijn werkzaamheden stelselmatig verder. Ingrepen ter bevordering van de doorstroming van het openbaar vervoer worden geprioritiseerd, opgezet en geëvalueerd door de Task Force 'Doorstroming'.

Slimme verkeerslichten moeten de doorstroming van het openbaar vervoer en de andere weggebruikers verbeteren. In dit kader worden kusttrams met apparatuur voor draadloze verkeerslichtenbeïnvloeding uitgerust. Ook de proeven met bussen en trams in Leuven en de Antwerpse regio lijken veelbelovend. Dit project zal fungeren als proefprojecten voor de eventuele verdere uitbouw van het draadloos systeem over heel Vlaanderen.

4.5. Acties: Logistiek

Optimaliseren van de logistieke keten en onderzoek naar innovatieve concepten in de logistiek (Flanders Logistics)

De optimalisering van de logistieke ketens, onder meer door logistieke stromen op specifieke locaties te bundelen en te clusteren tot grotere stromen die beter in aanmerking komen voor vervoer via de alternatieve modi (vervoer via water en het spoor), moet er mee voor zorgen dat Vlaanderen zich verder kan ontwikkelen als slimme draaischijf van Europa. Om de havens, de economische motoren van Vlaanderen, in topconditie te houden, is het van groot belang de logistieke ketens verder te versterken en te verankeren. Er worden initiatieven ontwikkeld om de verschillende schakels binnen de keten beter op elkaar af te stemmen en om de logistieke sector in Vlaanderen te verankeren door het scheppen van een hogere toegevoegde waarde in de logistieke keten.

Deze sleutelprojecten kaderen binnen de strategische thema's 'Optimalisering van de logistieke ketens' en 'Behouden en aantrekken van logistieke activiteiten met een hoge toegevoegde waarde' binnen de pijler Flanders Land Logistics.

Voorts speelt innovatie een cruciale rol in het voorzien van de randvoorwaarden voor logistiek. Het is een cruciaal element dat bijdraagt tot het behouden van de topositie die Vlaanderen op vlak van logistiek inneemt en wenst te behouden en versterken. Binnen goederenvervoer en logistiek worden aan een toenemend ritme innovaties geïntroduceerd. Die hebben een duidelijke impact, zowel op bedrijfseconomische kostenstructuren als op maatschappelijke effecten.

Binnen het thema 'Innovatie' van de nieuwe structuur van Flanders Logistics wordt volop ingezet op kennisontwikkeling rond duurzame logistiek en de vertaling ervan naar de bedrijfspraktijk.

Stedelijke distributie

De mogelijkheden voor een groenere stedelijke distributie worden onderzocht, om de distributie van goederen tijdens de laatste kilometers tot bij de eindgebruiker efficiënter en/of duurzamer te maken en de hinder voor de betrokken omgeving te reduceren. Zo werd het pilootproject PIEK opgestart om na te gaan of het bedrijfseconomisch en maatschappelijk haalbaar is om in stedelijke omgevingen te laden en te lossen buiten de geldende piekmomenten – op voorwaarde dat de geluidshinder beperkt is. Ook werd een rondetafel fietskoeriers georganiseerd om na te gaan hoe het gebruik van fietskoeriers binnen een stedelijke omgeving verhoogd kan worden.

Groene logistiek

Bewustwording van de ecologische effecten van een logistieke keten wordt gestimuleerd door de inzet van logistieke consultants en het gebruik van monitoringsystemen. Via een virtueel huis van de groene logistiek, waarvan het concept in uitwerking is, worden onder meer best practices verspreid. Er wordt een roadmap Groene logistiek opgesteld die alle innovaties op het gebied van milieu en duurzaam ondernemen inventariseert. Deze roadmap bevat een stappenplan van de mogelijkheden en geeft een overzicht van de maatregelen die genomen kunnen worden.

4.6. Acties: Transitie naar meer milieuvriendelijke mobiliteit (project VSDO1)

Zowel het milieuvriendelijker maken van voertuigen als het naar beneden halen van het aantal gemotoriseerde verplaatsingen en kilometers en het verbeteren van de verkeersveiligheid zijn belangrijke elementen in de transitie naar een duurzame mobiliteit. Zeker in een stedelijke context en in de Vlaamse Ruit leggen verkeer en vervoer heel wat druk op de omgeving.

Als opstap naar een duurzame mobiliteit werd binnen de doorbraak Groen stedengewest de actie milieuvriendelijk vervoer opgenomen. Het doel is een straatbeeld tot stand te brengen met een groter aandeel niet-gemotoriseerd verkeer en voertuigen aangedreven met milieuvriendelijke brandstoffen, zonder dat het individuele gemotoriseerde verkeer toeneemt. Dat leidt niet alleen tot een verbetering van de (stedelijke) leefomgeving en een lager energieverbruik, maar het geeft ook een economische stimulans aan de Vlaamse voertuigenindustrie en toeleveranciers, zodat tijdig een duurzame voertuigenindustrie wordt uitgebouwd (economische rationale).

Op langere termijn wordt de transitie naar een meer duurzame mobiliteit in gang gezet. De Vlaamse overheid start daarbij voorbereidend onderzoek over de noodzakelijke, zich opdringende transitie naar nieuwe vervoerssystemen waarbij de verschillende acties gebundeld ingezet worden om op termijn deels op elektrisch aangedreven voertuigen over te stappen. Belangrijke acties in dat proces zijn opgenomen in het door de Vlaamse Regering principieel goedgekeurde Mina-plan 4. De beleidsstrategie voor elektrische mobiliteit gaat uit van een fasegewijze aanpak, gaande van verkenning en voorbereiding, over het creëren van een minimum aan vraag vanuit doelgroepen en voorlopers naar finaal een brede uitrol in Vlaanderen.

De aandacht gaat naar (plug-in) elektrische auto's, maar ook andere perspectiefrijke ontwikkelingen worden niet uit het oog verloren. Dit betreft andere vormen van elektrisch vervoer, zoals de huidige opmars van de elektrische scooter en elektrische fiets. Deze kunnen het pad helpen effenen voor (de acceptatie van) elektrische auto's. Dit betreft voorts de noodzakelijke verbeteringen aan de traditionele verbrandingsmotoren. Want elektrische auto's hebben weliswaar een groot potentieel, maar ze zullen in het komend decennium nog niet zo'n groot marktaandeel verwerven dat de verkeersgerelateerde milieuproblematiek daarmee is opgelost.

Het stimuleren van de aankoop van vervoermiddelen die minder uitstoten

Ter uitvoering van het vorige regeerakkoord werden al een aantal maatregelen genomen om de aankoop van emissiearme voertuigen te stimuleren. Het beleid richt zich momenteel op de hervorming van de verkeersbelastingen, het rekeningrijden en financiële stimuli.

De hervorming van de verkeersbelasting voor personenwagens gebaseerd op de gecombineerde emissiekenmerken van het voertuig wordt ingevoerd in de loop van 2011. Bij de uitwerking zal ook aandacht gaan naar de mogelijke link met het slopen van oude voertuigen. Rekeningrijden voor vrachtwagens wordt ingevoerd conform de beslissing van de Vlaamse Regering, met als streefdatum 2013. Er wordt onderzocht onder welke voorwaarden (mobiliteitsimpact, sociale impact, impact op leefbaarheid en haalbaarheid) het rekeningrijden voor personenwagens kan worden ingevoerd. Daartoe wordt een pilootproject opgezet. Er wordt in beide gevallen op toegezien dat bij de concrete tariefzetting aandacht gaat naar een differentiatie volgens emissies van het voertuig, plaats, congestieniveau en tijdstip. Er zal ook aandacht gaan naar het ombouwen van bestaande voertuigen. Conform de beslissing van de Vlaamse Regering van 9 juli 2010 zal het premiebesluit voor roetfilters voor personenwagens worden toegepast teneinde de drempel voor de installatie van een

roetfilter te verlagen. Ter ondersteuning daarvan zal de Vlaamse overheid een communicatiecampagne rond verkeer en milieu opzetten en een voorbeeldrol spelen (zie actie: duurzaam optreden van de Vlaamse overheid). De ecoscore van traditionele voertuigen wordt stelselmatig verhoogd. Naast economische instrumenten wordt ook een onderzoeksprogramma uitgewerkt in samenwerking met IWT en Flanders Drive, en worden gebruiksvoordelen gecreëerd om de aankoop van milieuvriendelijke voertuigen te verhogen.

Dit sluit aan op de ViA-actie „Milieuvriendelijk vervoer” en op de inspanningen om tot duurzame mobiele steden te komen. Vanuit de doelstelling ‘milieubewust personenvervoer met bijzondere aandacht voor de levenskwaliteit in steden’ worden de inspanningen van De Lijn (eigen bussen uitrusten met roetfilters en/of NOx-katalysatoren) versterkt, worden nieuwe milieueisen ingeschreven in lastenboeken, en wordt ingezet op onder meer hybride en/of elektrische bussen. Een masterplan groen vervoer wordt door de Lijn uitgewerkt voor het hele net.

Het creëren en vergroten van de vraag naar elektromobiliteit.

Er doen allerlei verhalen de ronde over elektrische wagens die de sociale aanvaarding van elektromobiliteit potentieel belemmeren. Het zal kwestie zijn fictie van waarheid te scheiden. Een gerichte communicatie en voorbeeldprojecten kunnen hierbij helpen. Aandachtspunten zijn o.m. actieradius, laden en laadduur, prijs, betrouwbaarheid, comfort. Voor marktcreatie zijn fiscale en financiële stimuli noodzakelijk. Naast de bestaande belastingvermindering kunnen andere mogelijkheden zich situeren op het vlak van BIV, jaarlijkse verkeersbelastingen, slimme kilometerheffing, parkeertarieven, ... Hierbij zou ook rekening gehouden moeten worden met andere businessmodellen, die een andere aanpak vereisen. Tot slot heeft ook de Vlaamse overheid zelf een voorbeeldrol te spelen. De ambitie om de ecoscore van het eigen voertuigenpark op te krikken, kan worden waargemaakt door een geleidelijke overschakeling op elektrische en plug-in hybride voertuigen, zoals ook aangegeven in het Regeerakkoord.

Het geven van extra stimulansen voor innovatie en onderzoek m.b.t. elektromobiliteit.

Nieuwe inspanningen op het vlak van innovatie voor een bedrag van ongeveer 17,25 miljoen euro zijn reeds aangekondigd. Het Instituut voor Wetenschap en Technologie (IWT) zal bijvoorbeeld projecten steunen die inzetten op elektrische voertuigen. De competentiepool Flanders' DRIVE trekt dan weer 12,25 miljoen euro uit om te investeren in projecten die de technologie achter elektrische wagens op punt moet stellen.

Inzake onderzoek en ontwikkeling kan in 2011 extra aandacht gaan naar het Europese “Green Cars initiative”. Er is aangekondigd dat er in 2011 een oproep wordt gelanceerd voor groene vrachtwagenverbrandingsmotoren en goederenvervoer en mogelijk ook, maar daarom zeker niet minder belangrijk, een oproep over smart grids en herlaadsystemen.

Masterplan elektrisch rijden

De introductie van elektrisch rijden is kansrijk, maar kan alleen slagen door samenwerking tussen marktpartijen (o.a. uit de voertuigindustrie, de toeleveringsindustrie, de energie- en chemische sector), maatschappelijke organisaties, kennis- en onderzoeksinstellingen en de overheid. In de ons omringende landen werden daartoe organisatorische initiatieven genomen (o.a. de oprichting van het Formule E-team in Nederland, het Nationale Plattform Elektromobilität in Duitsland...). In Vlaanderen werd die noodzaak eveneens erkend. Er is de intentie om binnen de Vlaamse Regering werk te maken van een Masterplan elektrisch

rijden. De invoering van elektrische voertuigen vereist namelijk de gecoördineerde inzet van verschillende ministers

Het verder zetten en zo nodig uitbreiden van grootschalige experimenten

De haalbaarheidsstudie voor een proeftuin '*Elektrisch rijden*' de regiegroep '*Elektrische mobiliteit*' en de Staten-Generaal '*Industrie*' vormen mee de basis voor het uitwerken van een transitiestrategie waarvan de initiatieven van de Europese Commissie het kader vormen. Bij de ontwikkeling van deze strategie wordt best praktijkervaring opgedaan. Gedacht wordt aan demonstraties en proeftuinen. Hiernaast zal de proeftuin '*Elektrisch rijden*' voorzien in infrastructuur om onderzoek te voeren naar technologische vraagstellingen gerelateerd aan elektrische mobiliteit. De praktijkervaring maakt deze innovatie zichtbaar en kan helpen erover te communiceren. De praktijkervaring kan best grootschalig worden opgebouwd, met begeleidend onderzoek, monitoring en evaluatie. Grootschalig betekent stapsgewijs van enkele tientallen tot enkele honderden voertuigen in één samenhangend programma. Een goede monitoring van proeftuinprojecten en andere initiatieven op het gebied van elektrisch vervoer is nodig om meer inzichten te verwerven, eventuele problemen op te sporen en oplossingen te ontwikkelen.

Het afstemmen van het Vlaamse beleid op de lopende en nieuwe Europese initiatieven.

De Vlaamse strategie inzake mobiliteit zal zich verder afstemmen op de strategie van de Europese commissie inzake schone en energiezuinige voertuigen (COM 2010 (186)) en de initiatieven die daarin aangekondigd werden. Als voorbereiding op een bredere uitrol en ter invulling van de voorbeeldfunctie van de overheid zal uitvoering worden gegeven aan de bepalingen van Richtlijn 2009/33/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 april 2009 inzake de bevordering van schone en energiezuinige wegvoertuigen.

Het faciliteren van nieuwe mobiliteitsconcepten

De elektrische aandrijving maakt het mogelijk om een diversiteit aan voertuigen te produceren/gebruiken, gaande van elektrische fietsen over trikes tot en met wagens en bestelwagens. Net zoals bij andere ontwikkelingen kan hierbij de focus verschuiven van het bezit van een product en het sporadisch gebruik (vaak een auto) naar het gebruik op zich (voertuigkilometers); dat als dienst kan worden aangeboden in een intermodaal systeem. Dit biedt allerlei mogelijkheden (verhoogde efficiëntie, bijkomende markt voor diensten, een duidelijke prijs overeenkomstig het gebruik, ...). De plaatsbepaling van elektrische voertuigen in het Vlaamse mobiliteitsbeleid wordt uitgewerkt in het kader van het in opmaak zijnde mobiliteitsplan Vlaanderen.

5. Voedselsysteem

5.1. Langetermijnvisie

De belangrijkste punten uit de langetermijnvisie (punt 1.3.5.) worden hier samengevat.

- In 2050:
 - garandeert het voedselsysteem (voedselproductie, -verwerking, -distributie, en -consumptie) het recht op voedsel,

- zorgt het voor voldoende, veilige, evenwichtige, gezonde en betaalbare voeding voor alle wereldburgers,
 - respecteert het principe van voedselsoevereiniteit,
 - is het in evenwicht met de beperkte milieugebruiksruimte (water, bodem, lucht, ruimte, energie),
 - versterkt het de ruimtelijke en milieukwaliteit en het landschap
 - respecteert het de culturele eigenheid van voeding.
- In 2050 zijn voedselvraag en -aanbod (productie, verwerking, vermarkting) in evenwicht. Daarbij wordt gestreefd naar regionale voedselsystemen (per deelcontinent) in een gesloten kringloop als basissysteem.
 - In 2050 garanderen de actoren in de voedselketen waardige arbeidsomstandigheden, eerlijke prijzen en een waardig inkomen.
 - In 2050 internaliseert de eindprijs van een product niet alleen alle productiekosten, maar ook de sociale en milieukosten.
 - In 2050 ondersteunt het voedselsysteem de regionale ontwikkeling en de ruimtelijke kwaliteit. Voedselproductie kan plaatsvinden op het platteland, in peri-urbane gebieden en in de stad.

5.2. De operationele middellange en kortetermijn-doelstellingen

Vlaanderen werkt mee aan een duurzame hervorming van het Europees landbouwbeleid, ook na 2013, waarbij voldoende middelen worden uitgetrokken om een redelijk inkomen te garanderen aan boeren en tuinders en om een kwaliteitsvolle, veilige, gezonde, milieuvriendelijke en betaalbare voedselproductie en een leefbaar platteland te garanderen. In 2020 heeft Vlaanderen een performante landbouw die de vergelijking kan doorstaan met de Europese landbouweconomische topregio's. Tegen 2020 zal in Vlaanderen het landbouwareaal uit het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen juridisch verankerd zijn met het oog op rechtszekerheid inzake exploitatie (Pact 2020).

In 2020 is er een gezondheidswinst behaald op bevolkingsniveau door een stijging van het aantal mensen dat voldoende fysiek actief is, evenwichtig eet en een gezond gewicht nastreeft. Meer concreet houdt dat in (Actieplan Voeding en Beweging 2009-2015):

- tegen 2015 stijgt het percentage personen dat voldoende fysiek actief is om gezondheidswinst te behalen met 10 procentpunten;
- tegen 2015 daalt het percentage sedentaire personen met 10 procentpunten;
- tegen 2015 stijgt het percentage moeders dat met borstvoeding start (gemeten op dag 6) van 64% naar 74%;
- tegen 2015 eten meer mensen evenwichtig overeenkomstig de aanbevelingen van de actieve voedingsdriehoek;
- tegen 2015 blijft het percentage personen met een gezond gewicht minstens behouden.

5.3. Acties: Platteland, landbouw, visserij en voeding in verandering

De landbouwsector heeft de voorbije twintig jaar belangrijke veranderingen ondergaan. Op de landbouwbedrijven wordt veel meer rekening gehouden met milieuaspecten en sociale aspecten. Biolandbouw, korteketeninitiatieven, agromilieumaatregelen, zorgboerderijen, agrotourisme, zijn ontwikkelingen die aangeven dat de sector op die veranderingen inspeelt. Het Vlaamse beleid heeft een niet te onderschatten rol gespeeld bij het initiëren van deze nieuwe ontwikkelingen en de acceptatie binnen de sector.

Ook het landbouwbeleid heeft een grondige verandering ondergaan met de McSharry hervorming in 1992, Agenda 2000 (2000), de hervorming van het gemeenschappelijk landbouwbeleid in 2003, de Healthcheck in 2008. Een volgende beleidshervorming kondigt zich aan voor 2013.

Op vlak van visievorming zijn er de voorbije jaren verschillende initiatieven genomen die visies op en scenario's voor toekomstige ontwikkelingen in de landbouw en het platteland hebben ontwikkeld:

- Dierlijke productie - vzw DP21 (2001);
- Op grond van morgen - Stedula (2005);
- Milieuscenario's - VMM MIRA (2000, 2009);
- Plattelandsscenario's - VLM (2005);
- Inzetten op de toekomst 2016 - Boerenbond (2006);
- Witboek Landbouwonderzoek - Platform voor Landbouwonderzoek (2009).

Hoewel die visieprocessen vanuit verschillende achtergronden en met verschillende doeleinden zijn gestart, komt duurzame landbouw¹⁷, dat is landbouw die rekening houdt met de economische, milieu-, sociale en internationale aspecten en toekomstige generaties, als rode draad naar voren.

Het meest recente visievormingsinitiatief richt zich op het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) na 2013. Dat is een uitgebreid project binnen het Departement Landbouw en Visserij met een grote aandacht voor de afstemming tussen landbouw en milieu (klimaat, water, biodiversiteit). Het visieproject wil input leveren aan de komende discussie op EU-vlak. Het project is noodzakelijk om de landbouwsector voor te bereiden op een verwachte herziening van het GLB vanaf 2013. Veranderende beleidsuitdagingen, zoals de realisatie van de Kaderrichtlijn Water, klimaatverandering, een stijgende wereldvoedselvraag, hoge prijsvolatiliteit, budgettaire druk op de Europese landbouwuitgaven en de verdere vermaatschappelijking van het landbouwbeleid, maken een bijsturing van het GLB zeer waarschijnlijk. De Europese Commissie is zich daarvan bewust en heeft op 18 november 2010 een mededeling gepubliceerd over de toekomst van het landbouwbeleid en de krachtlijnen van de volgende hervorming. De beslissingen over de hervorming van het GLB na 2013 op EU-niveau worden in de loop van 2013-2014 omgezet in Vlaamse regelgeving.

¹⁷ definitie voor duurzame land- en tuinbouw zoals geformuleerd in een gemeenschappelijke visietekst van het Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling (VODO) en Boerenbond: *de hoofdfunctie van duurzame landbouw is het produceren van voedsel zodanig dat in de basisbehoeften van elke burger kan worden voorzien. Duurzame landbouw hanteert praktijken die economisch efficiënt zijn, de ecologische draagkracht respecteren en sociaal aanvaardbaar zijn voor de huidige generatie, zonder de kansen van toekomstige generaties te hypothekeren. De economische dimensie van duurzame landbouw houdt in dat producenten daarvoor een eerlijke prijs krijgen en een leefbare toekomst zien. Hiervoor is gegarandeerde toegang nodig tot productiefactoren: bodem, water, agro-biodiversiteit, kredieten,...*

Het Vlaams Parlement heeft op 24 november 2010 het voorstel van resolutie betreffende het toekomstige Europese landbouwbeleid na 2013 aangenomen. Het Vlaams Parlement vraagt de Vlaamse regering om op het Europese niveau werk te maken van de aanbevelingen die de resolutie naar voren schuift.

De auteurs stellen dat de Europese land- en tuinbouw met grote uitdagingen geconfronteerd worden en naast voedselproductie ook moet inspelen op een aantal bijkomende maatschappelijke verwachtingen. Er wordt gewezen op het belang van extra middelen voor het leveren van deze publieke diensten. Het Vlaams Parlement wil dat de GLB zijn rol versterkt als motor voor een transitie naar een duurzaam Europees landbouw- en voedselmodel.

De parlementsleden vragen de Vlaamse regering om te benadrukken dat het GLB zowel economische, milieu- als sociale doelstelling moet verzoenen en tevens de landbouwer als producent moet ondersteunen om de leefbaarheid te garanderen. Er moet gestreefd worden naar een stimulerend en toekomstgericht GLB dat investeringen in innovatie vooruitschuift. Het GLB-budget en het Vlaamse aandeel dient behouden te blijven. Met betrekking tot de directe inkomenssteun stelt de resolutie dat een geleidelijke evolutie naar een meer doelgericht en gebiedsgericht systeem dat zorgt voor een meer billijke verdeling op basis van objectieve criteria onvermijdelijk is. De transitieperiode moet voldoende groot zijn en er dient rekening gehouden te worden met het specifieke karakter van de Vlaamse subsectoren. Voorts moeten er maatregelen komen om een optimale generatiewissel te stimuleren, om oog te hebben voor administratieve vereenvoudiging en het evalueren en waar nodig aanpassen van de bestaande randvoorwaarden in het kader van de basiskwaliteit voor natuur en milieu. Marktinstrumenten in het GLB blijven nodig en de zeer succesvolle werking van de gemeenschappelijke marktordening (GMO) voor groenten en fruit in Vlaanderen verdient een pluim.

Het Vlaams parlement vraagt ook nieuwe Europese initiatieven om de samenwerking en de transparantie binnen de ketens te faciliteren en te bevorderen en om de link tussen de consument en de producent te verbeteren.

De binnen Europa gehanteerde hogere eisen op tal van gebieden (voedselveiligheid, milieu, dierenwelzijn) vormen een concurrentienadeel op internationaal vlak. Er is nood aan duidelijke internationale afspraken op het gebied van voedselzekerheid en duurzame landbouw. Het GLB moet tegelijkertijd zorgen voor een meer gelijk speelveld, zonder aan duurzaamheid in te boeten.

Solidariteit met derdewereldlanden en het respecteren van de lokale voedselsoevereiniteit moeten belangrijke uitgangspunten zijn. De zoektocht naar alternatieve eiwitbronnen, het versterken van duurzaamheidscriteria voor biobrandstoffen en de beteugeling van voedselspeculatie maken hier deel van uit.

Een gemeenschappelijk landbouwbeleid heeft een toegevoegde waarde, maar tegelijk moet er voldoende flexibiliteit zijn voor de lidstaten en regio's inzake beleidskeuzes en middelenallocatie. Het Vlaams Parlement vraagt een maximale informatieoverdracht naar en opleiding van de landbouwers opdat ze de uitdagingen van de toekomst het hoofd kunnen bieden.

5.4. Acties: Transitiepaden: van visie(s) naar strategie

Door middel van verschillende wegen (of strategieën) worden de nieuwe visies door de overheid en de verschillende stakeholders uitgevoerd.

Uitbouwen van een Vlaams Plattelandsbeleid

De visietekst 'Op weg naar een **Vlaams plattelandsbeleidsplan**' met het eraan gekoppelde actieprogramma vormt de basis voor verdere discussie over het plattelandsbeleid. Als horizontaal beleidsveld streeft het platteland naar integrale oplossingen op maat van de Vlaamse plattelandsregio's, waarbij duurzaamheid een belangrijke toetssteen vormt. Dat beleid werkt op drie sporen.

Het eerste spoor wil plattelandsthema's en hiaten signaleren en bespreekbaar maken in het beleid. Hiervoor formuleert het IPO, het Interbestuurlijk Plattelandsoverleg, adviezen over plattelandsthema's. Om de doorwerking en integraliteit te garanderen komen ze tot stand met alle betrokken beleidsdomeinen, sectoren en bestuursniveaus.

Op dit ogenblik is een verhoogde bestuurskracht van de lokale besturen een belangrijk plattelandsthema. Een projectmatig plattelandsfonds moet in bijkomende middelen voor plattelandsgemeenten en -regio's voorzien die zich engageren en verantwoordelijkheid opnemen voor de vertaling van het plattelandsbeleid op lokaal en regionaal niveau én die zelf onvoldoende financiële en bestuurskracht hebben.

Als tweede spoor pakken nieuwe horizontale projectinitiatieven op Vlaams niveau prioritaire thema's aan. Belangrijke thema's waarrond gewerkt kan worden, zijn onder meer armoede op het platteland, zorg en kinderopvang, onroerend erfgoed en cultuur. Krachtlijnen bij de lancering van de oproepen zijn innovatie, het inzetten op de ondernemerszin, de duurzaamheid van projecten en de synergie van beleidsdomeinoverschrijdende samenwerking.

In het derde spoor worden de gebiedsgerichte en projectmatige aanpak verder uitgebouwd. Projecten maken op een geïntegreerde wijze zowel economische, sociale als ecologische doelstellingen waar en geven aanleiding tot een eigen identiteit en leefbaarheid van het gebied.

Zowel de 'gebiedsgerichte' projecten als de 'horizontale' plattelandsinitiatieven dragen bij tot onder meer:

- kansen geven aan de ontwikkeling van landbouw in een geïntegreerde context;
- toerisme, recreatie (dagtoerisme) en cultuur op het platteland kansen geven;
- een inclusieve samenleving tot stand brengen met aandacht voor de armoedeproblematiek, ouderenzorg en jongerenwelzijn;
- samenhang scheppen tussen de leefbaarheid op het platteland en in de stad;
- plattelandsbewoners laten participeren in dorpsontwikkeling;
- de open ruimte vrijwaren, herstellen en versterken;
- werken aan een sterkere streekidentiteit ('regional branding');
- de plattelandseconomie ondersteunen en verder diversifiëren;
- bijdragen tot een duurzame mobiliteit en verkeersveiligheid op het platteland
- bijdragen tot de kwaliteit van het milieu, de natuur en de omgeving op het platteland

De projecten in het kader van de gebiedsgerichte werking van as 3 en as 4 (LEADER) van het huidige **Plattelandsonwikkelingsprogramma 2007-2013** beogen de verbetering van de leefkwaliteit op het platteland en de diversificatie van de plattelandseconomie. Lokale initiatieven worden ingediend bij de provincies of bij de plaatselijke groepen van de tien Leadergebieden in Vlaanderen en krijgen na goedkeuring Europese, Vlaamse en provinciale steun. Op die manier kan het plattelandsbeleid van onderuit gestalte krijgen via dorpskernvernieuwing en -ontwikkeling, toeristische of recreatieve acties, de organisatie van intermediaire dienstverlening door diverse plattelandsactoren, het opzetten van basisvoorzieningen voor doelgroepen om onder meer de onder druk staande sociale cohesie op het platteland te versterken en de instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed.

In 2012 start de voorbereiding voor de opmaak van PDPO III, het derde programma voor plattelandsonwikkeling, dat de periode 2014-2020 zal omvatten. De resultaten van de, door de EU verplichte, Mid Term Evaluatie eind 2010 zullen als basis dienen voor de voorbereiding van PDPO III en eventuele aanpassingen aan PDPO II. Het duurzame karakter van het Vlaamse platteland kan door het bijsturen van het PDPO versterkt worden via landbouwinvesteringen, beheersovereenkomsten, diversificatie van landbouwbedrijven en specifieke plattelandsmaatregelen. In overleg met alle betrokken partners zal een voorstel voor een evenwichtig en sterk Vlaams programma opgemaakt worden dat oplossingen aanreikt voor de noden van het Vlaamse platteland en zijn landbouw. Daarbij zal gebruik worden gemaakt van de bestaande langetermijnvisies.

Duurzame landbouwinnovaties (actie 17)

In de loop van de uitvoering van de VSDO zal een visie worden ontworpen over duurzame competitieve innovaties op bedrijfs- en ketenniveau. Tevens zal worden nagegaan wat niches belemmert om door te groeien en wat er kan gedaan worden, welke nieuwe niches nog kunnen worden opgezet en hoe. Om innovaties ingang te doen vinden zijn er verschillende instrumenten voorhanden zoals het Vlaams landbouw investeringsfonds, voorlichting en demonstratieprojecten. Het Vlaams landbouw investeringsfonds zal zich verder ontwikkelen als motor voor innovatie en transitie in de landbouwsector.

Overleg met en tussen stakeholders, leidend tot samenwerking

Door middel van overleg tussen de verschillende stakeholders verbetert men wederzijds de inzichten, begrijpt men elkaars analyse en kunnen initiatieven ontstaan voor gezamenlijke acties. De gezamenlijk opgemaakte tekst tussen VODO en BB behandelt de grote principes die een duurzaam landbouwbeleid moet respecteren. In de tekst komen de verschillende aspecten van duurzaamheid duidelijk aan bod, zowel de economische als de sociale en ecologische dimensies. Die tekst vormt een belangrijke basis voor verder overleg.

Vlaams Actieplan Voeding en Beweging 2009 - 2015

Het gezondheidsbeleid (inclusief geestelijke gezondheid) is in eerste instantie gericht op preventie (o.a. via de promotie van gezonde levenswijzen met voldoende lichaamsbeweging en het streven naar een gezonde leefomgeving), biedt kwaliteitsvolle, betaalbare, toegankelijke zorg, maakt gebruik van wetenschappelijke en technologische kennis en respecteert de individuele keuzes van patiënten;...

Om de gezondheidsdoelstelling rond voeding en beweging te realiseren, wil het Vlaams actieplan voeding en beweging 2009-2015 alle Vlamingen aanzetten meer te bewegen en evenwichtiger te eten. Het is erop gericht gezonde eet- en bewegingsgewoonten aan te leren, te onderhouden, een gezond gewicht te behouden en overgewicht te voorkomen. Het

Vlaams Actieplan Voeding en Beweging zet de lijnen uit waarlangs het Vlaamse preventiebeleid voor die thema's verder zal worden uitgebouwd van 2009 en met 2015. Het actieplan stelt zes strategieën voorop, met daarin telkens aandacht voor educatieve acties, aanpassingen in de omgeving, beleidsmaatregelen en deskundigheidsbevordering. Met die strategieën bereikt het actieplan verschillende doelgroepen, zoals kinderen, jongeren, gezinnen, sociale risicogroepen, ouderen, leden van socioculturele organisaties en de werkende bevolking.

5.5. Acties: Ondersteunen van innovatieve initiatieven binnen de landbouw en visserij

Binnen landbouw lopen er al een aantal innovatieve initiatieven die de basis vormen van systeeminnovaties.

Biolandbouw

Het stimuleren van de binnenlandse productie van bioproducten is een centraal onderdeel van het Strategisch Plan Biologische Landbouw 2008-2012, dat tijdens de komende regeerperiode in nauwe samenwerking met Bioforum Vlaanderen, Boerenbond en Algemeen Boerensyndicaat verder uitgevoerd zal worden. De acties van het Strategisch Plan zijn gebundeld per hefboom. Met deze acties en hefbomen wordt gestreefd om volgende ambities uit het strategisch plan waar te maken: de sector groeit en vindt aansluiting bij de Europese dynamiek, de mogelijkheden die de markt biedt aan de sector worden volwaardig ingevuld, er is wederzijds respect en aanvaarding tussen de sector en de andere actoren, de sector draagt bij tot de verduurzaming van de landbouw en maatschappij. Een belangrijke klemtoon in het beleid voor biologische landbouw in Vlaanderen voor de volgende jaren is dat de binnenlandse productie van biologische producten tegemoet kan komen aan het groeiende marktpotentieel.

Voedselverliezen

Duurzame voeding is een thema dat binnen het debat over duurzame ontwikkeling een grote rol speelt. Een ander voedselgerelateerd thema dat nog in zijn kinderschoenen staat, maar internationaal snel aan belang inwint, is de problematiek van voedselverliezen.

Internationaal onderzoek heeft aangetoond dat een significante portie van onze voedselproductie verloren gaat. Voedselverliezen vinden plaats in heel de keten (landbouw, voedingsindustrie, distributie, voedingsdiensten, consument), hebben verschillende oorzaken en kunnen vermijdbaar en onvermijdbaar zijn.

De verspilling van voedsel is een sociaal en ethisch probleem in een wereld waarin één miljard mensen onvoldoende toegang hebben tot voedsel. In 2050 zal de wereldbevolking ongeveer 9 miljard mensen tellen. Het voedselaanbod zal dus moeten toenemen, maar het niet-duurzaam verhogen van de productie zal een bijkomende belasting van onze ecosystemen met zich meebrengen. Het efficiënter maken van ons voedingssysteem door te voorkomen dat voedsel verloren gaat, kan het voedselaanbod doen toenemen, zonder dat er extra geproduceerd moet worden.

Het produceren en distribueren van voedsel en het dan uiteindelijk niet gebruiken voor menselijke consumptie brengt ook een zware milieu-impact met zich mee (water, klimaat, natuurlijke hulpbronnen, landgebruik,...). Voedselverliezen hebben ook een zware economische impact. Dit betekent immers onnodige kosten voor zowel producenten als consumenten. Fevia schat het economische verlies door voedselverliezen in heel de Belgische keten op 1,4 miljard euro. In Nederland spreekt men van een totaal verlies van bijna 4,5 miljard euro. Voedselverspilling zorgt dus ook voor geldverspilling.

Er is nood aan onderzoek om de hoeveelheid verloren voedsel in Vlaanderen te kwantificeren, de oorzaken bloot te leggen en haalbare acties naar voren te schuiven. Iedereen heeft zijn verantwoordelijkheid in dit verhaal: beleidsmakers, voedselproducenten en distributeurs en de consument. Waar het verlies van voedsel niet te vermijden valt, kan het sluiten van kringlopen door reststromen voor andere toepassingen te gebruiken de milieu-impact helpen verminderen. Zo kunnen de voedselverliezen ook een rol spelen in de zoektocht naar meer onafhankelijkheid in de voorziening van veevoeder en een bijdrage leveren aan de *green* en *bio-based economy*.

Samenwerkingsovereenkomst VLAM

In de samenwerkingsovereenkomst tussen de Vlaamse overheid en het Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing (VLAM) voor 2011-2014 is duurzaamheid opgenomen als één van de 6 prioritaire beleidsthema's. Het VLAM gaat, waar mogelijk, aspecten van duurzaamheid integreren in haar marketing- en communicatiebeleid. Het streven naar een duurzaam consumptiegedrag en het aanzetten tot minder voedselverspilling zijn twee elementen waar rond het Vlam zal werken. Aangezien dat de consument een zeer belangrijke rol speelt bij voedselverliezen, kan dit een mogelijk krachtig kanaal zijn om via gerichte communicatie het grote publiek bewust te maken van deze problematiek.

Gedragscode goede handelspraktijken in de keten

Vanuit de landbouworganisaties zijn verschillende initiatieven opgestart die ertoe bijdragen dat de transitiepaden verder worden ondersteund. Het besef dat de voedselketen zo sterk is als zijn zwakste schakel, en de wil van alle betrokken partners om een langetermijnoplossing te vinden voor de prijzenproblematiek, resulteerden in een gedragscode voor goede handelspraktijken. Die gedragscode werd ondertekend door alle betrokken schakels in de voedingsketen, namelijk de federatie van de veevoederindustrie (BEMEFA), de landbouworganisaties (ABS, Boerenbond en FWA), de federaties van de voedingsindustrie (Fevia) en van de distributiesector (FEDIS), en UNIZO/UCM, en vormt de basis voor het ketenoverleg.

Glastuinbouwbedrijvenzones (project VSDO1)

De glastuinbouwsector is, ondanks zijn beperkte oppervlakte, een sterke economische sector in Vlaanderen, en een grote energieverbruiker. De sector is kapitaals- en arbeidsintensief. De doelstelling bestaat erin om de sector glastuinbouw op termijn te voorzien van duurzame en in de praktijk haalbare technologie op het vlak van energiebesparing, warmtekrachtkoppeling en op het vlak van het gebruik van meer duurzame energiebronnen. Hiervoor is een planmatige aanpak nodig. Via innovaties op het vlak van energie (en ruimte) moet op termijn met nieuwe technologie een duurzaam

regionaal geteeld product met een zo hoog mogelijke efficiëntie van brandstoffen geteeld worden.

Duurzame zeevisserij (actie 18)

Voor visserij bepaalt de Europese Commissie dat er een hervorming zal komen in 2013, die ervoor moet zorgen dat de visserij tegen 2020 opnieuw performant en duurzaam is op economisch, sociaal en ecologisch vlak. Daartoe is de Europese Commissie bereid alle onderdelen van het GVB in vraag te stellen om te zoeken naar alternatieven en duurzame oplossingen voor de gerezen problemen. Vanuit een ecologische draagkracht van de zee, de economische uitgangspunten van de reders en de maatschappelijke verantwoording voor het beschikbaar stellen van natuurlijke bronnen wordt intens gewerkt aan het verduurzamen van de sector. De voorbije vijf jaar is door het uit de vaart nemen van vaartuigen de vangstcapaciteit van de zeevisserijvloot afgebouwd met ruim 30%, wat tot een beter evenwicht leidt met de toegestane vangstmogelijkheden (quota).

In een tweede fase wordt vrij intens geïnvesteerd in energiezuinigere motoren en in alternatieve vistechnieken. De Vlaamse reders schakelen over naar een visserij die tot 20% minder brandstof verbruikt, en die qua techniek niet langer meer bestempeld kan worden als een boomkorvisserij. De meeste vaartuigen hebben nu een alternatieve vistechniek aan boord dankzij Vlaamse en Europese steun: twinrig, outrigger, sumwing, flyshoot, pulskor, potten, staande want, longlines enzovoort. Om de teruggooi nog meer terug te dringen, wordt verder gezocht naar en gewerkt rond nog selectiever vistuig. ILVO werkt samen met het Nederlandse IMARES om via onderzoek een draagvlak te creëren voor nieuwe innovatieve toepassingen. Het beleid zal nog sterker moeten uitgaan van een ecosysteembenadering. Daarnaast wordt ook ingezet op het concentreren van het aanbod van vis door het bewerkstelligen van een intense samenwerking tussen de visveilingen in Vlaanderen.

Een CO₂-, water- en afvalneutrale voedingsnijverheid

Zoals afgesproken binnen de Staten-Generaal voor de Industrie, is het de bedoeling om de Vlaamse voedingsnijverheid te laten evolueren (of transformeren) naar een sector met minimale impact op het milieu in 2030. Er wordt gestart met een haalbaarheidsstudie, waarna proefprojecten bij voorloperbedrijven (ook kmo's) ervoor zorgen dat het concept verder uitgedragen wordt. Daarbij is een belangrijke rol weggelegd voor de sectororganisaties en voor de onderzoeksinstellingen van de sector zelf. Dit project sluit aan bij de opmaak van een nieuw doelgroepprogramma met de voedingssector (FEVIA-Vlaanderen en UNIZO) vanaf 2011.

6. Gezondheidszorgsysteem

6.1. Langetermijnvisie

De belangrijkste punten uit de langetermijnvisie (punt 1.3.6.) worden hier samengevat.

- In 2050 heeft iedereen maximale kansen op een gezond leven.
- In 2050:

- Is het gezondheidszorgsysteem (inclusief geestelijke gezondheid) in eerste instantie gericht op preventie (onder andere via de promotie van gezonde levenswijzen met voldoende lichaamsbeweging en het streven naar een gezonde leefomgeving),
 - biedt het kwaliteitsvolle, betaalbare, toegankelijke zorg,
 - maakt het gebruik van wetenschappelijke en technologische kennis
 - respecteert het de individuele keuzes van patiënten.
 - besteedt het specifieke aandacht aan de gezondheid van de kwetsbare groepen in de samenleving.
- In 2050 is een hoogwaardig systeem van gezondheidspreventie en -zorg voor alle wereldburgers geuniversaliseerd.
 - In 2050 is de gezondheidssituatie van de wereldburgers sterk verbeterd door toegang voor iedereen tot kwaliteitsvolle gezondheidszorg en preventieve maatregelen.

6.2. De operationele middellange en kortetermijndoelstellingen

Gezondheidsbevordering: In 2020 scoort Vlaanderen op diverse aspecten van de levenskwaliteit bij de hoogste van Europa. Dat blijkt uit een hoog geluksgevoel bij de bevolking, een hoge globale tevredenheid met de eigen leefsituatie, de levensstandaard en langer leven in goede gezondheid. Daartoe voert Vlaanderen in 2020 een inclusief beleid dat transversaal door de verschillende beleidsdomeinen wordt uitgebouwd, in het bijzonder in de ouderenzorg, de gehandicaptenzorg, de geestelijke gezondheidszorg en de bijzondere jeugdzorg.

6.3. Acties: Flanders care

Flanders Care (actie 19)

In het kader van het Pact 2020 wordt de ViA-doorbraak Medisch Centrum Vlaanderen opgestart. De algemene doelstelling die in dat verband werd geformuleerd, is dat Vlaanderen zich in 2020 kan positioneren als een regio die op het vlak van zorg en medische kennis uitblinkt en aldus kan beschikken over een kwalitatief, toegankelijk en efficiënt zorgsysteem. Een vooraanstaande positie op het vlak van technologie en innovatie moet daarbij aanleiding geven tot meer ondernemerschap in de sector.

Alle (universitaire) ziekenhuizen en organisaties uit de beleidsdomeinen Innovatie en Welzijn en Gezondheidszorg die nuttige expertise en knowhow kunnen aanvoeren, betrekken.

Het project "Flanders Care" bestaat uit meerdere deelprojecten: translationeel onderzoek, nanogeneeskunde, zorg voor ouderen, ICT in de welzijns- en gezondheidszorg, zorg voor talent en internationale valorisatie.

Het eerste project betreft het bevorderen van translationeel onderzoek. Het laten aansluiten van onderzoek en ontwikkeling bij de klinische praktijk genereert zowel

een maatschappelijke als een economische meerwaarde. De gewenste kruisbestuiving tussen universiteiten, ziekenhuizen en de industrie zullen we structureren en bevorderen. We willen verder onderzoeken hoe de wisselwerking tussen klinische praktijk en onderzoek tot meer ondernemerschap en innovatie kan leiden binnen de welzijns- en gezondheidszorg.

Wat de zorg voor ouderen betreft, willen we meer ICT-aangestuurde instrumenten, zoals telemonitoring of geavanceerde domotica aanwenden. Die kunnen een significante bijdrage leveren aan de levenskwaliteit van de oudere door onder meer zijn autonomie te versterken en de maatschappelijke inclusie te verhogen. Ook jonge hulpbehoevenden kunnen baat hebben bij die ontwikkelingen.

De gerichte inzet van ICT moet leiden naar een verhoogde kwaliteit van de zorg door een betere patiëntenopvolging, een sterkere patiëntenparticipatie en betere communicatiemiddelen enerzijds, en een efficiëntere zorgverlening door processen te stroomlijnen anderzijds. Het is erg belangrijk om de communicatie en uitwisseling van gegevens te optimaliseren om aldus verder te evolueren naar een geïntegreerde zorgverlening.

Innovatie hangt echter niet alleen af van technologische keuzes. Ook de kennis, vaardigheden en competenties van de werknemers in de welzijns- en gezondheidsvoorzieningen zijn daarvoor cruciaal. We willen de talenten van de werknemers maximaal benutten door de zorginstellingen te motiveren om een aangepast personeelsbeleid te voeren. Diversiteit op de werkvloer door allochtone zorgverleners aan te trekken wordt zeker een aandachtspunt.

Tot slot zal een taskforce erop toezien dat de Vlaamse voortreffelijkheid op het vlak van gezondheidszorg internationaal gevaloriseerd wordt. We moeten er ook over waken dat de kwaliteit, de toegankelijkheid en de betaalbaarheid van zorg voor de eigen bevolking niet in het gedrang komen. Daarnaast zullen we onze medische kennis aanwenden om in onze partnerlanden de millenniumdoelstellingen voor gezondheidszorg mee te helpen realiseren.

6.4. Acties: Zorg en gezondheidszorg

Decreet Vlaamse sociale bescherming

Steeds meer mensen moeten hun gezondheidszorg uit- of afstellen om financiële redenen. Met de uitwerking van het decreet sociale basisrechten wil de Vlaamse Regering de bijstand aan personen verstevigen en zo de sociale basisrechten van iedereen garanderen. Het doel is betaalbare zorg die vlot toegankelijk is voor iedereen, ook voor de zwaksten. Het nieuwe basisdecreet bevestigt bovendien de centrale rol van het gezin, ongeacht de samenstelling, de zelfzorg en de mantelzorg. Door mensen die dagelijkse zorg nodig hebben te ondersteunen, wil de Vlaamse Regering hun zelfstandigheid, levenskwaliteit en weerbaarheid versterken. Zo kan iedereen volgens zijn eigen mogelijkheden blijven deelnemen aan de samenleving.

Het nieuwe decreet zal definanciële toegankelijkheid van zorg vrijwaren door een consolidatie van de Vlaamse zorgverzekering en de uitvoering van een systeem van maximumfactuur in de thuiszorg, zoals voorzien in het Woonzorgdecreet. Er komt een Vlaamse hospitalisatieverzekering. Gezinnen worden ondersteund bij de opvoeding van hun kinderen, met een nieuwe toeslag voor kinderen van nul, een en twee jaar die geregistreerd worden bij Kind en Gezin. En tot slot zal er een plafond bepaald worden voor de kosten van de residentiële zorg, zodat die nooit hoger oplopen dan het inkomen van de oudere.

De uitvoering van het decreet zal stap voor stap worden opgebouwd.

Gezondheidsbeleid gericht op Preventie

Onder het motto 'beter voorkomen dan genezen' wordt de Vlaming aangespoord om gezonder te leven. Er worden campagnes gevoerd voor 'gezonde voeding', 'voldoende beweging' en 'gezond ouder worden', en actieplannen gemaakt tegen tabak, alcohol en drugs, ongewenste zwangerschap, seksueel overdraagbare aandoeningen, zelfdoding en gehoorschade. Er komt ook meer aandacht voor lokale milieuproblemen die nadelig kunnen zijn voor de volksgezondheid (schadelijke schimmels, asbest, vervuild zwemwater, processierupsen, gsm-straling,). Het Vlaamse vaccinatiebeleid wordt uiteraard voortgezet.

Niet alleen het voorkomen van ziekte, maar ook de snelle opsporing en tijdige behandeling ervan zijn cruciaal. Die komen de patiënten ten goede en zijn kostenefficiënt. Die aanpak willen we ook in de sector van de geestelijke gezondheidszorg en het welzijnsbeleid. Er komt een versterking van wijkgezondheidscentra in achtergestelde wijken en ondersteuning van het Algemeen Welzijnswerk.

Preventie betekent ook investeren in de opvoeding van kinderen¹⁸. Er komen meer opvoedingswinkels waar ouders en opvoeders vlot informatie en steun kunnen vinden. Die winkels krijgen op hun beurt steun van een expertisecentrum.

7. Holistisch kennis- en leersysteem

7.1. Langetermijnvisie

De belangrijkste punten uit de langetermijnvisie (punt 1.3.7.) worden hier samengevat.

- In 2050 vormt het holistisch kennis- en leersysteem de basis van onze samenleving, gestuurd door algemeen belang.¹⁹
- In 2050 wordt hoogtechnologische kennis gecombineerd met laagtechnologische en basiskennis. In 2050 hebben mensen kennis en vaardigheden om hun eigen leven in handen te nemen en in hun basisbehoeften te voorzien, wordt kennis de ontplooiing van de hele mens, hebben mensen de bekwaamheid tot samen leven, samen werken, het aangaan van relaties, het omgaan met verlies, moeilijkheden en zingeving. Het onderwijs helpt mee om dat te realiseren.
- In 2050 hebben mensen de nodige competenties op vlak van kennisverwerving en gegevensuitwisseling, inzicht, vaardigheden en attitudes om duurzaam te handelen in een complexe samenleving. Bijzondere aandacht gaat naar het systeemdenken, waardeontwikkeling en levenslang leren.

¹⁸ Het Advies 'Gezondheidsbevordering op school' van de VLOR van 26 maart 2009 verwijst naar het belang van een preventief gezondheidsbeleid en een brede invulling van wat gezondheid is, namelijk meer dan de afwezigheid van ziekte of gebreken, een toestand van een zo optimaal mogelijk fysiek, mentaal en sociaal welbevinden. Bovendien legt men de nadruk op een participatieve aanpak met betrokkenheid van leerkrachten, ouders en leerlingen en externe partners.

¹⁹ Dit systeem wordt zeer breed opgevat en omvat het formeel onderwijs (van kleuter- tot hoger onderwijs en het volwassenenonderwijs), maar ook het non-formeel en informeel leren en onderzoek en innovatie.

- In 2050 wordt kennis gezien als een maatschappelijk gegeven waaraan overheden, kennisinstellingen, onderwijsinstellingen, bedrijven, socioculturele organisaties, milieuverenigingen en individuele burgers een creatieve en innovatieve bijdrage leveren.
- In 2050 draagt Vlaanderen zorg voor kennisuitwisseling en overdracht met regio's die dat voor hun ontwikkeling nodig hebben.
- In 2050 heeft wetenschappelijk onderzoek als basis voor kenniscreatie en innovatie Vlaanderen door sociale, ecologische en economische vernieuwing aan de Europese top gebracht.

7.2. De operationele middellange en kortetermijn-doelstellingen

Vertaald op korte en middellange termijn omvat deze langetermijnvisie volgende doelstellingen:

- iedereen de kans geven om te studeren
- voorzien in kwaliteitsvolle opleidingen
- het belang erkennen van wetenschappelijk onderzoek en innovatie
- voldoende aandacht besteden aan Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) in alle vormen van leren (formeel, informeel en non-formeel)

De ontwikkeling van een holistisch kennis- en leersysteem steunt op een goed opgeleide bevolking en is onder meer gericht op versterking van het menselijk en sociaal kapitaal. Dit betekent dat alle kinderen – onafhankelijk van hun sociale, economische en culturele achtergrond – de kans moeten krijgen hun interesses en aanleg te ontdekken en te ontwikkelen en vervolgens de studies te volgen die daar het meest bij aansluiten. Daarnaast moeten we ook volop inzetten op de valorisatie en verdere ontwikkeling van de talenten van volwassenen. (cf. Strategische doelstelling 2 beleidsnota 2009-2014 Onderwijs en Vorming).

Dit uitgangspunt kan gelinkt worden aan volgende doelstellingen uit het Pact 2020:

In 2020 is Vlaanderen verder uitgegroeid tot een lerende samenleving. Zo veel mogelijk kinderen en volwassenen genieten het best mogelijke onderwijs en de best mogelijke vorming. Het aantal kortgeschoolden op de arbeidsmarkt is in 2020 met de helft verminderd. Dat komt doordat:

- meer jongeren het secundair onderwijs voltooien;
- meer jongeren na het secundair onderwijs verder studeren, zowel in het hoger beroepsonderwijs als in het hoger onderwijs;
- meer mensen deelnemen aan levenslang en levensbreed leren (stijging tot 15% van de bevolking op beroepsactieve leeftijd) (doelstelling 11 van Pact 2020).

In het kader van de Europa 2020-strategie stelt Vlaanderen een meer ambitieuze doelstelling voor: 47% van de jongere generatie (bevolking tussen 30 en 34 jaar) moet een hoger onderwijsdiploma hebben in 2020 (jaarlijkse groei 0,8%) (mededeling van de Vlaamse Regering van 30 april 2010 in het kader van Europa 2020).

Het onderwijs voorziet in kwaliteitsvolle opleidingen: er moet aandacht zijn voor verschillende soorten kennis en vaardigheden: zowel theoretisch-abstract, praktisch en

toepassingsgericht, technologisch en wetenschappelijk, als typische onderzoeksvaardigheden en -attitudes. Het onderwijs moet jongeren leren maatschappelijke ontwikkelingen te herkennen en te begrijpen, maar ook erover te reflecteren en eventueel bij te dragen tot veranderingen en alternatieve visies.

Het overbrengen van nieuwe kennis, het bevorderen van systeemdenken²⁰ waardeontwikkeling, levenslang leren, omgaan met emoties en actiegerichtheid moet verhoogd worden (via educatie voor duurzame ontwikkeling). Individuen en groepen zullen beschikken over de capaciteiten die ze nodig hebben om bewuste keuzes te kunnen maken voor een leefbare wereld.

Innovatie: innovatie wordt meer en beter verspreid over alle sectoren, bedrijfstypes en maatschappelijke geledingen, mede met het oog op de bevordering van duurzame ontwikkeling. De overheidssteun voor eco-innovatie staat tegen 2020 op het niveau van de top vijf van de Europese regio's.

De publieke en private **investeringsgraad in O&O** (onderzoek en ontwikkeling) van 3% van het bbp moet worden gerealiseerd in 2020 conform de Europa 2020-strategie (mededeling van de Vlaamse Regering van 30 april 2010 in het kader van Europa 2020).

7.3. Acties: Hervorming van het secundair onderwijs

Bovenvermelde doelstellingen geven duidelijk de fundamentele rol van het onderwijs aan in de ontwikkeling van een holistisch kennis- en leersysteem. Dit betekent dat zowat alle maatregelen die de kwaliteit en toegankelijkheid van het onderwijs ten goede komen, in de context van dit hoofdstuk passen. Het verhogen van de participatie aan het kleuteronderwijs, aan het hoger onderwijs en aan levenslang leren en het terugdringen van de ongekwalificeerde uitstroom zijn slechts enkele voorbeelden. De hervorming van het secundair onderwijs is een belangrijk beleidsproject in het kader van duurzame ontwikkeling omdat de evoluties die ook in deze strategie aan bod komen expliciet het uitgangspunt ervan vormen.

Het hervormde secundair onderwijs heeft als uiteindelijke doelstelling jongeren voldoende brede competenties mee te geven, zodanig dat zij zich persoonlijk en sociaal ten volle kunnen ontplooiën, kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven en een zinvolle arbeidsloopbaan kunnen ontwikkelen.

Het curriculum in het hervormde secundair onderwijs zal opgebouwd worden aan de hand van competenties, waarbij competenties geïntegreerde gehelen vormen van kennis, vaardigheden en attitudes. Tien sleutelcompetenties zullen de basis vormen van het curriculum. De meest relevante om in deze context te vermelden zijn:

- wiskundige competenties, competenties in exacte wetenschappen en technologie
- digitale competenties

²⁰ Ecologische, economische, culturele, historische, ethische, technologische en sociaal-politieke aspecten hebben allemaal impact op de samenleving en beïnvloeden bovendien elkaar. Systeemdenken is staat daarom centraal binnen EDO en heeft de volgende kenmerken: bestudeer liever gehelen dan deelaspecten, kijk eerder naar dynamische relaties dan naar lineaire oorzaak-gevolg-ketens, schenk meer aandacht aan processen dan aan feiten, streef liever naar het ontdekken van patronen dan naar het zoeken naar details.

- leercompetenties
- sociale en burgerschapscompetenties
- competenties voor duurzame ontwikkeling

De sleutelcompetenties moeten door alle leerlingen behaald zijn tegen het einde van de tweede graad van het secundair onderwijs. Dit betekent dat deze competenties als essentieel worden beschouwd om in onze samenleving te kunnen functioneren.

7.4. Acties: Wetenschap en innovatie (project VSDO 1)

Het regeerakkoord stelt: "Wetenschap en innovatie zijn de motoren van de maatschappelijke en economische vernieuwing die Vlaanderen aan de top moet brengen op economisch, ecologisch en sociaal vlak."

Wetenschappelijk onderzoek vormt een basis waarop toekomstige kenniscreatie en innovatie is geënt. Alle mogelijke vormen van onderzoek (van fundamenteel tot industrieel) zijn van elkaar afhankelijk en vormen cruciale onderdeel in kennissystemen.

Het begrip innovatie krijgt in het overheidsbeleid een steeds ruimere betekenis. De transitie naar een innovatiebeleid dat prioritair gericht is op maatschappelijke en economische hervormingen staat momenteel centraal. In de huidige context zet innovatie in op methodologieën, processen, organisatievormen, producten of diensten, waarbij sociale, economische, culturele, bestuurlijke, ruimtelijke en milieugebonden meerwaarden gecreëerd of gewaarborgd worden. Het innovatieproces komt tot stand via interactieve processen en een brede waaier aan actoren.

In dat *open innovatiesysteem* is er behoefte aan specialisatie en samenwerking tussen de actoren. Dergelijke probleemgestuurde aanpak vergt een bijzondere benadering waarin alle beschikbare menselijke, organisatorische, infrastructurele, financiële en andere middelen ingezet worden in een door allen gedragen innovatiecultuur. Gezamenlijke investeringen via PPS en innovatief aanbesteden kunnen nieuwe mogelijkheden creëren. De overheid zal dan ook op een horizontale, geïntegreerde wijze over de beleidsdomeinen heen met uiteenlopende actoren aan innovatie moeten werken.

We proberen tot een Innovatiecentrum Vlaanderen te komen met alle kennisactoren en via verschillende acties.

Beantwoorden aan maatschappelijke uitdagingen via 'grote projecten'

Vanwege de impact die fenomenen zoals de vergrijzing van de bevolking, klimaatwijziging, globalisering en de vermindering van fossiele energievoorraden hebben op vele aspecten van onze samenleving, moeten er geïntegreerde oplossingen ontwikkeld worden. De aanpak is gericht op langetermijndenken, duurzaamheid, innovatie en samenwerking tussen verschillende partners, over disciplines en sectoren heen, zoals kenniscentra, universiteiten, hogescholen, bedrijven, intermediaire organisaties en de overheid. Focus op een beperkt aantal economische clusters, thematische speerpunten, proeftuinen en grote projecten maakt het mogelijk om in strategisch belangrijke domeinen doorbraken te realiseren door de opbouw van voldoende kritische massa. Welke grote projecten zullen worden geïnitieerd, staat nog niet vast, maar ze zullen moeten voldoen aan onderstaande criteria.

De volgende initiatieven van strategisch basisonderzoek zullen een intense win-winsamenwerking realiseren, waardoor de impact op maatschappij en economie vergroot wordt: (i) de initiatieven die groeien uit het ViA-actieplan (zie ook eerder bij de transformatie van het economisch weefsel), (ii) de grands projets die in deze legislatuur gepland worden, (iii) de proeftuinen waarin actoren samenwerken om technologie uit te werken in

samenwerking met gebruikers (die co-ontwerpers worden) en (iv) de initiatieven voor sectoroverschrijdende mobiliteit.

Lichte coördinatiestructuren voor afstemming en oriëntering moeten volstaan voor, bij voorkeur, virtuele samenwerkingsverbanden en instituten. Operationeel zal het versterken van speerpunten maar ook hun vernieuwing, bijsturing, koerscorrectie en de capaciteit om flexibel in te spelen op onverwachte en onvoorspelbare tendensen nagestreefd worden. Er zal een systeem ontwikkeld worden in een horizontaal, geïntegreerd innovatiebeleid voor 'grote projecten'.

Een sterker maatschappelijk draagvlak voor wetenschap en innovatie

Om als overheid bijkomende investeringen te kunnen doen in wetenschappelijk onderzoek en innovatie, is het belangrijk dat er een groot maatschappelijk draagvlak is.

De keuze van gekoppelde maatschappelijke en economische thema's zal aangewend worden om zo veel mogelijk burgers te mobiliseren tot deelname aan de innovatiecultuur. De inspanningen die geleverd worden om het maatschappelijk draagvlak voor wetenschap en innovatie uit te breiden en talent naar innovatierelevante studierichtingen aan te trekken, zullen structureel ondersteund worden, zodat verdere professionalisering en kennisverankering voor wetenschapscommunicatie verwezenlijkt worden. Alle genomen initiatieven zullen maatschappelijk verantwoord ondernemen centraal stellen.

Het verhogen van de wetenschappelijke basiskennis bij een zo breed mogelijk publiek is niet enkel voorwaarde voor een kwalitatieve dialoog tussen wetenschap en maatschappij maar ook een belangrijke hefboom voor democratische en economische ontwikkeling. Zo zal een toename van kennis van en interesse voor de wetenschappelijke en technologische actualiteit allicht leiden tot een verhoogde instroom van jongeren in wetenschappelijke en technologische richtingen. Dit kan op zijn beurt niet enkel voor economische stimulansen zorgen, maar kan tevens het noodzakelijke publieke debat ten goede komen.

De toegenomen impact van wetenschap en technologie op de maatschappij maakt een ethisch debat noodzakelijk. Omdat maatschappij en wetenschap zo vaak een andere taal spreken, is het nodig door middel van een constructieve dialoog op langere termijn vertrouwen tussen de verschillende stakeholders te ontwikkelen en te bestendigen.

Het is noodzakelijk dat maatschappelijke noden en bezorgdheden worden opgenomen in een voortdurend democratisch debat met een steeds meer betrokken en beter geïnformeerd publiek, en met betere mogelijkheden tot collectieve keuzes over wetenschappelijke en technologische kwesties en maatschappelijk verantwoord en duurzaam ondernemen. Wetenschapscommunicatie kan ertoe bijdragen dat wetenschappelijke resultaten die het duurzaam ondernemen kunnen ondersteunen ter beschikking gesteld worden en dat hierover gecommuniceerd wordt. Voor jongeren kan de dimensie duurzaamheid de interesse voor wetenschappelijke en technische studie- en beroepsrichtingen stimuleren.

Horizontaal innovatiebeleid

Om voldoende schaalgrootte te krijgen en de uitdagingen van ViA te realiseren, moet horizontale samenwerking gerealiseerd worden tussen de beleidsdomeinen. Verschillende pistes worden naar voren geschoven, onder meer innovatief aanbesteden. De volgende aandachtspunten zijn belangrijk voor het Innovatiecentrum Vlaanderen en zullen volgehouden aandacht krijgen: onder andere administratieve vereenvoudiging (van zowel de werking van de agentschappen en de subsidiemechanismen als de rapporteringen), beleidsevaluatie en impactanalyse en inzet van intelligente ICT-middelen, verdere

optimalisering van de steunpuntwerking, de interuniversitaire werking en aanpassing aan de nieuwe beleidsopties.

Een efficiënt systeem van (technologische) kennisdiffusie

Een efficiënt systeem van kennisdiffusie is noodzakelijk voor een geslaagde transformatie van de Vlaamse economie naar een duurzame en groene economie. Met het IWT ondersteunt de Vlaamse overheid reeds de ontwikkeling van (technologische) innovatieprojecten in Vlaanderen. Veel van deze (technologische) innovaties vinden echter slechts met enige vertraging, of in het slechtste geval nooit, hun weg naar de rest van de bedrijfswereld. Kmo's hebben immers vaak niet de middelen om deze technologische innovaties van nabij op te volgen. Door deze 'innovatieparadox' mist Vlaanderen heel wat opportuniteiten om haar economische weefsel structureel te versterken en kennisinvesteringen van de overheid te valoriseren.

De Vlaamse overheid wil (via het Agentschap Ondernemen) werk maken van een beleid dat een efficiënte verspreiding van kennis over innovaties naar een ruime doelgroep van ondernemingen stimuleert om zo voldoende kritische massa te mobiliseren.

Het beleid mbt (technologische) kennisdiffusie concentreert zich op twee sporen:

- Stimuleren van platformwerking tussen alle betrokken actoren die aan welbepaalde innovatieve thema's een bijdrage leveren. Het Agentschap Ondernemen heeft reeds enkele laagdrempelige platformen opgestart om de diffusie van innovatieve technologieën en businessmodellen te bevorderen:
 - ICT in een bedrijfscontext;
 - Design als motor voor innovatie en groei;
 - Cleantech;
 - Intellectuele eigendomsrechten in een kennisintensieve economie.

Op basis van een evaluatie van de werking van deze platformen en hun sensibiliserende en kennisverspreidende effecten, zal vervolgens onderzocht worden of het zinvol is deze platformwerking uit te breiden naar andere thema's.

Daarnaast wordt onderzocht of bestaande instrumenten, zoals bvb kmo-portefeuille, kunnen worden bijgestuurd om bepaalde aspecten van (technologische) kennisvalorisatie te ondersteunen.

Ook de provinciale innovatiecentra gesteund door het IWT spelen een rol bij de kennisdiffusie. Sinds 2002 zijn de Innovatiecentra elk in hun provincie de uitvoerders van het project 'Regionale Innovatiestimulering'. De provinciale innovatiecentra zijn samenwerkingsverbanden die de meest representatieve bedrijfsorganisaties met een missie van innovatiestimulering in de provincie vertegenwoordigen. Hun missie is het aanmoedigen en begeleiden van bedrijven om efficiënt en duurzaam te innoveren. Doel van de projecten innovatiestimulering is het aantal duurzaam innoverende bedrijven te vergroten. Deze projecten liepen af eind 2010. Daarom werd vorig jaar gewerkt aan de voorbereiding van een oproep 2011-2014. Er werden daarbij verschillende evaluaties uitgevoerd. De Vlaamse Regering keurde de verlenging goed in december 2010.

Stimuleren van schone energie door de in oprichting zijnde nieuwe vzw I clean tech

De in oprichting zijnde vzw I clean tech zal in gaan op de behoefte aan technologische en systeeminnovatie, op de behoefte aan opschaling van innovaties en op de nood aan systeeminnovatie. De toegevoegde waarde zal vooral tot uiting komen in de kerntaken van het I clean tech initiatief: netwerken en creëren van een forumfunctie tussen bestaande actoren, visievorming in interactie tussen deze actoren ; werk maken van (internationale) visibiliteit en sensibilisering en outreach van succesvolle experimenten. I clean tech zal een aanvullende en complementaire functie vervullen ten aanzien van de initiatieven die reeds bestaan of in oprichting zijn.

Structureel zal het initiatief op drie pijlers rusten en spitst het zich toe op zowel lokaal als de wereldeconomie, genre innovatiecentra. De drie pijlers gaan respectievelijk in op:

- 1) Op technologische innovatie en de ontwikkeling van cleantech as such
- 2) Kennisondersteuning en netwerking mbt de ontwikkeling van cleantech en de valorisatie en doorwerking daarvan in systeeminnovaties en transities
- 3) Sensibilisering, promotie en maatschappelijk overleg in samenwerking tussen bestaande initiatieven die relevant zijn voor valorisatie en doorwerking van cleantech in systeeminnovaties en in transities van maatschappelijke systemen.

7.5. Educatie voor duurzame ontwikkeling (project VSDO1)

Educatie voor duurzame ontwikkeling, kortweg EDO, is een begrip dat langzaam maar zeker terrein wint in het educatieve landschap. EDO kan uitgelegd worden als het leren denken over en werken aan een leefbare wereld, nu en in de toekomst, voor onszelf hier en voor anderen elders op de planeet. Het houdt in dat individuen en groepen uitgerust worden met de capaciteiten die ze nodig hebben om bewuste keuzes te kunnen maken voor zo'n leefbare wereld. Om dat te verwezenlijken, moet EDO aandacht hebben voor het overbrengen van nieuwe kennis, het bevorderen van systeemdenken, waardeontwikkeling, levenslang leren, omgaan met emoties en actiegerichtheid.

Meer en meer worden leerkrachten, vormingswerkers, docenten en jeugdwerkers geconfronteerd met maatschappelijke fenomenen die bijzonder complex zijn. In zo'n complexe en onvoorspelbare wereld ontstaan nieuwe behoeften voor educatie. EDO kan richting geven aan een andere kijk op educatie. Het wapent de doelgroep beter om complexe duurzaamheidsvraagstukken aan te pakken.

De aandacht voor Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) is een internationale en Vlaamse tendens. De periode 2005-2014 werd door de Verenigde Naties uitgeroepen tot het Decennium van Educatie voor Duurzame Ontwikkeling. De UNECE (United Nations Economic Commission for Europe) heeft een regionale strategie voor EDO ontwikkeld, die Vlaanderen heeft geconcretiseerd in een Vlaams EDO-implementatieplan. Dat gebeurde in de schoot van een overlegplatform voor EDO. Prioritaire acties voor de implementatie van EDO in Vlaanderen zijn:

Het EDO-overlegplatform van actoren (actie 20)

Voor een coherent EDO-beleid is samenwerking tussen en afstemming met alle betrokken actoren cruciaal. EDO veronderstelt per definitie een multisector-, multilevel- en multi-actorbeleid. Het EDO-overlegplatform wil afstemming en samenwerking bevorderen tussen de verschillende betrokken sectoren, beleidsniveaus en actoren. De implementatie van het EDO-beleid moet tot stand komen door de participatie van alle relevante actoren.

Behalve een kanaal voor interdepartementale samenwerking is het EDO-overlegplatform een forum waar actoren van buiten de Vlaamse administratie met elkaar in overleg treden. Ook federale en provinciale overheidsinstanties zijn immers vertegenwoordigd, naast een brede waaier van actoren uit het maatschappelijke middenveld.

Vanuit het platform ontstaan ad hoc tijdelijke, doelgerichte werkgroepen voor de uitwerking van concrete initiatieven. De samenstelling wordt continu geoptimaliseerd voor een sterke betrokkenheid van belanghebbenden.

EDO-coördinatie en procesbegeleiding opzetten (actie 21)

Het EDO-beleid wordt uitgewerkt door de EDO-coördinatie. Een aantal beleidsmedewerkers die vanuit hun eigen beleidsdomein de ruimte en het mandaat krijgen om actief mee te werken aan educatie voor duurzame ontwikkeling en onderling hun acties op elkaar af te stemmen en samen te werken in de geest van het EDO-implementatieplan. De EDO-coördinatie zorgt ook voor de nodige expertiseopbouw.

Daarnaast is een goede procesbegeleiding noodzakelijk om de verschillende onderwijsinstellingen en vormingsorganisaties te begeleiden in het integreren van EDO in hun educatieve werking. In de verschillende acties die verder aan bod komen, kan de procesbegeleiding ondersteuning bieden. Maar de procesbegeleiding kan ook nieuwe methoden, instrumenten en materialen uitwerken en leerkrachten of educatoren trainen in het toepassen van een methodiek. Uitwisselen van ervaring is belangrijk: dat kan via het organiseren van studiedagen, afstemming met en ondersteuning van bestaande initiatieven van procesbegeleiding (projecten zoals Milieuzorg Op School, Kleur Bekennen, Ecocampus, DHO Vlaanderen, en de reguliere pedagogische begeleidingsdiensten van de onderwijskoepels). De volgende jaren wordt die procesbegeleiding verder uitgebouwd.

Via actieonderzoek wordt tegelijkertijd gewerkt aan verdere theorievorming over EDO en visieontwikkeling en expertiseopbouw in educatieve praktijken. Procesbegeleiding die gekoppeld is aan een actieonderzoek zorgt voor praktijkverbetering in de betrokken organisaties en bij uitbreiding – door de gelijktijdige aandacht voor kennisopbouw – voor het ruimere EDO-werkveld en het beleid.

EDO integreren in bestaande en nieuwe visies, strategieën en actieplannen

Het integreren van EDO in een bestaande educatieve werking van onderwijsinstellingen en vormingsorganisaties is een geleidelijk proces. Er zijn geen standaardoplossingen voorhanden. Het is een leerproces dat elke organisatie die EDO wil implementeren, moet doorlopen. De procesbegeleiding ondersteunt dat proces op verschillende niveaus. Binnen het sociaal-cultureel werk voor jeugd en volwassenen, bij ngo's, educatieve centra kan men ondersteuning bieden bij het integreren van EDO in het beleid en de praktijk van de instelling: bij het uittekenen van een visie, strategie, beleids- en actieplan, bij het bepalen van prioriteiten.

Maar ook bij de overheden kan EDO geïntegreerd worden in bestaande en nieuwe beleids- en regelgevingskaders. Zo kan EDO geïntegreerd worden in nieuwe beleidsplannen en

strategieën: bijvoorbeeld relevante beleidsteksten, de provinciale, Vlaamse en lokale jeugdbeleidsplannen.

EDO integreren in eindtermen en competentieprofielen (actie 22)

EDO kan op verschillende manieren geïntegreerd worden in de formele leercontext.²¹ Zo goed als alle vakken én vakoverschrijdende initiatieven bieden kansen om EDO een plaats te geven. Het gaat immers vooral om een *manier* van leren waarbij het proces even belangrijk is als de inhoud. Een aantal recent vernieuwde eindtermen zijn een bijkomende stimulans om EDO te integreren in het onderwijs. Scholen moeten die implementeren vanaf september 2010. In het lager onderwijs bieden de eindtermen wereldoriëntatie expliciete aanknopingspunten voor EDO. In het secundair onderwijs zorgen de vakoverschrijdende eindtermen die scholen moeten nastreven, voor een duidelijke kapstok om EDO aan te pakken. Die eindtermen zijn gestructureerd volgens zeven contexten, waarvan er een (context 4) expliciet gewijd is aan duurzame ontwikkeling. Om scholen en leerkrachten te ondersteunen bij de implementatie van de nieuwe eindtermen, is EDO een prioritair nascholingsthema voor het schooljaar 2011-2012.

De invulling die in de context van de vakoverschrijdende eindtermen aan duurzame ontwikkeling is gegeven, wordt ook meegenomen in de hervorming van het secundair onderwijs. Het curriculum in het hervormde secundair onderwijs zal opgebouwd worden aan de hand van competenties. Competenties voor duurzame ontwikkeling worden in de oriëntatienota voor het hervormen van het secundair onderwijs omschreven als toekomstgericht en essentieel voor het functioneren in onze samenleving en zijn als dusdanig als sleutelcompetentie opgenomen.

Uit de beroepscompetentieprofielen van de SERV kunnen elementen gehaald worden die relevant zijn om aan EDO te werken binnen het technisch en beroepssecundair onderwijs (bv elementen die betrekking hebben op duurzaam bouwen en wonen, productietechnieken voor papier en karton,...).

Instellingen voor hoger onderwijs kunnen ondersteund worden bij het integreren van EDO in de competentieprofielen en het curriculum, onder meer via lerende netwerken (zie verder). Bijkomend zal worden nagegaan of en op welke manier EDO ook kan worden afgestemd op opleidingen van VDAB, van Syntra, enzovoort.

Lerende netwerken oprichten en ondersteunen mbt EDO (actie 23)

Binnen het hoger onderwijs werden reeds verschillende **lerende netwerken** rond duurzame ontwikkeling opgericht. De bedoeling van die netwerken is uitwisseling en overleg mogelijk maken tussen leerkrachten, docenten, educatoren, zodat men van mekaar kan leren. Er bestaan verschillende thematische lerende netwerken, bijvoorbeeld voor economische opleidingen, gezondheid, lerarenopleiding, media en communicatiewetenschappen, sociaal werk, toerisme.

Door het samenbrengen van docenten en praktijkwerkers uit de verschillende opleidingen werkt men aan de integratie van EDO via wederzijdse verrijking en competentiebevordering. Wanneer de nood en wens bestaande is, kunnen nieuwe thematische lerende netwerken

²¹ Formeel leren: de intentionele en systematische overdracht van kennis, vaardigheden en attitudes, binnen vaste, institutioneel gestructureerde grenzen van leeromgeving, tijd en plaats.

worden opgericht. De bestaande lerende netwerken worden logistiek en organisatorisch ondersteund bij voldoende eigen inbreng van de docenten of de associaties.

Subsidiebeleid gericht op EDO

De implementatie van EDO in zowel het formele onderwijs (zie hierboven) als in niet-formele en informele leercontexten²² kan worden bevorderd via overheidssubsidiëring. Dat kan onder andere door EDO te verankeren in bestaande projectenfondsen en afstemming te verzekeren tussen die fondsen. Zo kunnen er bijvoorbeeld vanuit het gecoördineerd beleid voor duurzame ontwikkeling middelen toegewezen worden voor vernieuwende en kwalitatief hoogstaande EDO-projecten. Anderzijds kan EDO ingeschreven worden als absolute voorwaarde in de beoordelingscriteria van projecten of kan er een bonussysteem ingevoerd worden waarbij projecten die EDO-gericht zijn, extra middelen krijgen. Bij de subsidiëring van ontwikkelingseducatie is duurzame ontwikkeling bijvoorbeeld een transversaal thema dat in alle projecten geïntegreerd moet worden. Hierrond wordt verder onderzoek gedaan.

Vorming en opleiding (niet-formele en informele educatie)

Er moet gestreefd worden naar een evenwichtig aanbod voor EDO in formele, niet-formele en informele leercontexten, zowel in de private als in de professionele sfeer. Leerkrachten kunnen ondersteund worden om te werken aan EDO via de nascholing, bijvoorbeeld door de onderwijskoepels. Bijkomende aandacht en ondersteuning moet echter gaan naar EDO in bijvoorbeeld het jeugdwerk, de sociaal-culturele sector, de natuureducatie.

De opleidingen georganiseerd in het kader van Natuur- en Milieueducatie (NME) van het departement LNE integreren EDO. Het is een richtinggevend principe in de studiedagen en cursussen die de dienst organiseert en in het aanbod van vorming en nascholing voor intermediären in de NME-centra en voor vrijwilligers in de NME-sector. Ook het educatieve materiaal van de werking Natuur- en Milieueducatie van het departement LNE (bijvoorbeeld Milieuzorg Op School, Ecocampus) zal EDO aanpakken door ecologische thema's te plaatsen in het bredere concept duurzame ontwikkeling.

EDO moet ook worden verankerd in de basisopleiding van vormingswerkers in het niet-formele en informele leren en in de kadervorming voor vrijwilligers in de jeugdwerking. Initiatieven voor vorming en nascholing door het maatschappelijke middenveld en de private sector kunnen ondersteund en gefaciliteerd worden. Daarvoor kan het nodige educatieve materiaal ontwikkeld worden.

De culturele sector kan vanuit haar eigen invalshoek ook een bijdrage leveren tot (aspecten van) EDO. De sector zet immers sterk in op het stimuleren van culturele competenties en het ondersteunen van vrijwillig en spontaan leren. (cfr. Cultuurforum).

²² Niet-formeel leren: het intentioneel georganiseerd, gestructureerd leren, dat zich in een ander institutioneel verband dan de school afspeelt (bijvoorbeeld bedrijfsopleidingen, vormingswerk). Informeel leren: het leren dat zich, min of meer spontaan, in contexten voordoet die niet expliciet rond leren georganiseerd zijn.

8. Economische dimensie

8.1. Langetermijnvisie

De belangrijkste punten uit de langetermijnvisie (punt 1.3.8.) worden hier samengevat.

- In 2050 evolueren Vlaanderen en de wereld op economisch vlak naar een koolstofarme²³ en grondstofarme, eco-efficiënte, kennisgedreven, competitieve²⁴ (op sociaal, ecologisch en economisch vlak) welvarende en rechtvaardige economie,
 - met een lage werkloosheid,
 - een hoge werkzaamheidsgraad en werkbaarheid,
 - volwaardige jobs die voor de toekomstige generaties de welvaart en het welzijn op een hoog niveau garanderen
 - met een juiste balans tussen efficiëntie en veerkracht of flexibiliteit.
- In 2050 vindt de economische ontwikkeling plaats binnen de grenzen van het sociaal en ecologische kader en met een mondiaal en Europees governancestelsel.
- In 2050 creëert de economie waarden, kwaliteit, waardig werk en een rechtvaardige transitie op mondiaal vlak. Elke persoon heeft een kans en plek om daaraan bij te dragen.
- In 2050 maken de economische actoren (overheid, consumenten, bedrijven, banken) beslissingen en keuzes op basis van duurzaamheidscriteria waarin elke economische actor zich kan vinden en zijn deel van de verantwoordelijkheid opneemt.

8.2. De operationele middellange en kortetermijn-doelstellingen

Duurzame topregio²⁵: Vlaanderen groeit in 2020 uit tot een competitieve, polyvalente kenniseconomie die op een duurzame manier welvaart creëert.

Werkzaamheid: de globale werkzaamheidsgraad stijgt tot minstens 70% in 2020, dankzij een gemiddelde jaarlijkse groei van minstens een half procentpunt. De werkzaamheidsgraad van vrouwen blijft verder stijgen. Voor kansengroepen (allochtonen, personen met een arbeidshandicap en 50+) verdubbelt de gemiddelde jaarlijkse groei tot minstens 1

²³ In lijn met de langetermijndoelstelling van de EU en de internationale doelstelling betekent dat een vermindering van de CO₂-uitstoot met 80 à 95% tegen 2050

²⁴ Competitief houdt in dat ernaar gestreefd wordt om zich (als organisatie/instelling/bedrijf) voortdurend te verbeteren in relatie met de andere. Dat veronderstelt een doorgedreven samenwerking waarin iedereen zijn eigen specialisme heeft.

²⁵ 'Topregio' zijn in Europa duidt hier op het belang van duurzaamheid in al deze maatschappelijke domeinen, en wordt dus niet ingevuld in de klassieke zin van het woord

procentpunt. De Europese doelstelling voor 55+ (werkzaamheidsgraad van 50%) komt daarmee in zicht. (doelstelling 9 van Pact 2020).

In het kader van Europa 2020 stelt Vlaanderen een ambitieuze werkzaamheidsgraad van 76% (voor de groep 20-64 jarigen) voor. Dit komt overeen met de doelstelling uit Pact 2020 (70% voor de groep 15-64 jarigen)"

Ondernemingen vinden in 2020 voldoende en geschikte werknemers en meer en beter opgeleide mensen zijn aan de slag. Vraag en aanbod sluiten nauwer op elkaar aan. De werkzaamheid is voldoende hoog en levert een essentiële bijdrage tot de welvaartscreatie en de financiering van de sociale zekerheid. Dit vereist onder andere een loopbaanbeleid en een competentiebeleid. De werkbaarheid is in belangrijke mate gestegen en zorgt samen met een loopbaanbeleid en een kwalificatie- en competentiebeleid voor gemiddeld langere loopbanen.

Ondernemerschap: tegen 2020 heeft Vlaanderen een sterke ondernemerscultuur, stijgt het ondernemerschap en de waardering ervoor. Ook het aantal ondernemingen in het Vlaamse Gewest stijgt aanzienlijk, zodat we even goed scoren als de top 5 van de Europese regio's. Jonge starters worden aangemoedigd zodat de oprichtingsratio stijgt. Het ondernemerschap bij vrouwen, allochtonen en ouderen neemt toe tot een niveau dat evenredig is met hun aanwezigheid in de maatschappij. Er is meer doorgroei van bestaande ondernemingen. (doelstelling 5 van Pact 2020). Vlaanderen stimuleert ondernemerschap en de doorgroei van bestaande en nieuwe bedrijven, en bouwt drempels tot ondernemerschap – zowel administratieve, financiële als culturele – af. Bijzondere aandacht gaat naar startende ondernemers en snelgroeiende ondernemingen (gazellen), zodat de kloof met de buurlanden en met Europese gemiddelden snel gedicht kan worden.

Eco-efficiëntie: Vlaanderen slaagt er in 2020 in om het potentieel aan economische activiteiten en werkgelegenheid in groene jobs, in het bijzonder in de hernieuwbare energiesector, zo veel mogelijk te realiseren.

Internationaal ondernemen: Vlaanderen herwint tegen 2020 zijn in de afgelopen tien jaar verloren aandeel in de wereldexportmarkt en exploreert in veel sterkere mate dan vandaag onbenut potentieel op het vlak van internationalisatie (zowel in goederen als in diensten. Tegen 2020 neemt het aantal exporterende bedrijven toe, het aantal exporterende KMO's verdubbelt (tegenover 2007). Het aandeel van de totale Vlaamse uitvoer naar snelgroeiende markten groeit tegen 2020 tot 10%. Voor deze drie doelstellingen houden de bedrijven bij hun internationale expansie rekening met het duurzame en ethische karakter ervan.

MVO: In 2020 nemen meer organisaties en ondernemingen maatschappelijke verantwoordelijkheid op en is MVO algemeen verspreid. Organisaties en ondernemingen worden daarbij ondersteund door de sociale partners en door de overheid.(pact 2020 dlst 19)

8.3 Acties: Transformatie van het economische weefsel

Vlaanderen heeft de ambitie om tegen 2020 een topregio te zijn in Europa, zowel op economisch, ecologisch als op sociaal vlak (ViA en Pact 2020). Die ambitie waarmaken vraagt een transformatie van het economisch weefsel met ook aandacht voor sociale innovatie. Er moet een economische basis worden gelegd voor een duurzame samenleving.

Dat wordt vertaald in het vergroenen en verduurzamen van de economie. Dat betekent dat het gewicht van bepaalde sectoren zal verhogen. In beleidsdocumenten wordt gesproken over het 'grondig vernieuwen van het DNA van de economie door innovatie'. Dat betekent dat de kennisintensiteit en de relatieve specialisaties van de economie zullen veranderen. Ook in de sociale economie wordt werk gemaakt van een innovatiestrategie. Het hele ondersteuningsaanbod van de sociale economie wordt aangepast aan de noden van sociale ondernemers en afgestemd met de economische ondersteuningsstructuur.

De keuze van die toekomstgerichte domeinen of speerpunten is een belangrijk strategisch proces. De overheid moet daarvoor een aangepast mechanisme ontwikkelen dat de rol van de ondernemers volop erkent en ook een maatschappelijk draagvlak opbouwt om overheidsmiddelen in te zetten voor bepaalde opties. Bovendien verloopt dat alles in een context van globalisering van de economie en europeanisering van de beleidsontwikkeling.

De Europese Unie gaat voor een nieuw industrieel beleid dat duurzaamheid ziet als een domein voor economisch en geopolitiek leiderschap in haar strategie Europa 2020. Er zullen strategische keuzes gemaakt moeten worden voor economische ontwikkeling in groeiemarkten van de toekomst. Als we naar een koolstof- en grondstofarme (kringloop)economie willen, wordt een 'groene' transformatie van de industrie een belangrijk aspect.

De transformatie van de Europese industrie is niet alleen afhankelijk van product- en procesinnovaties, maar ook van systeeminnovaties. Vooral gaat het immers om de vernieuwing van de basisinfrastructuur van de economie (nutsvoorzieningen met energie op kop, de mobiliteitsinfrastructuur, informatie- en communicatieinfrastructuur en de gezondheidszorginfrastructuur).

Dit sluit aan bij de initiatieven die genomen zullen worden in het kader van de groene economie. Het regeerakkoord stelt met betrekking tot dit punt dat milieu en hernieuwbare energie een belangrijke motor vormen van een nieuwe economische ontwikkeling. Eco-innovatie, een verhoging van de energie-efficiëntie en een voorloperbeleid op het vlak van ecoefficiëntie van materialen, producten en diensten zorgt niet enkel voor een daling van de milieudruk, maar bereidt ook onze economie voor op de toekomst en creëert groene jobs.

Staten-Generaal voor de Industrie (actie 24)

Op 5 februari 2010 werd een Staten-Generaal voor de Industrie bij elkaar geroepen door de Vlaamse Regering in overleg met de sociale partners. Het doel van dat initiatief was om een instrument te creëren voor de versnelling van de transformatie van de economie. Die noodzaak tot versnelling werd aangewakkerd door de impact van de financieel-economische crisis op de Vlaamse economie, in het bijzonder de versnelde neergang van de werkgelegenheid in traditionele sectoren zoals de automobielsector.

Die economische crisis heeft de structurele zwakte blootgelegd van de Vlaamse economie, namelijk haar specialisatie in erg 'rijpe' sectoren van massaproductie, zoals de automobiel-, textiel- en de basischemiesector. De groei op basis van kapitaalsintensivering is niet meer voldoende competitief om het sociaal model te ondersteunen. Er wordt te weinig geïnvesteerd in innovatie.

Om die trend te keren, moet onze industrie zich omvormen en zich richten op nieuwe groeiemarkten. Daarbij is duurzaamheid een sleutelbegrip.

Met de Staten-Generaal voor de Industrie (SGI) werden de vier grootste industriële sectoren (de voedingsindustrie, de textiel- en houtindustrie, de technologische industrie en de chemische industrie) uitgenodigd om op korte tijd strategische actieplannen voor transformatie te ontwikkelen. De plannen werden juli 2010 voorgelegd. Daarbij werd een vernieuwende benadering gehanteerd die gebaseerd is op (transsectorale) waardeketens, dus van grondstof tot eindconsument. Dit heeft nieuwe dynamiek losgemaakt binnen en tussen de sectoren.

Duurzaamheid wordt een hoeksteen van de vernieuwde competitiviteit van de Vlaamse industrie. Dat betekent dat projecten zich onder meer richten op een transitie van de voertuigenindustrie naar een mobiliteitsindustrie (waarin de elektrische voertuigen een

belangrijke rol spelen). Ook het thema 'sociale innovatie' is op de agenda gezet als mogelijkheidsvoorwaarde voor de transformatie van de industrie.

De opzet van de Staten-Generaal is ook om een leerproces te zijn voor de aanpak van transformatieprocessen. Daarom werd een 'draaiboek' van goede praktijken opgesteld dat als input kan dienen om strategische plannen voor transformatie te ontwikkelen in andere sectoren en domeinen. De interactie tussen politieke overheid, administratie, sectorfederaties, vakbonden en consultants speelt daarbij een grote rol. Er worden geïntegreerde projecten verwacht, over de sectorgrenzen heen, die prioritair zijn voor de volgende jaren.

De Staten-Generaal voor de Industrie (SGI) heeft de basis gelegd voor het Groenboek Nieuw Industrieel Beleid dat op 1 oktober 2010 is voorgesteld en waarin nogmaals gesteld wordt dat de 'industrie van de toekomst' het fundament is van een competitieve en duurzame economie in Vlaanderen. Het Witboek met verdere concretisering van de maatregelen wordt binnenkort verwacht.

Innovatieregiegroepen oprichten en strategische innovatiekeuzes binnen Europa (actie 25)

Om de transformatie van de economie te kunnen realiseren, is een geïntegreerd industrieel beleid noodzakelijk waarin alle beleidsdomeinen die impact hebben op het transformatietraject binnen een coherent kader samenwerken (gaande van opleiding, reglementering tot publieke aanbestedingen). Daarvoor moet een horizontaal innovatiebeleid over alle departementen gevoerd worden dat gericht is op strategische innovatieagenda's waarin bepaalde keuzes worden gemaakt op basis van prioriteiten en synergieën (zie acties onder innovatie, deel drie, punt 5.1). Visie en langetermijnperspectief staan voorop. Daarvoor wordt geëxperimenteerd met zogenaamde innovatieregiegroepen binnen de Vlaamse Raad voor Wetenschap en Innovatie. Die regiegroepen zijn samengesteld uit innovatiekoptrekkers en experts, en moeten voor een bepaald domein een middellangetermijninnovatiestrategie uitwerken. De huidige regiegroepen voor duurzame chemie, voertuigenindustrie en sociale innovatie zullen ook een input geven aan de Staten-Generaal voor de Industrie.

Die transformatie is onderdeel van veranderingen in internationale waardeketens in een globale economie. Voor een kleine regio betekent het (nieuwe) keuzes maken voor niches in onderzoek en innovatie. Deze niches worden genetwerkt in Europa, binnen een gemeenschappelijk kader voor samenwerking rond grote maatschappelijke uitdagingen. De capaciteit om zich als kleine regio te onderscheiden hangt in belangrijke mate af van de capaciteit om die strategische governance uit te bouwen en alle partners te mobiliseren rond enkele grote innovatieprojecten van maatschappelijk belang die een nieuwe toekomst belichamen.

Groene economie stimuleren

Een vergroening van onze economie wordt nagestreefd. Een sterk milieubeleid biedt kansen voor toekomstgerichte sectoren, tewerkstelling en technologieën. Daarbij kan ook gestuurd worden naar structurele veranderingen. Het voorkomen van de aantasting van het milieu, het tegengaan van het verlies aan biodiversiteit en het duurzame gebruik van natuurlijke hulpbronnen staan centraal. Hiervoor wordt er onder meer gewerkt aan het sluiten van materiaal- (cradle-to-cradle) en energiekringlopen (hernieuwbare energie). Een beter leefmilieu gaat hand in hand met een efficiënter gebruik van grondstoffen en materialen en

kan zo leiden tot een verhoogde competitiviteit van bedrijven. Bovendien draagt een goede kwaliteit van het leefmilieu sterk bij tot levenskwaliteit en welzijn.

De Vlaamse Regering zal in deze legislatuur de bestaande overheidsinstrumenten heroriënteren om een vergroening van de economie te realiseren. Door middel van een meer gerichte ecologiepremie, het richten van de fiscale stimulansen naar de doelstelling van een groene economie, het oprichten van een Groen Investeringsfonds in de schoot van PMV, het toepassen van eco-efficiëntiescan bij ondernemingen, het uitvoeren van een energie-innovatieprogramma enz.

Oa. in het MINA-plan 4 wordt hier dieper op ingegaan en wordt een project rond groene economie uitgewerkt.

8.4. Acties: Maatschappelijk verantwoord ondernemen (project VSDO1)

Duurzaam of maatschappelijk verantwoord ondernemen veronderstelt een geïntegreerde langetermijnstrategie op organisatieniveau, nieuwe partnerschappen, meer transparantie en nieuwe productie- en consumptiepatronen, zowel voor organisaties die lokaal als internationaal opereren.

Vlaanderen heeft in het Pact 2020 zijn ambitie uitgesproken om tegen 2020 maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) algemeen te verspreiden. In het Vlaamse regeerakkoord 2009-2014 wordt ook gewezen op de voorbeeldrol die de Vlaamse overheid vervult voor maatschappelijk verantwoord ondernemen. In overleg met de sociale partners moet de overheid de private sector sensibiliseren, ondersteunen en faciliteren met betrekking tot MVO.

Steeds meer dringt het besef door dat economische winst niet langer de enige maatstaf zal zijn. Als we conflicten tussen economische, ecologische en sociale doelstellingen op een systematische wijze willen benaderen, is het noodzakelijk die aspecten op geaggregeerd niveau samen te brengen. Ecologische en maatschappelijke rentabiliteit zullen mee in rekening gebracht moeten worden. Deze strategie is een opportuniteit om MVO-partnerschappen mee vorm te geven.

Daarbij wordt op drie punten gefocust:

Partnerschappen als hefboom voor MVO (actie 26)

Vanaf 2004 wordt in het MVO-beleid een stakeholderbenadering gebruikt. Initiatieven werden gericht op het bedrijfsleven, hoger onderwijs, sociale partners, de voorbeeldrol van de overheid en consumenten.

Bij acties voor het bedrijfsleven werd een onderscheid gemaakt tussen acties die gericht zijn op sociale partners, sectoren en individuele bedrijven uit de profit- en non-profitsector. Zo werd ondersteuning gegeven aan kmo's en organisaties om MVO-scans toe te passen en daar werden concrete verbeteracties aan gekoppeld. Er werden lerende netwerken opgericht en sensibiliseringscampagnes uitgevoerd. Zo werden de MVO-voorlopers ondersteund via de Grenzeloos Gebruikcampagne, gericht op het sensibiliseren en ondersteunen van het bedrijfsleven voor het concept en de mogelijkheden van cradle-to-cradle. De sectoren bouw, textiel, elektriciens, de uitzendsector en de lokale besturen namen een MVO-module op in hun sectorconvenant.

Als we een versnelling hoger willen schakelen, wordt het tijd om structurele strategische partnerschappen op te zetten met stakeholders die werken rond duurzaamheid, zowel

binnen als buiten de overheid. Zo kunnen we door gericht partnerschappen op te zetten acties effectiever opschalen.

Digitaal Kenniscentrum MVO verbreden

Als antwoord op de behoefte aan het samenbrengen en verspreiden van informatie, goede praktijken en instrumenten voor MVO werd in 2005 het digitaal kenniscentrum MVO Vlaanderen (DKC) opgericht. Het is een tot nog toe digitaal instrument (www.mvovlaanderen.be), dat onder andere informatie, sensibilisering en ondersteuning aanbood voor MVO, kennishiaten detecteerde, netwerking stimuleerde (bevorderen van lerende netwerken van kmo's en bedrijven).

De website biedt een grote hoeveelheid unieke informatie aan en heeft volgens de stakeholders een meerwaarde. Toch zit het instrument binnen de huidige online-invulling aan zijn plafond. Daarom maken we werk van een bredere aansturing en partnerschap voor het DKC. Complementair werken met reeds bestaande initiatieven binnen en buiten de overheid en win-winsituaties creëren zijn daarbij het uitgangspunt.

In 2011 wordt werk gemaakt van de uitbreiding van het partnerschap met als doel een multistakeholdersamenwerking in 2012.

Sociale duurzaamheid en MVO-criteria beter integreren in relevant Vlaams beleid

Naast WSE namen ook andere beleidsdomeinen de afgelopen jaren initiatieven voor het verduurzamen van de economie en de samenleving. De focus lag daarbij op een afstemming tussen de ecologische en economische poot van ondernemen, waarbij sociale duurzaamheid veelal afwezig bleef. Voorbeelden daarvan zijn de diverse economische ondersteuningsinstrumenten en sommige acties van de transitiearena's die voornamelijk gericht zijn op clean tech.

De integrale benadering van duurzaamheid vanuit het beleid (vertaald in de steunmaatregelen) moet tegen 2014 gerealiseerd zijn.

- Beleidsdomeinen wisselen in de loop van 2011 goede praktijken uit op het vlak van MVO-criteria in steunmaatregelen.
- Er moet actief bijgedragen worden aan de zichtbaarheid van sociale meerwaarde in beleidskaders voor duurzaamheid. Zo wordt binnen de langetermijnvisie duurzame ontwikkeling en deze nieuwe Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling (VSDO) de aanwezigheid en zichtbaarheid van sociale duurzaamheid en MVO gemaximaliseerd. Ook wordt sociale duurzaamheid bewaakt bij het opvolgen van en bijdragen aan relevante Vlaamse, federale en internationale ontwikkelingen (bijvoorbeeld in het kader van de VN-conferentie Rio+20, die in 2012 plaatsvindt).
- Er moet actief bijgedragen worden aan de zichtbaarheid van sociale aspecten in initiatieven van andere beleidsdomeinen. Zo werkt WSE mee aan de MVO-oproep die EFRO (Agentschap Ondernemen) plant in het kader van de disseminatie van Erik Aktion in 2010. Die zal focussen op de link tussen innovatie, MVO en ondernemerschap en de daaruit volgende relevante bijdragen aan het beleid van EWI. Ad hoc wordt bijgedragen aan expertiseontwikkeling en initiatieven die het MVO-beleid van WSE aanvullen of flankeren. Er zal ook een ondersteuning worden opgezet voor het MVO-bewustzijn van individuele personeelsleden van de overheid.

Duurzaam toerisme aanmoedigen

De Vlaamse overheid zet initiatieven op om een duurzame bedrijfsvoering bij toeristische ondernemingen en binnen het Agentschap 'Toerisme Vlaanderen' te stimuleren, het gebruik van duurzame transportmiddelen te bevorderen en de consument meer bewust te maken

van het belang van duurzaamheid. De ontwikkeling en promotie van duurzame toeristische producten moeten van Vlaanderen een duurzame toeristische bestemming maken. Voor Toerisme Vlaanderen is een Duurzame Ontwikkeling van Toerisme in een land, regio of een toeristische bestemming het streven naar een evenwicht in de relatie tussen economische, ecologische en socio-culturele aspecten. Voor de uitvoering van deze opdracht hanteert zij verschillende beleidsinstrumenten zoals the Global Code of Ethics van de UNWTO.

De Groene Sleutel is een internationaal keurmerk voor milieuvriendelijke toeristische accommodaties. Bijvoorbeeld campings, jeugdlogies, attracties, hotels en gastenkamers kunnen een 'Groene Sleutel'-label aanvragen. Daartoe moeten ze een ambitieus milieubeleid voeren, maar ook duidelijke actieplannen opstellen. De Groene Sleutel wordt verder gepromoot, zowel bij de ondernemers als bij de toerist.

Alle Vlamingen moeten op een volwaardige en door henzelf gekozen wijze kunnen participeren aan het toerisme. Het 'Toerisme voor Allen'-aanbod wordt verder uitgebreid zodat Vlaanderen kan beschikken over voldoende kwalitatieve en betaalbare vormen van jongeren-, groeps- en gezinslogement, zoals familiehotels, gastenkamers, plattelandstoerisme, jeugdkampplaatsen en kampeerplaatsen. Daarbij krijgt een brede waaier van doelgroepen elk een specifieke benadering: personen met financiële beperkingen, personen met fysieke beperkingen en ouderen, jongeren en gezinnen met kinderen. Het Steunpunt Vakantieparticipatie van Toerisme Vlaanderen ontwikkelt een vakantieaanbod voor mensen die in armoede leven aan gereduceerde tarieven, zowel in de vorm van daguitstappen, groepsverblijven en georganiseerde vakanties als individuele vakanties. Om het toeristische aanbod in Vlaanderen toegankelijk te maken voor mensen met een handicap, ouderen en zieken verleent de Vlaamse overheid toegankelijkheidspremies aan logiesverstrekkers die hun accommodatie toegankelijker maken. Hierin kan Toerisme Vlaanderen in Europa een trekkersrol spelen.

9. Socio- culturele dimensie

9.1. Langetermijnvisie

De belangrijkste punten uit de langetermijnvisie (punt 1.3.9.) worden hier samengevat.

- In 2050 is de sociale ontwikkeling van en zorg voor mensen een prioriteit, wat leidt tot een warme samenleving. Cultuur is daar onlosmakelijk mee verbonden
- In 2050 krijgt iedereen kansen op maximale ontplooiing, heeft iedereen recht op een waardig bestaan en kan iedereen aan het maatschappelijke en culturele leven deelnemen
- In 2050 hebben alle transities aandacht voor sociale rechtvaardigheid en inclusie
- In 2050 zijn armoede, de kloof tussen rijk en arm en sociale kwetsbaarheid weggewerkt, directe en indirecte discriminatie zijn afwezig,
- In 2050 zijn respect voor en solidariteit tussen mensen behouden en versterkt. Welvaart wordt herverdeeld voor meer welzijn.
- In 2050 worden de sociale aspecten van werkgelegenheid (waardig werk, competentieverruiming) gewaarborgd
- In 2050 bewaken alle maatschappelijke actoren het noodzakelijke evenwicht tussen individuele vrijheid en collectieve verantwoordelijkheid

- In 2050 wordt een maximale ontplooiing van ieders talenten gewaardeerd, ingebed in sterke en ondersteunende sociale netwerken.
- In 2050 is er aandacht voor kwetsbare groepen in de vorm van vorming, empowerment, beleidsparticipatie enz, maar ook in de vorm van maatschappelijke sensibilisering en beeldvorming.
- In 2050 zet cultuur zich volwaardig in voor een duurzame maatschappij.
- In 2050 worden er aangename, functionele, esthetisch hoogstaande concepten gebruikt met culturele uitstraling, als basis voor het ontwerpen van woningen en gebouwen en hun omgeving, en bij de instandhouding van onroerend erfgoed.

9.2. Operationele middellange en kortetermijn-doelstellingen

Solidaire open regio: in 2020 is Vlaanderen een solidaire, open en verdraagzame samenleving waarin het sociaal kapitaal minstens op het niveau ligt van de top 5 van de Europese landen. Dat blijkt uit een actieve participatie in het verenigingsleven en vrijwilligerswerk. Alle inwoners van Vlaanderen kunnen worden bereikt door een vereniging, een buurtwerking, een vrijwilligersorganisatie of door samenlevingsopbouw. Vlamingen hebben intense sociale contacten, meer vertrouwen in de medemens en de samenleving. Discriminatie is uitgebannen, evenredige arbeidsdeelname is verzekerd en de deelname van alle kansengroepen aan de andere domeinen van de maatschappij is in verhouding met hun aandeel in de bevolking. (doelstelling 2 van Pact 2020).

Armoede: in 2020 ligt het aandeel inwoners dat leeft in armoede en geconfronteerd wordt met sociale uitsluiting, laag in vergelijking met de best presterende EU27-landen (13,4 % van de Vlamingen leeft onder de financiële armoederisicodrempel, België staat op de 11^e plaats van de EU27-landen). Dat houdt in dat in 2020 in Vlaanderen elk gezin, ongeacht de samenstelling, minstens een inkomen heeft dat boven de Europese armoederisicodrempel ligt. In 2020 is er een duidelijk resultaat merkbaar van een intensieve bestrijding van armoede en sociale uitsluiting op verschillende gebieden. De resultaten vloeien voort uit investeringen in sociale woningen, onderwijs en opleiding van kansengroepen, ziektepreventie bij kansengroepen enzovoort. Die inspanningen resulteren onder meer in een halvering van het aantal kinderen dat geboren wordt in armoede, een beperking van de laaggeletterdheid tot 3% en op het vlak van huisvesting in een substantiële verhoging van de woonkwaliteit in 2020, door halvering ten opzichte van 2006 van het aandeel van de bevolking dat een woning betreft met twee of meer structurele gebreken en/of een gebrek aan basiscomfort. De doorbraak m.b.t. huisvesting krijgt vorm door de implementatie van het decreet grond- en pandenbeleid in ál zijn facetten; m.n. de stimuli en bindende maatregelen m.b.t. de activering van gronden en panden, en tegelijk door de realisatie van minstens 43.000 sociale huurwoningen, 21.000 sociale koopwoningen en 1.000 sociale kavels tegen 2020. (doelstelling 13 van het Pact 2020).

Omdat de kwaliteitsproblemen zich echter het meest prangend stellen op de private huurmarkt en de eigendomsmarkt, is een meersporenbeleid aangewezen. Het betreft de integratie van de premiestelsels (renovatiepremie en verbetering en aanpassingspremie) die zich voornamelijk situeren op de eigendomsmarkt. Op de private huurmarkt betreft het enerzijds het sanctionerend beleid via de handhaving van de minimumkwaliteitsnormen (optimaliseren van het instrumentarium). Het stimulerend beleid anderzijds betreft de uitbouw van de sector van de sociale verhuurkantoren en de verruiming van het huursubsidiestelsel met garanties voor woonkwaliteit.

In Vlaanderen moet iedere burger welzijn en welvaart kunnen genieten in een samenleving waarbij segregatie en uitsluiting in alle vormen worden teruggedrongen (Vlaams Actieplan Armoedebestrijding, Pact 2020).

Het doel is armoede en sociale uitsluiting uit te roeien in Vlaanderen en bij te dragen tot de wereldwijde uitroeiing van armoede (Millenniumdoelstelling 1, Johannesburg, Europese Raad van Lissabon).

Solidaire open regio wereldwijd: Vlaanderen draagt actief bij aan de realisatie van de Millenniumdoelstellingen, in het bijzonder door werk te maken van een globaal partnerschap voor ontwikkeling (doelstelling 8). Op die manier wordt het eenvoudiger voor ontwikkelingslanden om de zeven andere doelstellingen te realiseren. Doelstelling 8 houdt volgens de VN onder meer in: ontwikkeling van betere handelsrelaties, verhoging van ontwikkelingshulp, kwijtschelding van schulden, toegang tot betaalbare noodzakelijke medicijnen en toegang tot communicatietechnologie.

Kinderopvang: de ambitie is om de Pact 2020-doelstelling te bereiken tegen 2016 en ten laatste tegen 2020 de volledige dekking te realiseren en dit binnen een afgesproken budgettair kader.

Vergrijzing: in 2020 voorziet Vlaanderen in een toegankelijk en betaalbaar kwaliteitsvol aanbod aan hulp- en zorgverlening, dat toereikend is in het licht van de wijzigende maatschappelijke behoeften en sociaaldemografische ontwikkelingen (doelstelling 12 van het Pact 2020).

Werkbaarheid: de werkbaarheid van zowel werknemers als zelfstandigen groeit jaarlijks gemiddeld met minstens 0,5 procentpunt. De werkbaarheidsgraad voor werknemers verhoogt daardoor tot minstens 60% in 2020, en komt voor zelfstandigen zo dicht mogelijk bij 55%. Bijzondere aandacht gaat naar vrouwen, kansengroepen en bijzondere gezinssituaties. Hiertoe wordt in het algemeen gestreefd naar een betere afstemming tussen arbeid en gezin.

9.3. Acties: Ecocultuur als opstap voor een transitie naar een duurzame maatschappij

Ecocultuur vormt een strategische doelstelling in de beleidsnota Cultuur. Om de beleidsnota concreet gestalte te geven, werd het Cultuurforum opgericht. Met het Cultuurforum (start begin 2010) wilde de Vlaamse overheid het debat aanzwengelen over de mogelijke vorm van het cultuurbeleid in 2020 in Vlaanderen. De cultuursector kreeg daarbij de gelegenheid om via zeven ateliers concrete invulling te geven aan de doelstellingen van de beleidsnota. Eén van de ateliers handelt over ecocultuur. Er werd een visietekst opgemaakt door de sector met een brede invulling van het begrip ecocultuur. De visietekst handelt over de rol van cultuur in de transitie naar rechtvaardige duurzaamheid. Om de transitie naar een duurzame samenleving mogelijk te maken, speelt cultuur een cruciale rol: zowel het individuele handelen als de systemische onderbouw van onze samenleving ontleen hun betekenis aan verbeelding, een gedeelde horizon en een gemeenschappelijk waarde kader, drie elementen die we ook terugvinden bij cultuur. Cultuur is een motor voor transitie in drie ruimtes, drie manieren om bij te dragen aan de transitie naar een duurzame samenleving:

- **publiek-dialogische ruimte:** Om de uitdagingen van een duurzame visie publiek te maken, is permanente dialoog noodzakelijk. Cultuur heeft een sterk mobiliserend karakter en is geschikt om publieke dialoog te intensifiëren. Cultuur kan bruggen slaan tussen verschillende sectoren;

- **leer- en ervaringsruimte:** Bestaande kennis moet aangevuld worden met diepere kennis over oorzaken en verbanden (waarom faalt ons systeem?); en met kennis over mogelijke strategieën voor verandering en over mogelijke alternatieven (voor een betere wereld). Nieuwe vormen van leren staan centraal. Cultuur heeft ruime ervaring met sociaal en collectief leren en kan bijdragen aan de uitbreiding van de kennisdimensie;

- **ruimte voor verbeelding:** Om tot verandering te komen, zijn verbeelding, inspiratie en creativiteit belangrijke sleutels. Cultuur heeft daarmee ruime ervaring. Voor kunstenaars is verbeelding vrijheid claimen en experimenten opzetten.

Doorbraken binnen de cultuursector voor een duurzame samenleving (actie 27)

Het atelier ecocultuur van het Cultuurf Forum formuleerde drie doorbraken (juni 2010):

- *In 2020 is en werkt de culturele sector CO2-bewust en draagt hij dat CO2-bewustzijn met overtuiging uit.* Dit is een concrete kapstok om een brede waaier van activiteiten en acties met betrekking tot duurzaamheid aan op te hangen, zoals duurzaamheidsaudits, publiek maken van duurzame acties, overheidsinstrumentarium met betrekking tot infrastructuur, good practices ondersteunen.

- *In 2020 zijn uitwisseling en samenwerking tussen de verschillende subsectoren (kunsten, erfgoed, vormingswerk ...) binnen de brede culturele sector de basis voor culturele acties en activiteiten rond transitie naar rechtvaardige duurzaamheid.* Er is vraag naar een permanent sectoraal overlegorgaan rond transitie duurzaamheid. Transitie moet ook op de agenda gezet worden van bestaande overlegorganen.

- *In 2020 zijn structurele verbindingen met andere sectoren (wetenschappelijke sector, economische sector ...) een feit in de vorm van performante transversale netwerken.* Er wordt voorgesteld om op beleidsniveau beleidsdomeinoverschrijdend te werken rond duurzaamheid, met proeftuinen en budget voor experimenten. De culturele sector neemt deel aan bestaande en nieuwe transitieprocessen.

Deze maatregelen worden verder geanalyseerd. Bepaalde voorstellen van de cultuursector voor samenwerking kunnen opgenomen worden in de bestaande en nieuwe transitieprocessen (deel 2, hoofdstuk twee en drie). De strategische doelstelling Ecocultuur opent kansen om cultuur volwaardig in te zetten in het werken aan een duurzame maatschappij, maar staat nog in de kinderschoenen. Dat opent tegelijk uiteraard heel wat mogelijkheden. Nog dit jaar zal dan ook worden gestart met de concrete invulling van het project. In eerste instantie zal de nadruk worden gelegd op bewustwording rond de CO2-problematiek in de culturele sector, onder meer door een audit van de infrastructuur. Ook zal een overzicht gemaakt worden van de know how die er momenteel al aanwezig is in de sector.

9.4. Acties: Duurzaam erfgoedbeleid

Vernieuwd onroerend erfgoeddecreet, draagvlakverbreding en duurzame herbestemming

Om de huidige knelpunten op te lossen en om een antwoord te bieden op de hedendaagse uitdagingen en ontwikkelingen van het onroerend erfgoed wordt gewerkt aan een nieuw decreet betreffende het onroerend erfgoed. De huidige wet-, decreet- en regelgeving voor onroerend erfgoed is eerder organisch tot stand gekomen, er is niet altijd sprake van een optimale afstemming tussen de verschillende inventarissen, beschermingsstatuten, premiestelsels, procedures en handhabingsbepalingen. Er is dus nood aan een integrale

benadering van het onroerend erfgoed waarbij alle onroerend erfgoedvormen evenwaardig worden behandeld, doch met aandacht voor de grote variatie aan onroerend erfgoed in Vlaanderen. Het begrip 'onroerend erfgoed' – dat nergens wordt vermeld in een Vlaams decreet of besluit – dient decretaal te worden vastgelegd. Het vernieuwde onroerend erfgoeddecreet heeft tot doel om efficiënte en effectieve instrumenten aan te reiken om het behoud en het beheer van het onroerend erfgoed duurzaam te verzekeren. Een bijzondere aandacht gaat naar draagvlakverbreding voor onroerend erfgoedzorg, en dit zowel bij de burger en organisaties als in het Vlaamse beleid in het algemeen. Het vergroten van draagvlak is één van de prioritaire ambities. Deze ambitie wordt onder meer waargemaakt door versterkt overleg.

Zoals bepaald in het regeerakkoord gaan we ook de versnippering binnen het domein onroerend erfgoed radicaal tegen

Beleidsmatig wordt er gewerkt rond de herbestemming van monumenten. De onroerend erfgoedzorg op zich getuigt dus ook van een grote duurzaamheid. Recyclage van materialen en hergebruik van constructies of volledige gebouwen zijn de handelskenmerken van de monumentenzorg.

9.5. Acties: Kinderopvang

Toegankelijke en betaalbare kinderopvang

De Vlaamse overheid wil dat de kinderopvang zijn rol speelt in de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting door onder andere specifieke aandacht te besteden aan kwetsbare groepen (alleenstaande ouders). Ondanks de groei van de laatste jaren blijft er behoefte aan verdere uitbreiding in de kinderopvang. Vlaanderen werkt dan ook aan een decreet voorschoolse kinderopvang dat tot doel heeft voldoende toegankelijke, betaalbare en kwaliteitsvolle kinderopvang te realiseren, zodat op termijn alle gezinnen een recht op kinderopvang kunnen uitoefenen. Om de noodzakelijke uitbreiding van het aanbod te realiseren stelt Vlaanderen daartoe een meerjarenplan en een meerjarenbegroting op. Daarin heeft de Vlaamse overheid ook aandacht voor de behoefte aan occasionele en flexibele opvang. Het doel is om de pact 2020-doelstelling te bereiken tegen 2016 en ten laatste tegen 2020 de volledige dekking te realiseren en dit binnen een afgesproken budgettair kader. Kinderen uit kansengroepen moeten kunnen deelnemen aan formele en kwaliteitsvolle kinderopvang. De verruiming van het aantal inkomensgerelateerde plaatsen is een hefboom daartoe. Taalstimulering in de kinderopvang wordt ook een belangrijk thema.

9.6. Acties: Ouderenbeleid

Tegen 2020 zal een derde van de Vlaamse bevolking ouder zijn dan 60 jaar. Er bestaat in Europa een consensus dat ouderen zo lang en zo zelfstandig mogelijk thuis willen (blijven) leven en volop deel willen blijven uitmaken van de gemeenschap waarin ze verblijven. De beleidsuitdagingen zijn daarom: het maximaal ondersteunen van mensen in hun thuissituatie, het optimaliseren van de woon- en leefomgeving, het inzetten op actieve participatie aan de samenleving en het versterken van het sociale netwerk. De volgende acties zullen worden ondernomen.

Aanbod ouderenzorg versterken, verruimen en diversifiëren

De Vlaamse overheid blijft met de thuiszorg prioritair focussen op de mogelijkheden voor ouderen en zorgbehoevenden om zo lang mogelijk thuis te wonen. Het type aangeboden zorg wordt bepaald door de mate van zorgafhankelijkheid. Verder zullen de van overheidswege ondersteunde woonvormen beter dan nu het zorgbeleid versterken, bijvoorbeeld door het stimuleren van architectuur of woningaanpassingen die geschikt zijn voor thuiswonende zorgbehoevende ouderen of personen met een handicap of door het realiseren van samenwerking tussen sociale huisvestingsmaatschappijen en voorzieningen in de geestelijke gezondheidszorg en ouderenzorg.

In de zorg voor ouderen zullen op basis van het Woonzorgdecreet vernieuwende concepten uitgewerkt worden zoals de assistentiewoningen, de centra voor herstelverblijf, de zorghotels en het woonzorgnetwerk. De muren tussen de thuiszorg en de residentiële zorg moeten afgebroken worden en moeten het mogelijk maken dat het woonzorgcentrum diensten verleent in de buurt, dat de thuiswonende ouderen gebruikmaken van de faciliteiten van het woonzorgcentrum en dat de thuiszorg zorgcontinuïteit kan aanbieden in een woonzorgcentrum.

Ouderenbeleidsplan

Het huidige Vlaamse ouderenbeleidsplan liep af in 2009. Het is de bedoeling dat samen met de Vlaamse ouderenraad en alle relevante actoren in het ouderenbeleid te evalueren en te actualiseren om zo te komen tot een nieuw Vlaams ouderenbeleidsplan voor de periode 2010- 2014.

Ouderenparticipatie

Bij de verdere uitvoering van het Woonzorgdecreet zal met ouderenparticipatie rekening worden gehouden om het aanbod binnen een woonzorgnetwerk zo goed mogelijk te kunnen afstemmen op de behoeften van de gebruikers. De trend naar een inclusief beleid geeft ook aan dat we duidelijke en strategisch duurzame keuzes moeten maken. Voor de actieve senioren is het belangrijk de inspanningen voor een volwaardige participatie aan het beleid voort te zetten. Lokale initiatiefnemers kunnen een belangrijke rol spelen bij een allesomvattend activerend ouderenbeleid.

9.7. Acties: Armoedebestrijding

Armoede heeft nefaste effecten op een samenleving. Armoede zorgt er voor dat heel wat beschikbaar – menselijk – kapitaal niet tot ontwikkeling kan komen en kan bijdragen tot die samenleving. Heel wat maatschappelijk en sociaal-economisch kapitaal blijft zo onderbenut en gaat verloren.

Het Vlaamse armoedebestrijdingsbeleid moet preventief zijn door ervoor te zorgen dat armoede zo veel mogelijk voorkomen wordt. Anderzijds moet het beleid ervoor zorgen dat mensen die toch in armoede leven eruit raken en hun levensomstandigheden verbeteren. Omdat armoede niet van vandaag op morgen op te lossen is, moeten dezelfde beleidslijnen voor langere tijd worden gevolgd in een volgehouden beleid. Voorts moet de visie van de beleidsverantwoordelijken in een participatief beleid getoetst worden bij de mensen in

armoede zelf en hun verenigingen. Ook de particuliere sectoren moeten bij het beleid betrokken worden. Vlaanderen moet dat alles doen in samenspraak met de andere beleidsniveaus. Een belangrijke voorwaarde daarbij is de nadruk op empowerment van mensen in armoede, maar ook van organisaties en de maatschappij als geheel, zodat de krachten van mensen in armoede erkend en aangewend worden.

De Vlaamse overheid kiest expliciet voor de bestrijding van armoede. Vlaanderen moet armoede en sociale uitsluiting op een integrale én inclusieve wijze aanpakken via verschillende kanalen en vertrekkend vanuit de 10 grondrechten: recht op participatie, maatschappelijke dienstverlening, gezin, rechtsbedeling, vrijetijdsbesteding (cultuur, jeugd, sport, media, toerisme), inkomen, onderwijs, werkgelegenheid, huisvesting (inclusief energie) en gezondheidszorg.

Het Vlaamse actieplan armoedebestrijding en het Permanent Armoedeoverleg²⁶ (actie 28)

Het Vlaamse actieplan armoedebestrijding, het Permanent Armoedeoverleg en de aanstelling van een minister die bevoegd is voor de coördinatie van het armoedebestrijdingsbeleid, zijn de instrumenten bij uitstek voor gecoördineerd en samenhangend armoedebestrijdingsbeleid.

Tijdens deze legislatuur zal uitvoering gegeven worden aan het goedgekeurde Vlaamse actieplan armoedebestrijding 2010-2014. Dat actieplan bevat een overzicht van alle maatregelen die in de verschillende beleidsdomeinen in het kader van armoedebestrijding worden genomen. Het plan wordt tussentijds geëvalueerd, bijgestuurd en geactualiseerd. In 2014 zal elke beleidsmaatregel systematisch gescreend worden op de gevolgen voor (mensen in) armoede.

De Vlaamse Regering schuift uitdrukkelijk de volgende prioriteiten naar voren in de uitvoering van het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2010-2014:

- het opstarten van de armoedetoets: vanuit een proefproject komen tot inbouw in de regelgeving van deze toets;
- de realisatie van de automatische toekenning van rechten;
- de versterking en uitbreiding van wijkgezondheidscentra
- het stimuleren van netwerkvorming tussen de verschillende hulpverlenende diensten;
- kostenbeheersing in het secundair onderwijs;
- het bijsturen van kennis van armoede bij opleidingsverstrekkers;
- valoriseren van onderzoek over armoede;
- de realisatie van een voldoende kwalitatief toegankelijk aanbod van schuldhulpverlening;
- de realisatie van een substantiële automatische huursubsidie voor mensen die te lang op de wachtlijst staan, en de laagste inkomensgroepen;
- het realiseren van een duurzame toeleiding tot de arbeidsmarkt via bijvoorbeeld geïntegreerde welzijnstrajecten, maar ook arbeidszorg;
- het wegwerken van werkloosheidsvallen;
- het realiseren van een Vlaamse vrijetijdskaat;
- uitbreiding en structurele verankering van de integrale trajecten naar werk;

²⁶ In haar advies 'Naar een duurzame geletterdheid' van 25 maart 2010 wijst de VLOR op de noodzaak om de doelstellingen van het Plan Geletterdheid te integreren in het Vlaams actieplan Armoedebestrijding met het oog op een geïntegreerde aanpak. Ook hier is een preventieve aanpak van cruciaal belang

- creatie van kwalitatieve duurzame jobs op maat voor mensen in armoede, onder andere een sterke stijging van de jobs in buurtontwikkelingsdiensten;
- aandacht voor gekleurde armoede.

De Vlaamse Regering onderkende bovendien de urgentie van een specifieke aanpak van de kinderarmoedeproblematiek. Dit kadert tevens in de lange termijn doelstellingen die afgesproken zijn in het kader van Vlaanderen in Actie (ViA), met name de Warme Samenleving, en het Pact 2020 (halvering van de kinderarmoede).

Verzamelen van verschillende soorten kennis over armoede en sociale uitsluiting

Er moet wetenschappelijk onderzoek gebeuren naar de complexe armoedeproblematiek om een beter zicht te krijgen op de mechanismen die erachter schuilgaan. De complexiteit komt vaak pas aan het licht in de levensverhalen en getuigenissen van mensen in armoede. Ook hulpverleners en begeleiders beschikken door hun werken met mensen in armoede over heel wat nuttige ervaring. Kwalitatief onderzoek op basis van deze verschillende soorten kennis kan de complexiteit bijgevolg verder uitdiepen. Er is nood aan een combinatie van al deze verschillende soorten van kennis over armoede en sociale uitsluiting, waarbij ze samen een bijdrage leveren aan het begrijpen van de problematiek en het werken aan oplossingen.

Diverse actoren vormen beleidsnetwerken

Een integraal en participatief armoedebestrijdingsbeleid kan pas effectief zijn als er samengewerkt wordt over bestaande grenzen heen. Enerzijds moet er binnen de Vlaamse overheid beleidsdomeinoverschrijdend gewerkt worden. Anderzijds moet de Vlaamse overheid ook de andere beleidsniveaus en organisaties uit het brede middenveld betrekken bij de bestrijding van armoede in Vlaanderen. Uiteraard is ook de participatie van mensen in armoede zelf essentieel, onder meer via de verenigingen waar armen het woord nemen, en de opgeleide ervaringsdeskundigen.

9.8. Acties: Gelijke kansen en gelijke behandeling

Een gelijkekansen- en gelijkebehandelingsbeleid is een onontbeerlijk onderdeel van beleid dat streeft naar een duurzame samenleving. Vlaanderen is, net als de rest van Europa, een gebied in sociale transitie. De Vlaamse bevolking wordt steeds diverser, en met het oog op een leefbare manier van samenleven, is het belangrijk de sociale cohesie te bevorderen. Dat stelt de samenleving in staat om als geheel optimaal te draaien, er wordt niemand uitgesloten, en de samenleving benut haar troeven op de beste manier. Door kwetsbare groepen in een brede waaier van levensdomeinen te bereiken en te versterken, wordt bijgedragen aan een open en tolerant Vlaanderen.

Het doel van het Vlaamse gelijkekansenbeleid is om gelijke kansen te bieden en om achterstellingen, uitsluitingen en discriminaties weg te werken en te voorkomen. Het decreet van 10 juli 2008 houdende een kader voor het Vlaamse gelijkekansen- en gelijkebehandelingsbeleid bundelt het bieden van gelijke kansen en het garanderen van gelijke behandeling voor Vlaamse burgers en verankert de gebruikte methodieken en de doelstellingen.

Een gelijkekansenbeleid moet op verschillende domeinen tegelijk kunnen werken. Het moet de Vlaamse burger persoonlijk kunnen aanspreken, maar moet zich ook richten op de besluitvormingsprocessen in de top van de grootste bedrijven en instellingen. Het Vlaamse

gelijkekansenbeleid verloopt daarom via een tweesporenbeleid: via een verticale en een transversale aanpak.

In het verticale gelijkekansenbeleid wordt er gesensibiliseerd en geïnformeerd, worden er problemen in kaart gebracht en oplossingen voorbereid via wetenschappelijk onderzoek, worden instrumenten ontwikkeld, pilootprojecten gefinancierd, middenveldorganisaties ondersteund, een provinciale gelijkekansenwerking gestimuleerd. Aan een transversaal gelijkekansenbeleid wordt gewerkt via de toepassing van de open coördinatiemethode (OCM), getrokken en gevoed door de Commissie Gelijke Kansen. Het doel is het genderperspectief, het seksuele identiteitsperspectief, het toegankelijkheidsperspectief en het handicapperspectief systematisch te implementeren in alle Vlaamse beleidsdomeinen. In het streven naar duurzame ontwikkeling is het meenemen van een genderperspectief, en aldus verankeren van gender als een transversaal thema in het beleid, onontbeerlijk.

Net zoals voor duurzame ontwikkeling wordt in het Vlaamse gelijkekansenbeleid gestreefd naar een maximale betrokkenheid van relevante actoren in de samenleving, waaronder het middenveld, de academische wereld en het provinciale bestuursniveau.

Het gelijkekansenbeleid in Vlaanderen vindt zijn kader, onder meer, in een aantal internationale wetteksten en strategieën. Het geeft uitvoering aan vier EU-antidiscriminatie-richtlijnen.²⁷

Het Vlaamse gelijkekansenbeleid zit vervat in het Pact 2020 en in Vlaanderen in Actie, meer specifiek via de krachtlijn 'Levenskwaliteit van hoog niveau', die zich in het Pact onder andere laat vertalen door het streven naar sociale inclusie en een aangename leefomgeving.

Gender (project VSDO1)

Naast integrale toegankelijkheid, seksuele identiteit en handicap is gender een van de prioriteiten van het Vlaamse gelijkekansenbeleid. Het doel van het genderbeleid is het wegwerken van ongelijkheden tussen vrouwen en mannen, waarbij de klemtoon wordt gelegd op structureel verankerde mechanismen die de leefsituatie van vrouwen en mannen bepalen, eerder dan op de achterstandsgedachte van het ene geslacht op het andere.

Op internationaal niveau is het belang van een genderinvalshoek bij het ontwikkelen en uitvoeren van een duurzameontwikkelingsbeleid al aangetoond, maar het blijkt zeer moeilijk om die intentie om te zetten in een consequente toepassing van gendermainstreaming²⁸ in het nationale en regionale beleid.

Gelijke Kansen in Vlaanderen engageert zich ertoe om een genderscreening uit te voeren en suggesties te formuleren voor het implementeren van een genderperspectief in concrete projecten die in het kader van het Vlaamse duurzameontwikkelingsbeleid worden uitgevoerd. Op die wijze wordt gender in de praktijk een transversaal aandachtspunt in de uitvoering van de Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling, worden de projectverantwoordelijken

²⁷ Het betreft met name Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming; Richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep; Richtlijn 2002/73/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 september 2002 tot wijziging van richtlijn 76/207/EEG van de Raad betreffende de tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding en de promotiekansen, en ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden; en Richtlijn 2004/113/EG van de Raad van 13 december 2004 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten.

²⁸ Volgens de Group of Specialists on Mainstreaming (EG-S-MS) van de Raad van Europa bestaat gender mainstreaming uit: "het (re)organiseren, verbeteren, ontwikkelen en evalueren van beleidsprocessen op zo'n manier dat het perspectief van gendergelijkheid wordt geïntegreerd in alle beleidsdomeinen en op alle beleidsniveaus door de actoren die normaal dat beleid maken."

gesensibiliseerd en ondersteund en wordt hun genderexpertise aangescherpt. Via de screening van eventuele voorstellen, voortgangsrapporten en evaluaties bestaat de mogelijkheid om tijdens de looptijd van projecten 'gendergevoelige' bijstellingen te doen. De uiteindelijke doelstelling is echter dat projectverantwoordelijken bij het opstarten van projecten van meet af aan een genderperspectief inbouwen.

10. Ecologische dimensie

10.1. Langetermijnvisie

De belangrijkste punten uit de langetermijnvisie (punt 1.3.10.) worden hier samengevat.

In 2050:

- In 2050 is de kwaliteit van de leefomgeving in Vlaanderen zodanig gunstig geëvolueerd dat de risico's voor de natuur, het klimaat en de menselijke gezondheid tot een minimum zijn beperkt en dat er wordt geproduceerd en geconsumeerd binnen de capaciteit van de aarde. In 2050 zijn de ecosystemen erop vooruitgegaan en wordt de biodiversiteit gewaardeerd, beschermd, hersteld en verstandig gebruikt, zodat de ecosysteemdiensten in stand worden gehouden en de planeet gezond blijft.
- In 2050 is de toestand van kritieke soorten en soortengroepen verbeterd.
- In 2050 is de grootte en samenhang van habitats toegenomen voor alle inheemse soorten.
- In 2050 kan iedereen beschikken over een basisleefkwaliteit en een basisomgevingskwaliteit in zijn directe omgeving.
- In 2050 worden alle beslissingen over voedsel, energie, wonen en bouwen, materialen en economie genomen met inachtneming van de klimaat- en milieu-impact en socioculturele aspecten.
- In 2050 is er geen systematische afwenteling van negatieve milieu-impact op andere systemen, landen of regio's.

10.2. De operationele middellange en kortetermijn-doelstellingen

Milieu: Voor water- en luchtkwaliteit, bodembescherming en geluidshinder scoort Vlaanderen in 2020 even goed als Europese economische topregio's. De gestage afname van de druk op milieu en natuur maakt dat het aantal gezonde levensjaren dat verloren gaat als gevolg van milieuvervuiling, significant daalt. De meeste Vlaamse waterlopen hebben een goede ecologische toestand bereikt zodat het effectief mogelijk is dat uiterlijk in 2020 voldaan is aan de kwaliteitsvereisten van de kaderrichtlijn Water. Om de gevolgen van de klimaatwijziging op het vlak van onder andere waterhuishouding en biodiversiteit op te vangen, is werk gemaakt van een heus adaptatiebeleid (doelstelling 14 van het Pact 2020).

Klimaat: Vlaanderen komt zijn internationale verplichtingen na waardoor de uitstoot van broeikasgassen in Europa tegen 2020 met ten minste 20% wordt verminderd ten opzichte van 1990. Om dit te realiseren neemt Vlaanderen haar rol op in de Europese en internationale acties rond klimaatverandering daarbij alles in het werk te stellend om tot een omvattend en wereldwijd klimaatregime te komen. Het op te maken klimaatsbeleidsplan 2013-2020 speelt hierin een cruciale rol. Binnen dit plan wordt er gewerkt met duidelijke

doelstellingen en afspraken en worden de nodige begeleidende acties voorzien om tot de uiteindelijk voorziene reductie van de broeikasgasuitstoot te komen.

Natuur: Natuurbehoud en landschapszorg zorgen in 2020 voor extra tewerkstelling (doelstelling 15 van het Pact 2020). Inzake biodiversiteit kan Vlaanderen in 2020 de vergelijking met de Europese economische topregio's aan. Op de Conferentie over biodiversiteit in Nagoya (2010) werden een aantal doelstellingen tegen 2020 vastgelegd, onder meer het opnemen in de nationale boekhouding en de rapportagesystemen van de waarden van biodiversiteit en ecosysteemdiensten (doelstelling 2), het halveren en waar mogelijk stopzetten van de snelheid van het verlies van alle natuurlijke habitats, met inbegrip van bossen (doelstelling 5), het verbeteren van het voorkomen van uitsterven van bedreigde soorten en de status van meest bedreigde (doelstelling 12) en de veerkracht van ecosystemen en de bijdrage van de biodiversiteit aan de koolstofvoorraden is verbeterd, met herstel van min. 15 % van aangetaste ecosystemen om bij te dragen tot het tegengaan van klimaatverandering (doelstelling 15).

Eco-efficiëntie: een verdere ont koppeling van economische groei en het geheel van emissies en afvalproductie zijn in 2020 gerealiseerd door een gestaag stijgende materiaal- en energie-efficiëntie in de verschillende maatschappelijke sectoren (doelstelling 8 van het Pact 2020).

Leefkwaliteit: in 2015 zijn de mogelijkheid tot beleving en de toegankelijkheid van de natuur- en bosgebieden en de parken verhoogd. Bovendien beschikken meer Vlamingen over toegankelijk groen. Meer concreet nemen het aanbod en de toegankelijkheid van natuurgebieden, bossen en parken toe en neemt in stedelijk gebied het aantal Vlamingen toe dat beschikt over toegankelijk buurtgroen. De milieuhinder wordt verminderd door onder meer een afname van het aantal ernstig gehinderden door verkeerslawaaï, een verbetering van de akoestische kwaliteit in stedelijk gebied en een afname van het aantal (ernstig) gehinderden door geur (ontwerp Mina-plan 4).

Er treedt een vergroening van het Vlaamse wagenpark op. De Vlaamse **overheid** geeft daarbij **het goede voorbeeld** (ontwerp Mina-plan 4).

10.3. Acties: Milieudimensie

Uitvoeren Milieubeleidsplan 4

Duurzame ontwikkeling heeft betrekking op de wisselwerking tussen milieukwaliteit en sociaaleconomische ontwikkelingen. Naast de acties in deze strategie waarbij expliciet een evenwicht gezocht wordt tussen de verschillende dimensies van duurzame ontwikkeling, is er ook beleid noodzakelijk dat zich zuiver op de ecologische dimensie en het leefmilieu richt. Het is niet de bedoeling het leefmilieubeleid pur sang in deze strategie op te nemen. Daarvoor wordt verwezen naar het Milieubeleidsplan 4 (2011-2015), dat aan de hand van doelstellingen en maatregelen het hoofd biedt aan de zeer uiteenlopende aspecten van de milieuproblematiek.

Het milieubeleidsplan kan worden samengevat in zeven prioritaire onderwerpen en het concept 'groene economie', dat er doorheen loopt en hier en daar opduikt.

Alles begint bij consumptie en productie. Een geïntegreerde benadering, afgestemd op het actieplan van de Europese Commissie, moet het pad effenen naar een **milieuverantwoorde productie en consumptie**.

Bij het realiseren van de Kyotodoelstelling voor **klimaat** zit Vlaanderen op schema. De langetermijn klimaatuitdaging vraagt echter om een andere benadering. Verschillende maatregelen zullen besproken worden in het kader van de opmaak van een Vlaams Klimaatbeleidsplan 2013-2020. Energiegebruik veroorzaakt het grootste deel van de broeikasgasemissies. Het is dan ook een uitdaging om dit verbruik terug te dringen en de inzet van hernieuwbare energiebronnen op te schalen. Als onderdeel van dit klimaatplan zal tegen 2012 in overleg met het brede middenveld een Vlaams Adaptatieplan worden opgesteld.

Fijn stof en ozonconcentraties kunnen veel gezondheidsschade toebrengen. Er blijft dan ook aandacht nodig voor de **luchtkwaliteit** in Vlaanderen en in lokale knelpunten. Maatregelen en projecten die kunnen inspelen op lokale mogelijkheden zullen de **lokale leefkwaliteit** in zijn geheel verbeteren.

Erg actueel is de uitvoering van de kaderrichtlijn **Water**. De Vlaamse Regering stelde in 2010 de Stroomgebiedbeheerplannen en de maatregelenprogramma's voor de Schelde en de Maas vast. Het Maatregelenprogramma bevat "basismaatregelen" (uitvoering bestaande Europese richtlijnen maar ook andere eerder besliste maatregelen) en "aanvullende maatregelen".

Een kwaliteitsvolle **bodem**, maar ook beschikbare ruimte en bruikbaar grondwater blijven kostbare goederen in Vlaanderen. Het bodembeleid speelt hierop in. Het richt zich op het maximaal voorkomen van bodemverontreiniging en -aantasting (bv. de afname van organisch materiaal in de bodem), maar ook op de sanering van verontreinigde bodems en erosieknelpunten.

Voor het behoud van de **biodiversiteit** staan de instandhoudingsdoelstellingen (IHD's) centraal. Om de doelstellingen uit het Pact te halen, worden via actieplannen de vastgestelde IHD's en prioriteiten ruimtelijk toegewezen.

Tot slot wordt er ook vanuit de Vlaamse **overheid** gestreefd naar efficiëntie en effectiviteit. Dat moet zich weerspiegelen in de interne werking, zowel voor het eigen beleid als in relatie tot het internationale beleid, in partnerschap met anderen en vanuit de voorbeeldfunctie.

11. Internationale dimensie

11.1. Langetermijnvisie

De belangrijkste punten uit de langetermijnvisie (punt 1.3.11.) worden hier samengevat.

- In 2050 is het Vlaamse beleid geënt op het principe van een eerlijke wereld, eerlijke handel, samenwerking gestoeld op gelijkwaardigheid en uitwisseling, gebaseerd op dialoog met de partnerlanden.
- In 2050 is er eerlijke handel.
- In 2050 is er een herverdeling van materiële welvaart binnen de draagkracht van de aarde, en zijn armoede en honger uitgebannen.
- In 2050 heeft iedereen toegang tot basiseducatie, waardig werk, kwaliteitsvolle gezondheidszorg en zuiver drinkwater, tot hernieuwbare en milieuvriendelijke

- energiebronnen, duurzame mobiliteit, voldoende evenwichtige en gezonde voeding en een betaalbare en toegankelijke woonruimte.
- In 2050 zijn er sterke, gedragen internationale instellingen die de basis leggen voor een eerlijke wereld, en die sterke internationale normen uitwerken die gerespecteerd en gehandhaafd worden.

11.2. De operationele middellange en kortetermijndoelstellingen

Vlaanderen is tegen 2020 substantieel meer aanwezig in en gericht op de internationale gemeenschap. Die toenemende internationale openheid uit zich in een groeiende ontwikkelingssamenwerking en meer intense internationale contacten. Vlaanderen betoont op substantiële wijze zijn solidariteit met bevolkingen ver of nabij (thema 8 van Pact 2020).

Tegen 2020 is de huidige bijdrage van Vlaanderen aan ontwikkelingssamenwerking verdubbeld. Samen met alle gedecentraliseerde besturen bedraagt de bijdrage van Vlaanderen minstens 7% van de officiële Belgische ontwikkelingshulp (doelstelling 2 van het Pact 2020; operationele doelstelling van de vernieuwde Europese strategie voor duurzame ontwikkeling).

Vlaanderen schakelt zich in de internationale ontwikkelingsagenda in en past de consensus over goede donorpraktijken en de verhoging van de efficiëntie van ontwikkelingshulp toe.

Vlaanderen draagt actief bij aan de realisatie van de Millenniumdoelstellingen, in het bijzonder door werk te maken van een globaal partnerschap voor ontwikkeling (doelstelling 8) (zie ook onder 'sociale dimensie').

Vlaanderen herwint tegen 2020 zijn in de afgelopen tien jaar verloren aandeel in de wereldexportmarkt en exploreert in veel sterkere mate dan vandaag onbenut potentieel op het vlak van internationalisatie (zowel in goederen als in diensten. Tegen 2020 neemt het aantal exporterende bedrijven toe, het aantal exporterende kmo's verdubbelt (tegenover 2007). Het aandeel van de totale Vlaamse uitvoer naar snelgroeiende markten groeit tegen 2020 tot 10%. Voor deze drie doelstellingen houden de bedrijven bij hun internationale expansie rekening met het duurzame en ethische karakter ervan.

11.3. Acties: DO in het beleid voor Vlaamse internationale samenwerking

In overeenstemming met de principes van duurzame ontwikkeling (Rio de Janeiro, 1992) wordt voor internationale samenwerking gefocust op menselijke ontwikkeling, met het oog op de draagkracht van de aarde om te voorzien in de ecologische, sociale en economische behoeften van huidige en toekomstige generaties. De verschillende pijlers van duurzame ontwikkeling worden gezamenlijk opgenomen in het beleid voor de Vlaamse internationale samenwerking. Duurzame ontwikkeling is een transversaal thema voor de Vlaamse internationale samenwerking. Door te streven naar efficiëntie, afstemming op de ontwikkelingsprioriteiten van de partnerlanden en harmonisering met de internationale consensus over goede donorpraktijk wil Vlaanderen de duurzaamheid van de ontwikkelingsresultaten op lange termijn verzekeren.

Hulp voor handel en handelsliberalisering die rekening houdt met ontwikkelingslanden

Vlaanderen hecht bijzonder veel belang aan een handelsliberalisering die effectief rekening houdt met de ontwikkelingsgraad van de partnerlanden, in het bijzonder van de minst ontwikkelde landen. De ontwikkelingsdimensie die prominent aanwezig is in de DDA^[1] en de Economische Partnerschapsakkoorden die de EU met landengroepen uit Afrika, de Caraïben en de Stille Oceaan sluit, wordt actief ondersteund. Ook in de andere bilaterale onderhandelingen die de EU voert, brengt Vlaanderen steeds de ontwikkelingsgraad van de andere partij in rekening bij het aangaan of vragen van engagementen.^[2] Afhankelijk van de ontwikkelingsniveaus en -behoeften van de partnerlanden pleit Vlaanderen ervoor dat een grote flexibiliteit wordt gehanteerd en niet-wederkerige alternatieven worden aangereikt, en dat de keuze van de partnerlanden wordt gerespecteerd wat betreft de opname in de onderhandelingen van bindende bepalingen inzake thema's die niet vereist worden door de WTO of het Cotonou-akkoord.

Als donor wil Vlaanderen de potentiële positieve impact van handel op de armoedebestrijding in het Zuiden versterken door de handelsmogelijkheden van partnerlanden te helpen vergroten. Als die gedragen wordt door de ontwikkelingslanden zelf, en onderbouwd wordt met duurzame tewerkstelling, welvaartsverdeling en ecologische principes, is handelondersteuning een krachtig instrument om de zelfredzaamheid en het eigenaarschap op te voeren. Om de voorspelbaarheid van de hulp op te voeren worden duidelijke principes en uitgangspunten gehanteerd bij het Vlaamse beleid inzake handel voor ontwikkeling.

Het ontbreken van een mondiale *level playing field* op het vlak van duurzaamheid is een grote handicap voor de Europese landbouw die doorgaans hogere duurzaamheidscriteria hanteert (dierenwelzijn, hormonen,.....) dan de rest van de wereld. Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid moet er voor zorgen dat dit Europees landbouwmodel kan overeind blijven.

Een verankering van arbeids- en milieunormen

Vlaanderen wil de toepassing van de arbeids- en milieunormen op drie niveaus bevorderen. Ten eerste via de eigen Vlaamse regelgeving. Het principe van duurzaam en ethisch internationaal ondernemen (DEIO) werd verankerd in alle subsidiereglementen die in Vlaanderen van toepassing zijn voor internationaal ondernemen. De toepassing van die normen is met andere woorden een criterium voor Vlaamse bedrijven om in aanmerking te komen voor financiële tegemoetkomingen die door FIT (Flanders Investment and Trade) worden uitgekeerd.

Ten tweede zal Vlaanderen er ook in het kader van het gemeenschappelijk handels- en investeringsbeleid van de Europese Unie voor ijveren dat specifieke internationale arbeids- en milieuclausules systematisch worden opgenomen in de onderhandelingen die gevoerd worden met derde landen. Dat geldt ook voor de onderhandelingen voor het afsluiten van internationale handels- en investeringsakkoorden waar Vlaanderen bij betrokken is. De bilaterale BLEU-investeringsakkoorden zijn daarvan een voorbeeld. Met betrekking tot arbeid vormen de fundamentele arbeidsnormen van de ILO daarbij het minimale kader.

Ten slotte willen we ook investeren in de actieve promotie van arbeids- en milieunormen en de bevordering van mechanismen van sociaal overleg in de groei- en ontwikkelingslanden.

Een gelijk speelveld op mondiaal niveau met betrekking tot die thema's kan zorgen voor welvaartscreatie, zowel in westerse economieën als in ontwikkelingslanden.

Ondernemerschap en tewerkstelling in het Zuiden

In de komende jaren zal Vlaanderen verder de internationale agenda voor waardig werk ondersteunen en de creatie van tewerkstelling in de formele en informele tewerkstelling bevorderen. Onder meer via microfinanciering dragen we bij tot het stimuleren van ondernemerschap in het Zuiden. Dankzij kleinschalige leningen (microkredieten) krijgen lokale boeren, marktvrouwen en jongvolwassenen de kans om een handel of eenmanszaak op te richten, wat een krachtige hefboom is om *pro-poor*-groei (een groei die vooral de armen ten goede komt) te realiseren.

Verder wil Vlaanderen onderzoeken op welke manier het een bijdrage kan leveren aan vorming en opleiding op basis van de vragen van de arbeidsmarkt in de partnerlanden in zuidelijk Afrika met specifieke aandacht voor de meest kwetsbaren. Ten slotte zal Vlaanderen vanuit zijn eigen rijke ervaring ondernemerschapsinitiatieven blijven steunen om de managementcapaciteit en technische vaardigheden van kmo's in het Zuiden te verbeteren.

Een gecoördineerd, efficiënt noodhulpbeleid

Om een meer flexibel en geïntegreerd instrument voor gecoördineerde en aangepaste humanitaire hulp te ontplooiën, zal Vlaanderen - zoals afgesproken in het regeerakkoord - in de eerste helft van deze regeerperiode een beleidskader ontwikkelen voor noodhulp. Het kader moet beantwoorden aan de principes van goed humanitair donorschap (Stockholm, 17 juni 2003) en de EU-consensus over humanitaire hulp. Die bevatten meerdere duurzaamheidscriteria: humanitaire interventies moeten bijvoorbeeld zo verlopen dat ze het behoud of terugkeren van duurzame huishoudens bespoedigen en een transitie brengen van humanitaire hulp naar ontwikkelingsactiviteiten. Lokale aankopen die de markt niet verstoren, maken daar bijvoorbeeld deel van uit.

Een verbeterde monitoring en evaluatie

In het kader van de Verklaring van Parijs ter bevordering van de effectiviteit van de hulp is het aangewezen dat Vlaanderen de monitoring en de evaluatie van de geboden hulp verbetert. Een cultuur en praktijk van systematische, resultaatgerichte monitoring en evaluatie van de door Vlaanderen gesteunde projecten en programma's draagt bij tot de kwaliteit van onze internationale samenwerking – en dus de duurzaamheid van de ontwikkelingsresultaten. Daarom moeten de beheersinstrumenten die worden ingezet bij de samenwerking met partners in Vlaanderen en in het Zuiden worden geoptimaliseerd. Dat leidt tot een betere risicobeheersing, een doorgedreven leerproces en eventueel een tijdig bijsturen van de samenwerkingsprogramma's.

Een grotere bijdrage aan de internationale armoedebestrijding

De Vlaamse samenleving wil een solidaire samenleving zijn, ook als de budgettaire middelen schaars zijn. Die overtuiging is ingegeven door de vaststelling dat de financiële crisis een enorm grote impact op de ontwikkelingslanden heeft, terwijl die landen niet aan de basis van die recessie liggen. Een wereld waar honger en armoede woedt en de maatschappelijke ongelijkheid toeneemt, is daarenboven een instabiele, onveilige wereld.

Vlaanderen doet een extra inspanning voor de 0,7%-norm voor ontwikkelingssamenwerking. We starten daarvoor tijdens deze regeerperiode een groeipad dat in de meerjarenbegroting wordt opgenomen.

Aanpassing aan de klimaatverandering integreren in ontwikkelingsprogramma's

Ontwikkelingslanden zijn gevoeliger voor klimaatverandering en kwetsbaarder door hun afhankelijkheid van landbouw en natuurlijke hulpbronnen. Zij beschikken bovendien over een lagere aanpassingscapaciteit. De veranderingen in het klimaat dreigen de mondiale en de regionale ongelijkheid dus verder aan te scherpen.

We zullen specifieke instrumenten, programma's en modules hanteren om de aanpassing aan klimaatverandering structureel te integreren in de werking van de Vlaamse internationale samenwerking. Onder meer in de sectoren gezondheid, landbouw en voedselzekerheid kunnen concrete maatregelen worden getroffen die rekening houden met de wijzigingen in het klimaat: bijvoorbeeld het monitoren van nieuwe verspreidingspatronen van tropische infectieziekten en ziekteverwekkers, het gebruik van droogteresistente gewassen, de integratie van land- en bosbouw, en vele andere.

De structurele integratie van klimaatverandering zorgt ervoor dat de beoogde economische en sociale ontwikkeling gepaard gaat met respect voor de ecologische context.

Project bijdragen tot de wereldwijde strijd tegen HIV/aids (project VSDO1)

Conform de internationale consensus over de manieren om de efficiëntie en effectiviteit van de ontwikkelingssamenwerking op te voeren, concentreert Vlaanderen zich progressief op een beperkt aantal sectoren. Bij de keuze van de sectoren vormt de aanwezigheid van internationaal relevante expertise binnen de eigen grenzen van de donor een belangrijk criterium. Via die expertise beoogt de donor immers een meerwaarde te kunnen bieden in de samenwerking met de partnerlanden. Gezien de sterke kaarten die Vlaanderen op het vlak van gezondheidszorg kan voorleggen - een sector die ook in VIA als speerpuntsector naar voren wordt geschoven - kan het niet verbazen dat de gezondheid ook in onze partnerlanden stevast een concentratiesector vormt. Daarbinnen wordt dan nog eens vaak specifieke aandacht aan seksuele en reproductieve gezondheid gegeven. Gezien Vlaanderen haar samenwerking geografisch concentreert op Zuidelijk Afrika – een regio waarbinnen bijna alle landen met een hyperepidemie van HIV/AIDS geconfronteerd worden - gaat er automatisch veel aandacht naar het verder zetten van de strijd tegen HIV/AIDS en de bijdrage van de verschillende Vlaamse actoren in deze context. Daarbij zal de thematiek van concentratie op de strijd tegen HIV/AIDS in een omvangrijker aanpak van de strijd voor gelijke toegang tot seksuele en reproductieve gezondheid en rechten ingebed worden. Ook de vernieuwing van het samenwerkingsakkoord met UNAIDS voor de periode 2011-2014 moet in dit licht gezien worden. Ook binnen de WHO werkt Vlaanderen aan een steeds grotere concentratie op het thema van seksuele en reproductieve gezondheid en rechten met een geografische oormerking voor Zuidelijk-Afrika.

11.4. Acties ten aanzien van de EU, de VN en de OESO

Het is noodzakelijk en nuttig dat Vlaanderen betrokken blijft bij de belangrijkste internationale besluitvormingsprocessen over DO. Het is ook belangrijk dat Vlaanderen receptief is voor invloed van het internationale niveau op het Vlaamse beleid. Daarvoor is het nodig dat het

internationale beleid niet louter administratief wordt gevolgd, maar dat er ook politieke steun aan gegeven wordt en dat er politiek kapitaal geïnvesteerd wordt in de Vlaamse betrokkenheid bij internationale besluitvorming.

Wegen op internationaal duurzaamheidsbeleid

Vlaanderen moet meer wegen op het relevante internationale en Europese beleid, zoals de ontwikkeling van de Europese strategie duurzame ontwikkeling (EUSDO), die in 2012 aan herziening toe is, het netwerk van Europese experts in duurzame ontwikkeling (ESDN)²⁹, de United Nations Conference on Sustainable Development (UNCSD) in 2012, de VN-Commissie Duurzame Ontwikkeling (CSD), het netwerk van regionale overheden voor duurzame ontwikkeling (nrg4SD), de VN-Organisatie voor Educatie, Wetenschap en Cultuur (UNESCO), de Millenniumdoelstellingen van de Verenigde Naties (MDGs), de Wereldhandelsorganisatie (WTO) en de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), die naast een horizontaal programma voor duurzame ontwikkeling ook gespecialiseerde samenkomsten heeft zoals de Annual Meeting Sustainable Development Experts (AMSDE), het Global Forum on Sustainable Development, de Rondetafel voor Duurzame Ontwikkeling en de Sustainable Development Counsellors meeting.

Voor de **Commissie Duurzame Ontwikkeling** (Commission on Sustainable Development (CSD)) zorgt Vlaanderen verder voor de inhoudelijke invulling van de thema's die behandeld worden. Wat betreft het **netwerk van regionale overheden** voor duurzame ontwikkeling (nrg4SD) legt Vlaanderen de nadruk op de evenwichtige behandeling van de verschillende dimensies van duurzame ontwikkeling. Wat betreft het **Europees beleid** voor duurzame ontwikkeling en de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling zal Vlaanderen ijveren voor een degelijke integratie van de drie dimensies van duurzame ontwikkeling en aparte organen voor de behandeling van dossiers over duurzame ontwikkeling. Voor de **Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling** (OESO) zorgt Vlaanderen er onder andere voor dat de meerwaarde van de 'Green Growth'-strategie meegenomen wordt voor de inhoudelijke inbreng voor de Wereldconferentie in 2012.

De Vlaamse positie wordt gecoördineerd door de Werkgroep Duurzame Ontwikkeling (WGDO). De rol van de WGDO als voorbereidingsforum wordt versterkt en de procedures worden nog meer uitgewerkt. Er wordt gezorgd voor een intensieve samenwerking tussen de beleidsdomeinen.

Voor alle internationale processen wordt de aangereikte informatie, zowel de onderhandelde eindteksten als de goede voorbeelden van andere spelers binnen het internationale kader (andere landen, regio's, ngo's), verspreid onder de experts binnen en buiten de Vlaamse overheid. Er wordt ook informatie over de Vlaamse goede voorbeelden doorgegeven aan internationale fora.

Belangrijk bij dit alles is politieke inzet. De aanwezigheid van Vlaamse politieke mandatarissen op Europees en mondiaal niveau verhoogt de Vlaamse identiteit in internationale fora. Daarnaast zou het ook de beleidsdomeinen die minder betrokken zijn, kunnen overtuigen van het belang van deze internationale processen voor Vlaanderen.

Optimale voorbereiding van de Wereldconferentie DO (actie 29)

²⁹ De ESDN is een informeel netwerk dat Europese experts in duurzame ontwikkeling in vergaderingen samen brengt rond een bepaald thema. De conclusies worden breed verspreid en hebben een belangrijke invloed op beleidsontwikkeling op de verschillende niveaus.

De **Wereldconferentie Duurzame Ontwikkeling** (United Nations Conference on Sustainable Development (UNCSD) vindt plaats in 2012. De thema's die worden besproken op de Wereldconferentie zijn 'groene economie in het kader van duurzame ontwikkeling en armoedebestrijding' en 'een institutioneel kader voor duurzame ontwikkeling'. Als resultaat van de Wereldconferentie verwacht men een politieke verklaring die de wereldleiders aanzet tot actie.

Tijdens de eerste voorbereidende vergadering in New York (17-19 mei 2010) werd door meerdere delegaties opgeroepen om een grondige herziening van het globale financieel en economisch plaatje te organiseren. De United Nations Division for Sustainable Development (UNSD) heeft al contact opgenomen met de Wereldbank, de Wereldhandelsorganisatie (WTO) en de financiële instellingen om samen te werken voor een ambitieuze uitkomst van de Wereldconferentie. Zowel Europa, België als Vlaanderen hebben een rol te spelen in het voorbereidingsproces. Hoe meer actoren zich inzetten voor een ambitieus resultaat, hoe meer effect er behaald kan worden. De werkgroep duurzame ontwikkeling heeft een essentiële rol om een Vlaams standpunt te coördineren en om constructief mee te werken in de Belgische en Europese delegatie.

De wereldconferenties (Rio en Johannesburg) hebben een sterk mobiliserend karakter: duurzame ontwikkeling staat hoog op de agenda bij de stakeholders: regeringsleiders, verschillende overheidsniveaus, basisorganisaties, bedrijven, sociaal-economische organisaties, ngo's, kennisinstellingen. De krijtlijnen voor een beleid duurzame ontwikkeling met doorwerking voor Vlaanderen worden vastgelegd voor verschillende jaren. Van dat mobiliserende karakter moeten we optimaal gebruikmaken om ook in Vlaanderen duurzame ontwikkeling in de schijnwerpers te zetten. Mogelijkheden om dit te doen zijn bijvoorbeeld een breed seminarie opzetten (in samenwerking met alle beleidsdomeinen, adviesraden, VLEVA) om de doorstroom van informatie ter voorbereiding van de wereldtop vlot te laten verlopen voor de topics van de wereldtop, nl. groene economie en armoede, governance; meerdere stakeholderoverlegmomenten organiseren, een interactieve website creëren, een brede campagne voeren, na de wereldtop met de stakeholders een terugkoppelingsseminarie organiseren.

11.5. Acties: Indicatoren op internationaal niveau beyond GDP

Onder het motto "betere informatie leidt tot beter beleid", publiceerde de Europese Commissie op 20 augustus 2009 de mededeling "Het bbp en verder - Meting van de vooruitgang in een veranderende wereld". In de mededeling stelt de Commissie voor de volgende vijf acties te ondernemen:

- Het bbp aanvullen met sociale en milieu-indicatoren.
- Bijna real-time informatie voor de besluitvorming.
- Nauwkeurigere rapportage over verdeling en ongelijkheid.
- Ontwikkeling van een Europees scorebord voor duurzame ontwikkeling (DO).
- Uitbreiding van de nationale rekeningen tot sociale en milieuaspecten.

Economische prestaties en successen op macroniveau (land, regio) worden normaal gezien gemeten via het bnp of het bbp (bruto nationaal/binnenlands product). Dat bnp wordt echter ook algemeen gehanteerd als barometer van onze welvaart en onze levensstandaard. Om evenwel te meten wat belangrijk is voor onze huidige maatschappij, de economie, het milieu en de toekomstige generaties, moet men verder dan het bnp denken en een nieuwe geïntegreerde macro-index ontwikkelen gericht op duurzaamheid die de economische, ecologische en sociale aspecten integreert.

Verder ontwikkelen en verfijnen van indicatoren die verder dan BBP (beyond GDP) gaan.

Het “BBP en verder” initiatief bevordert de ontwikkeling van deze geïntegreerde macro-index en de basisindicatoren die er deel van uit zullen maken.

Vlaanderen zal mee helpen aan de opbouw van een breed kennisnetwerk van het initiatief op regionaal niveau. Tijdens het Belgische voorzitterschap van de Europese Raad (2de helft 2010) heeft Vlaanderen een evenement georganiseerd met de Europese regionale beleidsmakers (in samenwerking met het netwerk van regionale overheden voor duurzame ontwikkeling) om ervaringen uit te wisselen over het gebruik van regionale “bbp en verder”-index om een meer duurzaam beleid te realiseren. Dit thema zal verder intensief opgevolgd worden.

12. Institutionele dimensie

12.1. Langetermijnvisie 2050

De belangrijkste punten uit de langetermijnvisie (punt 1.3.12.) worden hier samengevat.

- In 2050 is de Vlaamse overheid een slagkrachtige en lerende organisatie met voldoende capaciteit om zich inhoudelijk en procesmatig te profileren en een voortrekkersrol te vervullen.
- In 2050 is het Vlaamse beleid gestoeld op de principes van duurzame ontwikkeling.
- In 2050 is de besluitvorming transparant en gebaseerd op de beschikbare kennis.
- In 2050 geeft en krijgt de overheid vertrouwen.
- In 2050 is gedeelde verantwoordelijkheid van publieke civiele marktactoren ingeburgerd.
- In 2050 zijn Coproductie en cocreatie de norm om problemen op te lossen. Er is ruimte voor horizontale werkwijzen en sociale leerprocessen.

12.2. De operationele middellange en kortetermijndoelstellingen

Overheid: Een efficiënte en kwaliteitsvolle overheid en regelgeving dragen in 2020 op structurele wijze bij tot het welzijn en de welvaart van de bevolking.

Door haar toegenomen complexiteit vraagt de huidige samenleving dat de Vlaamse overheid meer geïntegreerd gaat werken.

Vlaanderen waakt erover dat de principes van **duurzame ontwikkeling** geïntegreerd worden in beleid en programma's (Millenniumdoelstelling 7).

Maatschappelijke betrokkenheid en verantwoordelijkheid:

Alle maatschappelijke actoren worden tegen 2020 meer actief bij het beleid betrokken. Dat bevordert het gemeenschappelijk verantwoordelijkheidsbesef en de gemeenschappelijke actieve oplossingsgerichtheid van de overheid en het middenveld voor belangrijke maatschappelijke uitdagingen, zoals duurzame ontwikkeling. Het Vlaamse sociaaleconomische overleg – zowel tussen de sociale partners onderling als met de overheid – over het volledige sociaaleconomische spectrum ondersteunt in 2020 in sterkere mate het maatschappelijk draagvlak en verhoogt de efficiëntie van het overheidsbeleid. Ook het overleg tussen de Verenigde Verenigingen en de overheid in het kader van hun charter draagt daartoe bij.

12.3. Acties: good governance

Onder punt 1.2 'Een nieuwe overheid: Governance beyond government', werd ingegaan op de verschillende soorten overheidsoptreden en de noodzaak van een nieuwe aanpak: 'governance beyond government', om de nodige transities te kunnen bewerkstelligen. Ook de samenwerking met de adviesraden en met de andere stakeholders wordt daar verder uitgewerkt.

Daarnaast is good governance noodzakelijk voor het inzetten op een efficiënte, effectieve, transparante en verantwoordelijke overheid. In dit hoofdstuk komen de elementen naar voren die noodzakelijk zijn om te komen tot good governance: participatie, het goede voorbeeld, verticale integratie enzovoort. Die verschillende elementen worden hier verder behandeld. Horizontale integratie vormt de rode draad in de volledige strategie. De nodige onderbouwende instrumenten (waaronder monitoring) zullen in het derde deel van deze strategie behandeld worden. De acties uit dit hoofdstuk worden afgestemd met processen zoals interne staatshervorming, slagkrachtige overheid en versnelling van investeringsprojecten.

Van de Vlaamse overheid wordt terecht verwacht dat ze zelf het goede voorbeeld geeft en daardoor andere actoren zal inspireren of stimuleren om duurzaam op te treden. Daarnaast heeft het duurzaam optreden van de overheid ook een duidelijk economische impact doordat zij als krachtige consument schaalvoordelen creëert. De Vlaamse overheid wil haar duurzaam optreden invullen met de gelijktijdige afweging van de drie dimensies van duurzame ontwikkeling (ecologische, economische en sociale) en het participatiebeginsel op de volgende vlakken.

- Bundeling van initiatieven rond gegevensverkeer en verdere uitbouw van gemeenschappelijke infrastructuur
- Duurzaamheid in strategie en visie en in de werkgeversfunctie
- Energiezorg in de Vlaamse overheidgebouwen en Milieuzorg in het voertuigenpark
- Duurzame overheidsopdrachten
- Verduurzamen van vastgoed en gebouwenpatrimonium (eigen en gesubsidieerde gebouwen)
- Ethisch beleggen en PPS verduurzamen

12.4. Acties: Bundeling van initiatieven rond gegevensverkeer en verdere uitbouw van gemeenschappelijke infrastructuur

Optimaal gebruik informatie uit authentieke bronnen

Via het optimaal gebruik van de informatie uit authentieke bronnen (Rijksregister, de Kruispuntbank van Ondernemingen en de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid) kunnen de Vlaamse overheidsinstellingen tot een efficiëntere dienstverlening komen. Beschikbare informatie wordt niet meer via de burger opnieuw opgehaald, administratieve last vervalt, nieuwe vormen van dienstverlening worden mogelijk en interne beheerskosten verlagen. Het decreet van 18 juli 2008 verplicht het gebruik van de authentieke gegevensbronnen.

Magda-platform

Het Magda-platform garandeert een veilige gegevensdeling met de Vlaamse administraties en de lokale besturen. Samen met de betrokken partners van verschillende bestuurlijke niveaus worden oplossingen voor de ontsluiting van authentieke gegevensbronnen uitgewerkt en het opzetten van Vlaamse authentieke bronnen wordt ondersteund.

e-procurementprogramma

Het e-procurementprogramma wil tegen de helft van de regeerperiode alle overheidsopdrachten waarvoor het technisch mogelijk is, elektronisch publiceren en de ingediende offertes elektronisch ontvangen.

Gemeenschappelijke infrastructuur

Naast de dienstverlening wordt ook in de uitbouw van gemeenschappelijke infrastructuur voorzien zoals documentaire en samenwerkingsplatformen, een op diensten georiënteerde architectuur, digitale handtekening etc.

12.5. Acties: Duurzaamheid in strategie en visie en in de werkgeversfunctie

Duurzaamheid in strategie en visie

Zowel in het sjabloon voor de nieuwe beheersovereenkomsten 2011-2015 als in het sjabloon voor de managementovereenkomst zijn twee generieke doelstellingen opgenomen die overkoepelend bij de Vlaamse overheid gebruikt moeten worden: het verhogen van de maturiteit van de eigen organisatie en het realiseren van meetbare efficiëntiewinsten. Elke leidend ambtenaar moet op die vlakken voor zijn organisatie voor de looptijd van de beheersovereenkomst een verbetertraject opstellen. Bij die verbetertrajecten kiest men in samenspraak met de bevoegde ministers organisatiethema's waarop men gedurende de looptijd van de beheersovereenkomst concrete acties kan uitwerken die rekening houden met de eigenheid van de organisatie. Ook duurzaamheidsthema's kunnen in het kader van die overkoepelende generieke principes gekozen worden. Daarnaast kan de leidend ambtenaar in samenspraak met de bevoegde ministers bijkomende eigen accenten voor

duurzaamheid leggen, los van de twee overkoepelende generieke principes en de organisatiebrede afspraken voor horizontaal, beleidsdomeinoverschrijdend beleid.

Duurzaamheid in de werkgeversfunctie

De Vlaamse overheid kan zelf een voorbeeldfunctie opnemen als duurzaam werkgever en verder werken aan een maatschappelijk verantwoorde invulling van de werkgeversfunctie. Dat kan ze onder meer doen door een duurzaam, geïntegreerd personeelsbeleid te blijven voeren.

Een eerste uitdaging bestaat erin de strategische ambities van de Vlaamse overheid te vertalen in een vernieuw(en)d personeelsbeleid met langetermijnambities (cfr. ViA), zowel voor de Vlaamse overheid als op entiteitsniveau. Dat beleid kan alleen gerealiseerd worden door te werken aan een waardegedreven leiderschapscultuur, die uitgaat van de managementcode en van de waardegebonden competenties van de Vlaamse overheid, en die doorvertaald wordt op alle niveaus van het leidinggeven. Verder moeten de personeelsbehoeften proactief in kaart gebracht worden en gekoppeld worden aan processen. Ook is het noodzakelijk om met een schaarsere arbeidsmarkt de kracht van diversiteit (opgenomen in de diversiteitsplannen) te benutten.

Meer algemeen uit duurzaam werkgeverschap zich ook door te werken aan een positief, integer arbeidsklimaat, en te streven naar een geïntegreerd welzijnsbeleid, met oog voor aanwezigheidsbeleid en reïntegratie, en aandacht voor nieuwe werkvormen zoals anders werken en telewerken, als vorm van tijd- en plaatsonafhankelijk werken. Door tevredenheidsmetingen te houden bij medewerkers over arbeidsinhoud, arbeidsrelaties, arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden, en de kwaliteit van leidinggeven te bevragen, kan het effect van dat duurzaam werkgeverschap worden gemeten en indien nodig bijgestuurd worden.

12.6. Acties: Energiezorg in de Vlaamse overheidsgebouwen

De globale doelstelling is het streven naar een rationeel energieverbruik binnen de Vlaamse overheidsgebouwen van alle entiteiten van de Vlaamse overheid. Dat kan bereikt worden door de volgende acties.

De Vlaamse overheid wil een draagvlak voor rationeel energieverbruik creëren

Naast de bestaande dienstverlening en ondersteuning van de gebouwverantwoordelijken wordt periodiek vorming en opleiding georganiseerd. De principes en richtlijnen rationeel energiegebruik zullen verankerd worden in de functiebeschrijving van sleutelfuncties als gebouwverantwoordelijken en -beheerders (leidend ambtenaar).

Het monitoren van het energieverbruik van de Vlaamse overheid

Jaarlijks zullen verbruiksgegevens opgevraagd worden in het kader van de rapportering over de Vlaamse overheid (eind 2010 is er een eerste rapportering over het werkjaar 2009). Tegen 2011 is een reken- en rapporteringstool 'CO₂-emissies' klaar en experimenteel getest. Die tool zal ten laatste tegen 2014 binnen de Vlaamse overheid gebruikt worden.

Het energieverbruik van de Vlaamse overheidsgebouwen reduceren

De Vlaamse overheid heeft een inventaris opgemaakt van de belangrijkste energiebesparende maatregelen versus de terugverdientijd. Dat heeft geleid tot de opmaak van raamcontracten voor het nemen van energiebesparende maatregelen. De opmaak en de opvolging daarvan vraagt expertise en tijd. Voor de knelpunten bij onderhoudscontracten en investeringen in huurgebouwen wordt de volgende aanpak voorgesteld:

- het uitwerken van een mechanisme van generieke budgetten voor energiebesparende maatregelen;
- het gebruik van groene ICT, zie website: [http://wiki-ict.vlaanderen.be/index.php/Groene ICT](http://wiki-ict.vlaanderen.be/index.php/Groene_ICT);
- het invoeren van structurele energiebesparende maatregelen aan de gebouwen (bijvoorbeeld isolatie, superisolerende beglazing, aandacht voor energiezuinige verlichting).

Duurzame energiebronnen

Op 2 april 2009 besliste de Vlaamse minister van Energie dat de Vlaamse entiteiten die in het lopende raamcontract opgenomen zijn vanaf 1 mei 2009 100% groene stroom zouden afnemen. De IVA's die op het raamcontract intekenen hebben de vrije keuze wat betreft het aandeel groene stroom, mits naleving van minimum 25% groene stroom.

In de loop van 2007 onderzocht het Vlaams Energieagentschap welke technologieën gebruikt kunnen worden voor het opwekken van hernieuwbare energie bij de Vlaamse overheid. Volgende punten zullen worden uitgevoerd:

- Er wordt een haalbaarheidsonderzoek gedaan voor het plaatsen van fotonvoltaïsche panelen op Vlaamse overheidsgebouwen. Op basis van de resultaten van dat onderzoek wordt er een uitvoerend bestek opgemaakt.
- Het onderzoek naar andere mogelijkheden van productie van duurzame energiebronnen wordt geactualiseerd (wind, zon, geothermische warmte, biomassa (onder andere uit beheerresten).
- Voor de groenestroomaankopen zullen alle entiteiten gesensibiliseerd worden om in het bestaande raamcontract te stappen.

12.7. Acties: Milieuzorg in het voertuigenpark

Naast aandacht voor energiezorg in de Vlaamse overheidsgebouwen werkt de Vlaamse overheid ook doelgericht aan een duurzame mobiliteit in haar eigen werking.

Werken aan een milieuvriendelijke/energiezuinige vloot

Met een ecoscore kan men voertuigen met verschillende technologieën en verschillende brandstoffen op dezelfde basis met elkaar vergelijken. Het is het instrument bij uitstek om de Vlaamse overheidsvloot geleidelijk aan milieuvriendelijker te maken. Voor de periode 2011-2015 zullen hogere ecoscores worden opgelegd, zowel voor de aankoop van nieuwe dienstvoertuigen als voor de hele overheidsvloot, waarbij het uifaseren van oudere en vervuilende wagens moet leiden tot een hogere gemiddelde ecoscore. In het regeerakkoord 2009-2014 verklaart de Vlaamse Regering dat ze het voortouw wil nemen om nieuwe technologieën te integreren in het voertuigenpark van de overheid en dat ze het eigen wagenpark gefaseerd wil vervangen door milieuvriendelijke (hybride en elektrische) voertuigen. Het geheel van activiteiten zal worden afgestemd op de andere initiatieven (zoals de proeftuin elektrisch rijden, geïnitieerd door Vlaams minister Lieten, IWT, Flanders drive).

Het Departement LNE start in 2011 een pilootproject rond elektrisch rijden (elektrische en plug-in-hybridevoertuigen).

Energiezuinig rijden stimuleren

De opleiding energiezuinig rijden zal verankerd worden in het opleidingsaanbod en alle personeelsleden die regelmatig van een dienstwagen gebruikmaken, wordt een opleiding energiezuinig en defensief rijgedrag aangeboden.

Werken aan een doorgedreven modale verschuiving

Sinds april 1999 hebben personeelsleden van de Vlaamse overheid gratis openbaar vervoer voor woon-werkverkeer. Toch worden de voor- en natrajecten veelal nog met de wagen afgelegd. Voor die verplaatsingen kan het fietsgebruik nog meer gestimuleerd worden door onder andere het verhogen van de fietsvergoeding (die sinds 1 september 2000 ongewijzigd is) en sensibilisering van de personeelsleden. Naast financiële stimuli zijn er nog maatregelen die geen financiële stimulans inhouden, zoals telewerken en de ligging van de werkplek (de Vlaamse overheid streeft ernaar om haar diensten zoveel mogelijk te huisvesten in de buurt van een station).

12.8. Acties: Duurzame overheidsopdrachten

De Vlaamse Regering heeft in de vorige legislatuur (2005-2009) het eerste Vlaamse actieplan duurzame overheidsopdrachten (2009-2011) goedgekeurd, met als uitgangspunt de ambitie om tegen 2020 100% duurzame overheidsopdrachten te plaatsen. Met het actieplan wil de Vlaamse overheid het goede voorbeeld geven, het maken en leveren van duurzame producten en diensten bevorderen en andere actoren tot gedragsverandering stimuleren.

Het Vlaams actieplan duurzame overheidsopdrachten 2009-2011 vormt het kader voor de uitvoering van de volgende acties. Het actieplan 2012-2014 zal verder bouwen op het eerste actieplan en zorgen voor de verruiming die nodig is om de doelstelling te behalen.

Monitoring van duurzame overheidsopdrachten

Bij de Vlaamse overheid is er tot nog toe geen globaal overzicht beschikbaar waarmee men zich een volledig en duidelijk kwantitatief beeld kan vormen van alle overheidsopdrachten (de aantallen aangekochte producten, diensten of werken) van de Vlaamse overheid. In het kader van de ambitie van het Vlaamse actieplan 2009-2011 om tegen 2020 100% duurzame overheidsopdrachten te plaatsen, moeten de nodige instrumenten aanwezig zijn voor het verwerven van informatie en het opvolgen van (duurzame) overheidsopdrachten. In het kader van het e-procurementprogramma van de Vlaamse overheid wordt daarom een contractmanagementsysteem (in opbouw) geïmplementeerd waarbij het mogelijk zal zijn om een globaal overzicht van alle overheidsopdrachten en het aandeel duurzame overheidsopdrachten bij de Vlaamse overheid te verkrijgen.

Het stimuleren van hergebruik en voorraadbeheer van roerende goederen

Er wordt gestreefd naar een duidelijk, efficiënt en zichtbaar beleid voor duurzaam en sociaal bewust hergebruik van roerende goederen (meubilair, ICT, vervoersmiddelen) van de Vlaamse administratie. In het kader van een efficiënte en duidelijke organisatie van de facilitaire ondersteunende dienstverlening wordt ervoor gepleit om - binnen de bestaande

structuur van de Vlaamse overheid - één entiteit het vereiste mandaat te geven om op een efficiënte wijze uitvoering te geven aan dat beleid. Er wordt een duidelijk juridisch kader uitgewerkt waarbinnen het Agentschap voor Facilitair Management die taak kan opnemen en kan instaan voor de volledige coördinatie en opvolging van de herbestemming van roerende goederen van de volledige Vlaamse overheid. Daarbij wordt de nodige betrokkenheid en overleg met alle beleidsdomeinen gewaarborgd. Het meest haalbare scenario voor een duurzaam en sociaal bewust hergebruik en voorraadbeheer van roerende goederen binnen de Vlaamse overheid wordt uitgewerkt en geïmplementeerd.

Uitwerken van voldoende ambitieuze en gedragen duurzaamheidscriteria (actie 30)

In eerste instantie worden duurzaamheidscriteria opgemaakt voor de productgroepen waar 'quick wins' gerealiseerd kunnen worden: dienstvoertuigen, werk- en beschermkleding, kantoor materiaal, schoonmaakproducten, kantoorgebouwen, duurzaam hout, voeding, elektriciteit, onderhoudsdiensten, drukwerk, hardware, kantoormeubilair, schoonmaakdiensten.

Vervolgens worden duurzaamheidscriteria bepaald voor de productgroepen waarvoor de EU groene criteria heeft opgesteld. Die zijn in opmaak voor de productgroepen mobiele telefonie, combined heat and power, verwarmingssystemen, thermische isolatie, klimaatregeling (warmtepompen en airco), straatverlichting en verkeerslichten, ramen, internemuurmateriaal, harde vloerbedekking en wegenwerken.

Zodra een duidelijk kwantitatief beeld van alle overheidsopdrachten bij de Vlaamse overheid beschikbaar is, worden duurzaamheidscriteria prioritair uitgewerkt voor de productgroepen met de grootste impact op het milieu, de grootste sociale en financiële impact en het hoogste verbeterpotentieel.

Er zal ook een leidraad sociale criteria opgemaakt worden ter ondersteuning van aankopers, het beleid en de communicatie over duurzame overheidsopdrachten.

Om de dialoog met stakeholders bij het ontwikkelen van een beleid voor duurzame overheidsopdrachten te bestendigen, te stimuleren of te verbeteren, zullen het middenveld en stakeholders uitgenodigd worden voor overlegmomenten over de criteriaontwikkeling en de daaraan gekoppelde doelstellingen per productgroep.

Uitbouw van een helpdesk voor duurzame overheidsopdrachten bij de Vlaamse overheid en ondersteuning van een helpdesk voor duurzame overheidsopdrachten voor lokale overheden (actie 31)

Gezien de grote behoefte van aankopers aan een gecentraliseerd aanspreekpunt voor duurzame overheidsopdrachten, zal een helpdesk uitgebouwd worden (bij het Departement Bestuurszaken) met juridische en praktische ondersteuning voor duurzame criteria en met een coördinerende rol bij de Vlaamse overheid. De geleidelijke uitbouw van die helpdesk is een kritische factor voor het behalen van de doelstelling 100% duurzame overheidsopdrachten.

De Vlaamse overheid zal ten behoeve van lokale besturen een steunpunt duurzame overheidsopdrachten ondersteunen om de verduurzaming van lokale overheidsopdrachten te stimuleren. Dat steunpunt wordt ingebed in de werking van de VVSG. Het moet duurzaamheid in zijn drie aspecten meenemen (integratie van milieu-, sociale en economische criteria) en zal in eerste instantie de nadruk leggen op de helpdeskfunctie, het individueel begeleiden van lokale besturen, het aanpassen en aanbieden op maat aan lokale overheden van de aankoopbestekken die de Vlaamse overheid heeft uitgewerkt, en het verspreiden van informatie bij de lokale besturen.

Afstemming van duurzame overheidsopdrachten met andere overheden en beleidsniveaus

De uitwerking van verschillende actieplannen op diverse bestuursniveaus voedt de noodzaak aan een algemeen kader voor duurzame overheidsopdrachten. Alleen al voor de middelen en de efficiëntie is het niet aan te raden dat de verschillende Belgische entiteiten zonder enige vorm van overleg of uitwisseling een geïsoleerd beleid voor duurzame overheidsopdrachten zouden voeren. De verschillende initiatieven van de Vlaamse en federale overheid voor duurzame overheidsopdrachten zullen op elkaar afgestemd worden, met respect voor ieders bevoegdheden. Ook worden een aantal afspraken gemaakt voor een permanente en structurele samenwerking voor het verduurzamen van overheidsopdrachten.

Opmaak en uitvoering van het actieplan duurzame overheidsopdrachten 2012-2014

Het actieplan 2012-2014 zal verder bouwen op het eerste actieplan en zorgen voor de verruiming die nodig is om de doelstelling van 100% duurzame overheidsopdrachten te behalen tegen 2020. Er zullen ook tussentijdse doelstellingen en een monitoring van die doelstellingen opgenomen worden. Het actieplan zal voorwerp van goedkeuring door de Vlaamse Regering uitmaken.

12.9. Acties: Verduurzamen van vastgoed en gebouwenpatrimonium (eigen en gesubsidieerde gebouwen)

Proactief duurzaam vastgoed- en patrimoniumbeheer

Er wordt werk gemaakt van een proactief vastgoed- en patrimoniumbeheer met als twee belangrijkste uitdagingen: de huisvesting van de Vlaamse overheid benaderen en structureren als vastgoedportefeuille die moet leiden naar efficiëntie en duurzaamheid, en het onder controle brengen en efficiënt inschakelen van terreinen en vastgoed om maatschappelijke doelstellingen sneller te realiseren. In de komende legislatuur worden de volgende punten uitgewerkt om bij te dragen tot een duurzaam vastgoedbeheer:

- het in kaart brengen van alle gebouwen waar Vlaamse ambtenaren gehuisvest zijn;
- de aanleg van een databank voor het ontsluiten van gegevensbronnen en de koppeling aan eigendomsinformatie (GIS-applicaties): aanduiding van o.a. de entiteit die eigenaarschap of gebruiksrecht opneemt, aangeven indien niet langer bestemd, regeling inzake beheer, gebruik en budgetallocatie;
- de verdere vertaling van de beleidsvisie in criteria en scenario's.

Eigen gebouwenpatrimonium en gesubsidieerde gebouwen verduurzamen

De overheid geeft het goede voorbeeld door het ambitieniveau voor duurzaam bouwen van eigen gebouwen en door de overheid gesubsidieerde gebouwen (ziekenhuizen, rusthuizen, bibliotheken, sociale woningen, scholen, sportcentra, culturele centra, toeristische jeugdinfrastructuur) te verduurzamen. Dat stimuleert de marktcreatie voor innovatieve oplossingen, creëert een maatschappelijke meerwaarde (multiplicatoreffect van de innovatieve voorbeelden, bereiken van de doelstellingen voor duurzaamheid) en zorgt voor kostenbesparingen. De energie- en water uitgaven worden verminderd, ziekteverzuim neemt af door gezondere gebouwen.

Via **innovatief aanbesteden** wil de Vlaamse overheid nieuwe innovaties stimuleren voor energiezuinig bouwen bij de sociale huisbouw, de welzijnszorg, het onderwijs en het onroerend erfgoed.

Via een **voorbeeldenboek** met duurzame overheidsgebouwen of gesubsidieerde gebouwen worden de demonstratieprojecten van eigen gebouwen (kantoren, scholen ziekenhuizen) gedocumenteerd. Er wordt ook deelgenomen aan 'openhuizendagen' ter verspreiding van de goede voorbeelden.

Verder worden ook geïntegreerde evaluatiesystemen en afwegingskaders toegepast ter verbetering van het ambitieniveau van de gebouwen van de Vlaamse overheid en door de overheid gesubsidieerde gebouwen op basis van duurzamer bouwen. De bedoeling is om eigen en gesubsidieerde gebouwen en hun omgeving te beoordelen op alle aspecten van duurzaamheid, en te streven naar duurzame voorbeeldgebouwen op alle vlakken (kantoorgebouwen, schoolgebouwen, ziekenhuizen en rusthuizen, toeristische jeugdverblijfinfrastructuur, sociale woningen, sport- en cultuurinfrastructuur).

Via het toepassen van **universal design en toegankelijk bouwen** als leidinggevend principe wordt integrale toegankelijkheid gestimuleerd: alle voorzieningen (zowel gebouwen als open ruimten en diensten) voor wonen, werken en leven zijn bereikbaar, betreedbaar en bruikbaar voor iedereen.

De Vlaamse overheid is zelf ook eigenaar van gebouwen en sites die beschermd zijn en/of voorkomen op de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed. Het is noodzakelijk dat de overheid zijn waardevol patrimonium, dat vaak een nationale of zelfs internationale uitstraling heeft, als een goede huisvader beheert en dat zij een voorbeeldfunctie heeft in de onroerend erfgoedzorg.

12.10. Acties: Ethisch beleggen

Duurzaam beleggen (ook wel maatschappelijk verantwoord beleggen of ethisch beleggen) is een vorm van investeren waarbij de geldverstrekker de gevolgen voor mens en milieu laat meewegen. Steeds meer instellingen beseffen dat zij met hun belegging meer kunnen bereiken dan alleen een financieel rendement. Ze willen hun geld toewijzen aan bedrijven die op een maatschappelijk verantwoorde manier ondernemen en zo bijdragen tot een duurzame ontwikkeling.

Het Vlaams Zorgfonds belegt zijn fondsen op een duurzame manier. Het voert een actief beleid voor het verzekeren van de betaalbaarheid, voor de huidige en de toekomstige generaties, van de niet-medische hulp- en dienstverlening aan personen die getroffen zijn door een langdurig ernstig verminderd zelfzorgvermogen. Voor de dekking van toekomstige uitgavenverplichtingen heeft het Vlaams Zorgfonds een reservefonds aangelegd. De beleggingsstrategie voor het beheer van die financiële reserves wordt bepaald door de Vlaamse Regering. Het aandelenmandaat moet duurzaam belegd worden waarbij de screening verloopt volgens duurzaamheidscriteria die minstens gericht zijn op het interne personeelsbeleid en de omgang met de maatschappelijke omgeving, op de inspanningen voor het milieu en de biodiversiteit en op de ethische aspecten van het economisch beleid van een onderneming. Het aandelenbeheer gebeurt tegenover de *Ethibel Excellence Europe Institutional Euro-hedged index with multipliers*: dat is een referentie-index voor duurzaam aandelenbeheer. Er wordt alleen belegd in bedrijven die binnen hun bedrijfstak behoren tot de beste (best-in-classmethode).

Die ervaring kan ook toegepast worden op andere fondsen. Momenteel is er een beweging om de beleggingen binnen de Vlaamse overheid te centraliseren om de versnippering over

de verschillende entiteiten tegen te gaan, en de efficiëntie te verhogen. Kennis wordt op die wijze ook gecentraliseerd. Er worden momenteel geen langetermijnbeleggingen uitgevoerd, zodat men niet kan overgaan tot duurzaam beleggen. Kortetermijnbeleggingen komen niet in aanmerking voor een ethische of duurzame beleggingspolitiek.

Onderzoek voor duurzaam beleggen binnen de pensioenfondsen (actie 32)

Binnen de Vlaamse overheid zijn er diverse pensioenfondsen, zoals het Vlaams Pensioenfonds, Pensioenen DVS, Pensioenen VRT en E-VRT, Pensioen De Lijn, Pensioen UZ Gent.

De bedoeling is een juiste inventaris op te maken en een analyse te maken van de manier waarop de beleggingen en investeringen in die pensioenfondsen zijn uitgevoerd, en van de mogelijkheden om over te gaan tot duurzaam beleggen.

12.11. Acties: PPS verduurzamen

PPS verduurzamen (actie 33)

Publiek-private samenwerking wordt volgens een bepaald proces vorm

gegeven. Verschillende stappen moeten doorlopen worden om tot een gedragen PPS-constructie te komen (initiatiefase, structureringsfase, selectiefase). Om het doorlopen van dat proces te faciliteren, stelt het Vlaams kenniscentrum PPS (DAR) vanuit zijn opdracht als kennismakelaar een aantal leidraden ter beschikking van de Vlaamse en lokale overheden en projectontwikkelaars die gebiedsontwikkelingsprojecten opzetten.

Om duurzame projecten te realiseren, is het van belang dat de principes van duurzame ontwikkeling zo vroeg mogelijk in het proces worden opgenomen. Daarom zullen de leidraden van Vlaams kenniscentrum PPS die betrekking hebben op de initiatiefase van een PPS-project (onder andere het opstellen van een projectdefinitie, beschrijving van de outputspecificaties) in samenwerking met het team Duurzame ontwikkeling (DAR) gescreend en aangevuld worden met duurzaamheidscriteria en kunnen er aanvullende duurzaamheidsinstrumenten ontwikkeld worden of ter beschikking gesteld worden.

PPS kan ook een rol spelen in de verduurzaming van de economie, meer bepaald in de uitbouw van 'grote projecten' (bijvoorbeeld voor hernieuwbare energie, groen transport, duurzaam bouwen).

12.12. Acties: Subsidies met een impact op de duurzaamheid

Onderzoek naar subsidies en hun impact op de duurzaamheid (actie 34)

De Vlaamse overheid engageert zich om een methodiek aan te nemen om in een eerste fase een olijsting te maken van mogelijke subsidies met een uitgesproken duurzaamheidsimpact. Daarvoor kan verder gebouwd worden op lopende onderzoeksexpertise op het niveau van de EU, de OESO. Op basis van deze oefening zal worden bekeken of het mogelijk is een beleid te voeren om bepaalde schadelijke subsidies aan te pakken. Dat is een horizontale oefening die alle beleidsdomeinen kan omvatten.

12.13. Acties: Inzetten integrerende duurzaamheidinstrumenten bij de overheid

Duurzaamheidsimpactanalyse (actie 35)

Integratie en coördinatie van duurzame ontwikkeling in strategische plannen en beleidsmaatregelen zijn een belangrijke stap in de richting van duurzame ontwikkeling. Op dit moment wordt nagegaan op welke manier, bij het nemen van beleidsmaatregelen, een impactanalyse kan worden uitgevoerd op economisch, sociaal, ecologisch en bestuurlijk vlak. Bij de opmaak van regelgeving zal dat geïntegreerd binnen de reguleringsimpactanalyse (RIA) gebeuren. Er is hieromtrent een proefproject opgestart in het kader van het beleidsplan ruimte Vlaanderen. Indien de evaluatie van dit instrument positief blijkt te zijn, zal bekeken worden hoe de sociale impact assessment in de globale impact assessment kan worden geïntegreerd.

In de beleidsnota's 2009-2014 zijn, naast de duurzaamheidsbeoordeling (in de beleidsnota Algemeen Regeringsbeleid), verschillende nieuwe beleids- of wetgevingstoetsen aangekondigd (Brusseltoets in de beleidsnota Brussel, Lokale besturentoets in de beleidsnota Binnenlands Bestuur, Armoedetoets in de beleidsnota Armoedebestrijding, inclusietoets in de beleidsnota Gelijke Kansen) met RIA als centraal beoordelingsinstrument. Er zullen inspanningen geleverd worden om al deze toetsen zoveel mogelijk op elkaar af te stemmen.

De geïntegreerde duurzaamheidsbeoordeling zal, naast de aandacht voor het mitigeren van negatieve effecten, ook inzetten op het faciliteren van positieve veranderingen.

Het instrument voor een duurzamer beleid (IDB)

Het 'Instrument voor een Duurzamer Beleid' of IDB heeft als bedoeling dat de beleidsprocessen van de verschillende beleidsdomeinen garanties bieden voor een beleid dat een duurzame ontwikkeling ondersteunt en bevordert. Daartoe worden doelstellingen geformuleerd om dit duurzame beleid verder te integreren. Het IDB helpt voor elk van de betreffende beleidsprocessen concrete aanpassingen voor te stellen om de geformuleerde doelstellingen ook te bereiken. Het IDB is in eerste instantie gericht op de kernprocessen die met de beleidscyclus verband houden (agendasetting, beleidsvorming en –formulering, beleidsuitvoering en beleidsevaluatie) en in tweede instantie op een aantal ondersteunende processen (stakeholdersbeheer, kennisopbouw en ontwikkeling, training en opleiding, samenwerking en coördinatie). De procesaanpassingen die de toepassing van het IDB beogen, moeten ervoor zorgen dat het overheidsbeleid (beter) kan bijdragen tot de totstandkoming van een duurzame ontwikkeling. Zowel voor wat betreft de doelstellingen als voor de voorgestelde procesaanpassingen en goede praktijken, verwijst het IDB-referentiekader naar de Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling (VSDO) in plaats van naar het algemene begrip duurzame ontwikkeling. De VSDO kan op deze wijze als motor fungeren voor de systematische integratie van DO-overwegingen in de beleidvoering. Tevens draagt de toepassing van het IDB bij aan een coherente aanpak waarbij één centrale en overkoepelende VSDO door alle beleidsdomeinen wordt gedragen. Het instrument is uitgewerkt in de vorm van een leidraad, en zal toegepast worden in de beleidsdomeinen.

Duurzaamheidsrapportering

Steeds meer ondernemingen maken naast een financieel jaarrapport ook een duurzaamheidsrapport, waarin verslag wordt uitgebracht van zowel de positieve als de negatieve resultaten van het maatschappelijk verantwoorde beleid.

Duurzaamheidsrapportering wordt ook stilaan realiteit bij sommige overheidsdiensten. De toepassing van dat instrument verdient dan ook meer aandacht, maar er moet ook gewaakt worden over de coherentie en afstemming en integratie met andere rapportage-instrumenten. Er zullen in verschillende beleidsdomeinen proefprojecten opgestart worden.

Duurzame ontwikkeling in de jaarlijkse beleidsbrieven

De Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling moet ertoe leiden dat duurzame ontwikkeling een doelstelling wordt in alle beleidsdomeinen.

Het voeren van een beleid voor duurzame ontwikkeling in alle Vlaamse beleidsdomeinen verloopt via de pijlers en prioritaire thema's die in punt 6 zijn opgenomen.

In de jaarlijkse beleidsbrief algemeen regeringsbeleid wordt aangegeven op welke manier het beleid voor duurzame ontwikkeling gestalte krijgt in de dertien beleidsdomeinen. Daarvoor leveren de verschillende beleidsdomeinen een bijdrage op basis van de beleidsbrieven van de leden van de Vlaamse Regering.

Horizontale begrotingsprogramma's opmaken

Volgens het decreet ter bevordering van duurzame ontwikkeling beschikt het Vlaamse beleid voor duurzame ontwikkeling over een eigen programma in de algemene uitgavenbegroting. Binnen de perken van de beschikbare begrotingskredieten kan de Vlaamse Regering aan gemeentelijke en provinciale overheden en aan organisaties project- en werkingssubsidies toekennen voor de ondersteuning van projecten of activiteiten die invulling geven aan het Vlaamse beleid voor duurzame ontwikkeling in overeenstemming met de Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling.

De strategie zal worden uitgevoerd binnen de begrotingskredieten van de Vlaamse overheid en de verschillende bevoegde diensten. Acties waarvoor extra financiële middelen of personeel nodig zijn, zullen aan de Vlaamse Regering worden voorgelegd.

Er zal echter onderzocht worden of horizontale begrotingsvoorstellen opgemaakt kunnen worden. Het is zeker een mogelijkheid om het voorstel van de SERV hieromtrent verder te analyseren om te komen tot de operationalisering via concrete acties en maatregelen van een rollend geïntegreerd meerjarenprogramma voor transitie over de grenzen van de beleidsdomeinen heen. Dit zorgt voor efficiëntiewinsten, multidisciplinariteit en een accentverschuiving van technologie-ontwikkeling naar kennisontwikkeling en een verruiming van het begrip innovatie naar maatschappelijke vernieuwing. Het sluit tevens aan bij het voorstel van de VLABEST om gezamenlijke budgetten te ontwikkelen die volgens de Vlabest pas kunnen vrijkomen als alle betrokken stakeholders een akkoord bereiken.

Nieuwe financieringsbronnen aanspreken en afstemmen met Vlaams instrumentarium

Wil Vlaanderen een rol kunnen spelen in en bijdragen aan de realisatie van de ambitieuze energie-, klimaat- en innovatiedoelstellingen van Europa, en nieuwe financieringskanalen aanspreken, dan zou het Vlaamse beleid beter afgestemd moeten worden met het overkoepelende Europese beleid. Heel concreet zou het Vlaams innovatie-instrumentarium bijvoorbeeld beter afgestemd moeten worden met het SET-Plan, dit betekent de internationalisering van het Vlaams wetenschaps- en innovatieinstrumentarium.

Voortbouwend op de EWI-studie "Energietechnologie in Vlaanderen en Europese opportuniteiten" werkt de VRWI nu aan een discussienota over de internationalisering van het Vlaams instrumentarium.

Dit geldt ook voor andere financieringskanalen en Europese instrumenten zoals de convenant of mayors, het Concerto-programma, de pps calls mbt energie-efficiëntie, ICT en smart grids in het zevende kaderprogramma, etc.

Zo kunnen grote Vlaamse projecten zoals CONCERTO niet optimaal benut worden door een te trage vergunningsprocedure (bv Concertoproject goedkope woning in Kortrijk). Het behandelen van deze goedgekeurde projecten als strategisch belangrijke proefprojecten met vereenvoudigde procedures van het Vlaams instrumentarium zou een aanzienlijke geldstroom naar Vlaanderen kunnen garanderen (gemiddeld budget van deze projecten is 3 miljoen euro).

Communicatie naar de Vlaamse ambtenaar

Om het Vlaamse beleid voor duurzame ontwikkeling bekender te maken bij de Vlaamse ambtenaren en om hen aan te sporen tot duurzamer gedrag, wordt jaarlijks de Dag van de Duurzame Ontwikkeling georganiseerd. Het is de bedoeling om het inclusieve beleid duurzame ontwikkeling in zo veel mogelijk departementen en agentschappen bekend te maken en om zo veel mogelijk ambtenaren aan te spreken.

Communicatie intern en extern: interactief webplatform en media

Voor de communicatie vanuit het gecoördineerd beleid voor duurzame ontwikkeling wordt een sterk interactief communicatie-instrument uitgewerkt in de vorm van een interactieve website. Het interactieve platform moet op termijn fungeren als de centrale communicatiespil voor ambtenaren en externen, het geeft informatie (kennisbeheer en kennisverspreiding) en bevordert samenwerking en participatie.

Het interactieve platform moet overheid, lokale besturen, bedrijven, maatschappelijke actoren, kennisinstellingen en burger aanzetten om op een proactieve en reactieve manier deel te nemen aan de vorming en uitvoering van het Vlaamse beleid.

Het systeem moet ondersteuning bieden aan

- het proces van voorbereiding, opmaak, uitvoering, rapportering en evaluatie van de VSDO, zoals vermeld in artikel 5 van het decreet ter bevordering van duurzame ontwikkeling;
- het beleidsdomeinoverschrijdend overleg;
- het betrekken van en het overleg met de maatschappelijke actoren;
- de vertaling van het Europese en het internationale beleid naar het Vlaamse beleid;
- het overleg en de samenwerking met het federale bestuursniveau, de gemeenschappen en gewesten, en het gemeentelijke en provinciale niveau;
- de wetenschappelijke onderbouwing van het Vlaamse beleid;
- het verzamelen en delen van goede voorbeelden (onder andere met de bedrijfswereld).

Met betrekking tot de rol van de Media zal er onderzocht worden hoe kan samengewerkt worden met de media om duurzaamheid meer in de publieke belangstellingssfeer te krijgen. Er zal met de VRT besproken worden in welke mate duurzaamheid ook een item kan worden in de volgende beheersovereenkomst van de openbare omroep.

Het Steunpunt Duurzame Ontwikkeling

Het beleidsondersteunende Steunpunt Duurzame Ontwikkeling 2007-2011 werd in 2006 opgericht. Het meerjarenprogramma van dat steunpunt loopt van 1 januari 2007 tot en met 31 december 2011. Het heeft door een aantal onderzoekstrajecten actief bijgedragen aan de verdere inbedding van duurzame ontwikkeling in de Vlaamse beleidsrealiteit. Verschillende middenveldorganisaties participeren actief in de wetenschappelijke onderzoeksprojecten, en de secretariaten van SERV en Mina-raad maken deel uit van de stuurgroep.

In zijn huidige onderzoeksprogramma werkt het steunpunt voornamelijk op de volgende thema's, die deel uitmaken van de hier voorgestelde VSDO (en van de eerste VSDO):

- de ontwikkeling van een aantal beleidsinstrumenten: duurzaamheidseffectbeoordeling als aanvulling op bestaande instrumenten zoals de reguleringssimpactanalyse (RIA), instrumentarium rond verduurzaming van fiscale en andere economische instrumenten;

- de ontwikkeling van knowhow over transitie management en systeeminnovatie (onder andere via de analyse van buitenlandse projecten en processen en de ondersteuning van Vlaamse processen);
- het institutionele sturingsmodel en de governancepraktijken: onder andere via bijdragen over de multi-levelstructuren en processen op Belgisch, Europees en multilateraal vlak, en door een analyse van andere regio's waarmee Vlaanderen zich in het Pact 2020 wil meten.

De beheersovereenkomst met het Steunpunt loopt af in 2011. De Vlaamse overheid is eind 2010 gestart met een algemene evaluatie van de steunpunten voor beleidsrelevant onderzoek. Afhankelijk van deze evaluatie zullen de steunpunten al of niet doorgaan met hun werking in dezelfde of een gewijzigde vorm. Indien duurzaamheid als thema wordt geselecteerd én als er zich een volwaardig consortium met een goed projectvoorstel rond duurzaamheid aandient, zal de Vlaamse overheid zeker dit nieuw steunpunt ondersteunen, gezien het grote belang van dit thema in haar beleid.

Het is tevens belangrijk dat het Steunpunt naar de toekomst toe (na 2011) meer inhoudelijk gaat werken, meer actiegericht en gekoppeld aan de VSDO.

12.14. Acties: Duurzaam optreden van steden, gemeenten en provincies

De samenwerkingsovereenkomst met steden, gemeenten en provincies zet versterkt in op duurzaamheid (actie 36)

De Vlaamse Regering heeft samenwerkingsovereenkomsten afgesloten met de gemeenten en provincies over hun beleid voor milieu en duurzame ontwikkeling. Bij de evaluatie worden prioritaire aandachtspunten voor duurzame ontwikkeling aangedragen: duurzaam wonen en bouwen, duurzame overheidsopdrachten, maatschappelijk verantwoord ondernemen, participatie en educatie voor duurzame ontwikkeling.

De convenants gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking

Vele steden en gemeenten voeren al een actief lokaal beleid van ontwikkelingssamenwerking. Ze hebben een schepen of een ambtenaar voor ontwikkelingssamenwerking aangesteld, beschikken over een gemeentelijke adviesraad voor ontwikkelingssamenwerking, een afdeling in de gemeentelijke beleidsnota of een afzonderlijke budgetlijn voor ontwikkelingssamenwerking. Plaatselijke initiatieven waarbij de overheid en lokale verenigingen samenwerken, zijn talrijk.

De Vlaamse overheid wil die inspanningen een duwtje in de rug geven en heeft daarom de convenanten³⁰ gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking in het leven geroepen. In die convenanten worden de lokale besturen aangemoedigd om de juiste beleidskeuzes te maken, te zorgen voor een brede sensibilisering en aan capaciteitsopbouw te doen. Sommige gemeenten leggen zich toe op communicatie naar en sensibilisering van de inwoners van de gemeente (Noordwerking), andere gemeenten investeren in projecten in ontwikkelingslanden (Zuidwerking).

³⁰ Een convenant is een overeenkomst tussen de Vlaamse Regering en de gemeenten waarin een subsidie wordt toegekend in ruil voor het uitwerken van een strategisch plan.

Ontwikkelingspoor duurzame stad (actie 37)

Drie kerninstrumenten spelen een belangrijke rol voor het verduurzamen van de steden: de stadsvernieuwingsprojecten, de stadsmonitor en het Vlaams stedenfonds.

De Vlaamse overheid zet sterk in op het verduurzamen van de steden. Een belangrijk hefboominstrument daarbij is de stadsvernieuwingsaanpak. De Vlaamse overheid subsidieert stadsvernieuwingsprojecten die een ingrijpende en duurzame vernieuwing van de stedelijke gebouwde ruimte koppelen aan initiatieven van samenlevingsopbouw en die dat verwezenlijken door coproductie. De stadsvernieuwingsprojecten zorgen voor een nieuwe dynamiek. Ze maken een verloederde wijk of stadsdeel weer gezond, ze verhogen de leefkwaliteit, hebben een positieve impact op zowel het private als het publieke domein en voorzien meestal in extra woongelegenheden in combinatie met andere stedelijke functies. Die projecten bespelen terzelfdertijd meerdere aspecten van duurzaamheid en hebben oog voor hun onderlinge samenhang: bijdragen tot ecologische duurzaamheid (energie, CO₂-uitstoot, waterbeheer, natuurherstel), intelligente omgang met schaarse middelen (land, landschap, materialen, geld), bijdragen aan het uitbouwen van een kwaliteitsvol patrimonium, bijdragen tot evenwichtige mobiliteit, bijdragen aan duurzame samenlevingsopbouw in het nieuwe of vernieuwde stadsdeel, bijdrage aan duurzame welvaartsontwikkeling en welvaartsverdeling

Bij de beoordeling van stadsvernieuwingsprojecten is integrale duurzaamheid een van de acht criteria. Ook in de andere criteria komt de aandacht voor duurzaamheid in de brede zin aan bod, bijvoorbeeld in het criterium 'participatie en maatschappelijke betrokkenheid' met aandacht voor kindvriendelijkheid, fysieke toegankelijkheid, sociale integratie en inclusiviteit. Bij de selectie van de stadsvernieuwingsprojecten zal in de toekomst nog meer aandacht gaan naar duurzaamheid.

Met betrekking tot het tweede belangrijke instrument, de stadsmonitor, komt er in 2011 een nieuwe editie uit, die blijft zoeken naar indicatoren die het duurzame karakter van de 13 steden in beeld brengt.

Het Vlaams stedenfonds wordt vanaf 2014 verlengd en dit na een grondige evaluatie in 2011 (Visitatiecommissie). De beslissing over de richting valt in 2012. Duurzaamheid zal daar alvast opnieuw centraal in staan.

Die aandacht voor duurzaamheid vertaalt zich ook in de andere instrumenten van het Vlaamse stedenbeleid zoals de Thuis in de Stad-prijs (met Park Spoor Noord als winnaar van categorie 1 in 2009).

De samenwerking rond duurzame ontwikkeling met de andere overheden

Samenwerking met de federale overheid maakt het mogelijk dat voor projecten alle mogelijke instrumenten (zowel Vlaamse als federale) worden ingezet om duurzame ontwikkeling te realiseren.

Vlaanderen heeft als deelstaat van België niet alleen verantwoordelijkheid voor duurzame ontwikkeling binnen zijn eigen grenzen, maar heeft ook de verantwoordelijkheid om zich te engageren voor verticale beleidsintegratie.

Voor bepaalde thema's die behandeld worden door het gecoördineerd beleid of het inclusieve beleid voor duurzame ontwikkeling wordt nauw samengewerkt met de federale overheid en de andere gewesten en gemeenschappen. Enkele voorbeelden:

- duurzame productie en consumptie
- het communicatie-initiatief 'De Dag(en) van de Duurzame Ontwikkeling'
- duurzaam wonen en bouwen

- de internationale dossiers
- duurzame overheidsopdrachten

Daarom zal de Vlaamse Regering erop aandringen om, in samenwerking met de federale overheid en met de andere gemeenschappen en gewesten, een samenwerkingsakkoord voor duurzame ontwikkeling tot stand te brengen.

De minister-president zal daarover binnen deze legislatuur besprekingen voeren met de federale regering en met de gewest- en gemeenschapsregeringen. Het is de ambitie van de minister-president om deze legislatuur een samenwerkingsovereenkomst af te ronden. Op die manier kan bijvoorbeeld de Interministeriële Conferentie voor Duurzame Ontwikkeling (IMCDO), die vorige Vlaamse legislatuur ad hoc bijeen kwam, een permanente structuur krijgen. Een sterke politieke afstemming op regelmatige basis kan voor duurzame ontwikkeling een zeer sterke top-downimpuls geven en een sterke meerwaarde aan de invulling van het gecoördineerde beleid voor duurzame ontwikkeling.

Een nationale strategie voor duurzame ontwikkeling (NSDO)

Volgens de afspraken van Johannesburg moeten er nationale strategieën worden opgesteld in elk land. Vlaanderen engageert zich om actief mee te werken aan de uitwerking van de nationale strategie duurzame ontwikkeling. Eind 2005 werd een kadertekst over NSDO goedgekeurd. De tekst bestaat uit negentien engagementen.

13. Duurzame ontwikkeling in ruimtelijke ordening (project VSDO1)

13.1. Langetermijnvisie

De belangrijkste punten uit de verschillende systemen en dimensies van de langetermijnvisie die betrekking hebben op de ruimtelijke aspecten worden hier samengevat.

- In 2050 is de ruimtelijke structuur evenwichtig ingevuld voor de culturele, sociale, ecologische en economische functies en aangepast aan de mogelijke impact van de klimaatverandering op deze ruimtelijk structuur.
- In 2050 zijn een duurzame ruimtelijke ontwikkeling en een duurzaam mobiliteitssysteem fundamentele dragers voor het systeem van wonen en bouwen. In 2050 gebeurt de ruimtelijke inrichting in harmonie met de gebouwde omgeving en de natuurlijke structuur van het landschap. Er wordt zuinig omgegaan met ruimte en compact bouwen is ingeburgerd.
- In 2050 houdt het materiaalgebruik in gebouwen, landschap en publieke ruimte rekening met ruimtelijke kwaliteit en erfgoedwaarden.
- In 2050 beperkt het energiesysteem en het economisch systeem het gebruik van ruimte tot een minimum.
- In 2050 beperkt het mobiliteitssysteem het gebruik van ruimte tot een minimum. Een goede ruimtelijke ordening kan de vraag naar en het aanbod van mobiliteit aanpassen. Dat leidt tot een betere verwevenheid en afstemming van wonen, werken, produceren en vrijetijdsbesteding.

- In 2050 versterkt de voedselproductie de ruimtelijke kwaliteit en het landschap
- In 2050 wordt een gezonde leefomgeving gegarandeerd door een goede ruimtelijke ontwikkeling, zonder voorbij te gaan aan de principes van verweving van activiteiten en zuinig ruimtegebruik.
- In 2050 wordt de biodiversiteit gewaardeerd, beschermd, hersteld en verstandig gebruikt, zodat de ecosysteemdiensten in stand worden gehouden en de planeet gezond blijft. De grootte en samenhang van habitats zijn toegenomen voor alle inheemse soorten. De ecosystemen zijn erop vooruitgegaan.
- Er worden nieuwe mogelijkheden gecreëerd voor ruimte voor water en het principe vasthouden-bergen-afvoeren wordt ruimtelijk doorvertaald (integraal waterbeleid).

13.2. De operationele middellange en kortetermijn-doelstellingen

Ter uitvoering van het regeerakkoord 2009-2014 loopt momenteel de voorbereiding van een nieuw beleidsplan Ruimte. Dat is een grondige herziening van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen voor de lange termijn. Het beleidsplan Ruimte zal in de eerste plaats een langetermijnvisie omvatten voor de ruimtelijke ontwikkeling van Vlaanderen, rekening houdend met belangrijke ruimtelijke uitdagingen, zoals economische slagkracht, klimaatverandering, energiebevoorrading, en andere wijzigende maatschappelijke behoeften.

Binnen de ruimtelijke ontwikkeling vormt de duurzame ruimtelijke ontwikkeling de uitgangshouding. Dit is vastgelegd in de Vlaamse codex ruimtelijke ordening en wordt ook zo verder uitgewerkt doorheen het planningssysteem. Eventuele bijstellingen van het plannings- en vergunningensysteem moeten erop gericht zijn duurzame ontwikkeling beter te ondersteunen.

13.3. Acties: Ruimtelijke planning

Gedragen ruimtelijk planningsproces, gebaseerd op DO (actie 38)

Om te komen tot een realisatiegericht beleid is er behoefte aan een planningsproces waarin coproductie, scenariobouw en duurzaamheidsanalyse hun plaats kunnen krijgen.

Gedragen ruimtelijk beleid komt tot stand in samenspraak met de ruimtegebruikers. We noemen dat coproductie (zie verder). Dat is tweerichtingsverkeer. De ruimtelijke ordening formuleert mogelijke antwoorden op de ruimtevragen en doet een afweging. De afgelopen jaren is systematisch gepleit voor het hanteren van een partnerschapsmodel in het afwegingsproces van ruimtelijke ordening.

Daarnaast stelt artikel 1.1.4 van de Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening dat 'ruimtelijke ordening gericht is op een duurzame ruimtelijke ontwikkeling'. Die bepaling moet doorwerken in het beleidsplan Ruimte en zal ook worden uitgewerkt in het operationele project.

Het operationele project heeft tot doel om op regelmatige tijdstippen in het proces een reflectie in de vorm van een duurzaamheidsbeoordeling door te voeren. Daarmee kunnen verschillende opties en denkrichtingen in een vroeg stadium getoetst worden aan de

principes van duurzame ontwikkeling, en kunnen ze sterk doorwerken in de opbouw en opmaak van het nieuwe beleidsplan Ruimte. In dat verband worden duurzaamheidsverkenningen gekoppeld aan scenario's over mogelijke ruimtelijke ontwikkelingen.

De methodiek om de duurzaamheidsbeoordeling op te maken zal voortbouwen op de bevindingen van het Steunpunt Duurzame Ontwikkeling, dat de toepassing ervan in Vlaanderen theoretisch en via cases probeert uit te werken.

In het planningsproces zelf zal in de nodige ruimte worden voorzien om de aangeleverde methodiek gericht en geïntegreerd in te zetten, rekening houdend met de beschikbare personele en budgettaire middelen.

Opmaken van een gedragen beleidsplan Ruimte Vlaanderen

De opmaak van het beleidsplan Ruimte Vlaanderen is een taak van het beleidsveld ruimtelijke ordening. De actie binnen de Vlaamse strategie Duurzame Ontwikkeling is gericht op het ruim betrekken van alle Vlaamse beleidsdomeinen en de strategische adviesraden op de gepaste momenten in het overlegproces.

Gedragen ruimtelijk beleid komt tot stand in samenspraak met de ruimtegebruikers. We noemen dat coproductie. Dat is tweerichtingsverkeer. De ruimtelijke ordening formuleert mogelijke antwoorden op de ruimtevragen en doet een afweging.

De afgelopen jaren is systematisch gepleit voor het hanteren van een partnerschapsmodel in het afwegingsproces van ruimtelijke ordening. Het partnerschapsmodel moet coproductie mogelijk maken bij de totstandkoming van een Beleidsplan Ruimte. Alle partners of belanghebbenden worden in dergelijk dialoogmodel als gelijkwaardig beschouwd om op een gelegitimeerde wijze territoriale keuzes te bekomen.

Het is belangrijk dat de belanghebbenden niet vrijblijvend deelnemen, maar ook engagementen opnemen in functie van de realisatiegerichtheid van een uitvoeringsagenda voor het beleidsplan. Het partnerschapsmodel gaat daardoor uit van een sterke mate van responsabilisering van de maatschappelijke actoren die het ruimtelijk beleid verder gestalte geven in hun dagdagelijkse werking. Werken aan ruimtelijk beleid vanuit coproductie houdt ook in dat partners samen hun verantwoordelijkheid opnemen om de afgesproken doelstellingen te realiseren. In de realisatiefase mag er niet vervallen worden in verkokering, en moet gebiedsgericht en projectmatig worden gewerkt.

.

Kenmerken van dit partnerschapsmodel zijn:

- iedere belanghebbende wordt voldoende geïnformeerd over de werkzaamheden voor het Beleidsplan Ruimte;
- iedere belanghebbende kan een eigen inhoudelijke, ruimtelijk relevante en grondig onderbouwde input geven in het overlegproces;
- in het overlegproces gebeurt een afweging die het belang van de belanghebbenden overstijgt;
- iedere belanghebbende neemt niet vrijblijvend deel, maar neemt engagementen over de inzet van middelen in functie van de realisatiegerichtheid van een uitvoeringsagenda voor een Beleidsplan Ruimte. Het engagement veronderstelt zowel acties, monitoring als evaluatie van de beleidsimplementatie.

In het kader hiervan moeten de traditionele, maar ook nieuwe stakeholders samengebracht worden in een gestructureerd overlegproces. Alle partners of belanghebbenden komen in

een dergelijk dialoogmodel op evenwaardige wijze aan bod: andere beleidsdomeinen en bestuursniveaus, middenveld, internationale partners, bevolking, wetenschappelijke wereld, vakwereld, adviesorganen en de beleidsmakers.

14. Dwarsverbanden

14.1. Tussen systemen en dimensies

Eén transitieproces opzetten om het volledige maatschappelijke systeem te innoveren is een zeer omslachtige en haast onmogelijke opdracht. Daarom is een focus op enkele systemen noodzakelijk. Die cruciale systemen werden behandeld in de VSDO. Deze geselecteerde cruciale systemen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en vormen een deel van het integrale maatschappelijke systeem. Daarnaast zijn er horizontale dimensies. Dat zijn horizontale aspecten die terugkomen in elk systeem, maar op een hoger niveau versterkt geaggregeerd worden. Ook zij zijn onderling met elkaar verbonden.

Een terugkoppeling van de voorgestelde transitie naar het integrale maatschappelijke systeem is evenwel gewenst, zodat interne tegenstrijdigheden tussen de verschillende transitietrajecten worden vermeden.

De systemen zijn onderling verbonden en er is zeker overlap tussen de systemen. Volgende voorbeelden kunnen aangehaald worden:

- duurzaam wonen en bouwen heeft ook raakpunten met het energiesysteem (energie-efficiënte en zuinigheid in gebouwen), met het materialensysteem (materialen in de bouw) met het sociale systeem (betaalbaarheid en toegankelijkheid van gebouwen, levenslang wonen), met het financieel/economische systeem (financiering, afschrijvingen, betaalbaarheid...), met het mobiliteitssysteem (inplanting woningen en voorzieningen dichtbij de centra's en knooppunten) enz.
- De acties mbt zorg en gezondheid staan nu onder het gezondheidssysteem maar kunnen evengoed ook onder de sociale dimensie geplaatst worden
- Betaalbaarheid is een aspect dat onder elk systeem voorkomt maar dat dus ook te maken heeft met de sociale en de economische dimensie. Een rechtvaardige verdeling van kosten en baten van transitie wordt een fundamenteel aandachtspunt.
- Het ruimtelijke ordeningssysteem komt terug in elk ander systeem.
- Het ruimtelijke ordeningssysteem heeft een zeer sterke link en is sterk bepalend voor het mobiliteitssysteem. De inplanting van voorzieningen en functies bepaalt mede de vloed van het verkeer.
- Het innovatiesysteem heeft een sterke weerslag op de economische ontwikkelingen.

In sommige gevallen wordt de duurzaamheid in alle systemen op een gelijkmatige wijze verhoogd, en andere gevallen zijn afwegingen tussen systemen en maatregelen noodzakelijk:

- Materialen hebben ook te maken met energie: dikkere isolatie is beter vanuit energiestandpunt maar niet vanuit materialenstandpunt.
- Sommige ingrepen binnen het mobiliteitssysteem kunnen de intrinsieke duurzaamheid ervan wel verhogen, maar nadelig zijn op ecologisch vlak: bv een nieuwe spoorwegberm door een natuureservaat.

Afwegingen zijn soms noodzakelijk, en daarvoor dienen bepaalde instrumenten. De duurzame effecten/ impact beoordeling, of het afwegingskader duurzaam wonen en bouwen zijn daar voorbeelden van.

Afwegingen in delicate situaties kunnen beter begeleid worden door een degelijk uitgewerkt participatieproces, dat het publieke debat op een serene wijze kan leiden. Vlugge of geen participatieprocessen leiden vaak tot meer werk en vertragingen achteraf.

Bij het uitwerken van de transities zal met deze wisselwerking tussen systemen en afwegingen rekening gehouden worden. Een toetsing naar het integrale systeem of het verder doen ingang vinden van afwegingsinstrumenten en aangepaste participatieprocessen kunnen de beslissingen vereenvoudigen. Integratie en een integrale aanpak zijn ook belangrijk in andere processen zoals het Vlaanderen in Actie proces.

14.2. Slimme links

Slimme links als permanent aandachtspunt bij de WGDO (actie 39)

Tijdens het opstellen van de VSDO werden meerdere oefeningen gemaakt om slimme links te detecteren tussen acties en beleidsdomeinen (onder andere in de werkgroep duurzame ontwikkeling en in het stakeholdersoverleg). Daarbij werd duidelijk dat er een onderscheid gemaakt moet worden met de links die eigenlijk 'noodzakelijk zijn om resultaat te halen', dus de links waarbij beleidsdomeinen 'verplicht' worden om samen te werken. Bepaalde aspecten van een beleidsdomein moeten omgezet worden in regelgeving of doorvertaald worden naar het beleid van een ander beleidsdomein. De praktijk wijst uit dat dat soms niet leidt tot win-win maar tot win-losesituaties. Meestal zijn dit soort samenwerkingen zeer praktisch en resultaatgericht, zonder verder dynamiserend karakter.

Andere links, de slimme slinks, gaan veeleer over een horizontale samenwerking in processen en nieuwe aanpakken. In die gevallen is er wel interesse en een open mind, wat leidt tot een echte, hechte en positieve samenwerking en creatieve oplossingen. Het werd duidelijk dat die oefening van het zoeken van echte slimme links een constante opdracht is. Die zoektocht kan opgenomen worden als belangrijke taak en agendapunt van de WGDO. Vandaar dat er geen opsomming van de reeds bepaalde slimme links is, maar dat die zoektocht als constante opdracht meegenomen wordt tijdens de uitvoering van de VSDO.

14.3. Horizontale acties: duurzame productie en consumptie (project VSDO1)

Op dit moment heeft de consumptie op wereldvlak een niveau bereikt dat 1,3 keer de beschikbare aarde nodig heeft. Tegen 2030 zou dat 2 keer de beschikbare aarde zijn. Met technologische oplossingen alleen zullen we die evolutie niet kunnen ombuigen. Duurzame productie en consumptie is een perspectief op het herorganiseren van een economie op die manier dat de negatieve ecologische en sociale impact geminimaliseerd wordt. Het gaat er om dat de wereldbevolking kan voorzien in haar basisbehoeften binnen de grenzen van de aarde en het verhogen van het welzijn van de huidige generatie zonder de kansen weg te nemen van toekomstige generaties om te voorzien in hun basisbehoeften.

De nadruk moet gelegd worden op een duurzame maatschappij, niet enkel op de individuele duurzame consument, op welzijn in plaats van welvaart.

Op internationaal niveau (Verenigde Naties, het Marrakech Process, de OESO, de EU) is er heel veel aandacht voor duurzame productie en consumptie. Tijdens de top van

Johannesburg werd het zelfs omschreven als één van de essentiële – en onontbeerlijke- uitdagingen voor een duurzame ontwikkeling.

Ook in Vlaanderen wordt gewerkt aan het thema..

Om tot een duurzame productie en consumptie te komen, hanteren we de volgende basisprincipes:

- De globale productie en consumptie mogen de draagkracht van de aarde niet overschrijden.
- We zetten in op een economie met beperkte negatieve impact op het leefmilieu en het menselijk kapitaal. Er worden naast het BNP nog andere maatstaven gehanteerd om de welvaart te meten.
- We kiezen voor eerlijke handel en een eerlijke herverdeling van materiële welvaart.
- Innovatie wordt zo georganiseerd dat die bijdraagt aan de duurzame economie.
- Er is aandacht voor een economie die zich richt op innovatieve diensten, producten en processen met het oog op een duurzame ontwikkeling.
- We beoordelen producten volgens hun levenscyclus (levenscyclusanalyse) zowel op ecologisch, sociaal als economisch vlak.
- De externe kosten worden geïnternaliseerd.
- Sufficiëntie (vermindering van de totale consumptie en productie) moet samengaan met efficiëntie (optimaal inzetten van de hulpbronnen).
- Alle partijen, de overheid, de bedrijven, het middenveld, de burger enz, moeten hun verantwoordelijkheid nemen.
- De productiebedrijven moeten hun verantwoordelijkheid opnemen in het productieproces en onder andere de traceerbaarheid en transparantie garanderen.
- De distributiebedrijven moeten de afname van milieuvriendelijke producten stimuleren door een eigen bewust aankoopbeleid en het stimuleren van de verkoop van duurzame producten (oa door ze op een zichtbare plaats aan te bieden in de winkels om zo hun afname te stimuleren).
- De consument krijgt alle instrumenten in handen om de meest duurzame keuze te kunnen maken en wordt actief gestimuleerd om te kiezen voor een meer duurzame levenswijze
- De overheid gebruikt fiscale instrumenten, geeft het goede voorbeeld en stimuleert experimenten.

De acties die betrekking hebben op duurzame productie en consumptie komen terug in andere hoofdstukken, hier gerangschikt volgens de levenscyclus:

Grondstoffen en geïmporteerde producten: eerlijke handel

De hoeveelheid grondstoffen en producten die geïmporteerd worden is de laatste jaren opmerkelijk gestegen. Dit heeft als resultaat dat de ecologische gevolgen van ons consumptiegedrag niet beperkt blijven tot onze eigen leefomgeving. Vaak worden grondstoffen en producten geïmporteerd uit ontwikkelingslanden die niet uitgerust zijn om om te gaan met de gevolgen op het leefmilieu en de leefomstandigheden van de bevolking.

Essentieel aan het globale beeld van duurzame productie en consumptie is eerlijke handel, het betalen van eerlijke prijzen voor grondstoffen en het voorzorgen van de werkomstandigheden van de lokale werknemers. De bevolking in ontwikkelingslanden moet zelf de middelen in handen krijgen om hun omstandigheden te verbeteren. Daarvoor is er nood aan onderwijs, het delen van technologische kennis, capaciteitsopbouw en het betalen van eerlijke prijzen voor grondstoffen en goederen. Bij de ontginning van grondstoffen en het kweken van gewassen moet de lokale bevolking kunnen meegenieten van de voordelen en moeten de ecologische gevolgen tot een absoluut minimum herleid worden.

Onder 'Duurzame ontwikkeling in het beleid voor Vlaamse internationale samenwerking' staan enkele acties opgesomd voor eerlijke handel, zoals hulp voor handel [...], verankering van arbeids- en milieunormen (waarin verwezen wordt naar , Duurzaam en ethisch internationaal Ondernemen), Ondernemerschap en tewerkstelling in het Zuiden enz.

Betere producten en een verschuiving naar een diensteneconomie

Er wordt aandacht gegeven aan duurzaamheid van bij de ontwerpfase. Er wordt ingezet op een verschuiving van een producten- naar een diensteneconomie.

De meest duurzame producten moeten systematisch de norm worden.

In de eerste plaats moeten er alternatieven gevonden worden voor de producten met de grootste ecologische impact, met gevaarlijke stoffen of schadelijke emissies.

Rond dit thema wordt gewerkt binnen de materialentransitie, er worden onder andere *praktijkexperimenten* ontwikkeld, die onder andere de evolutie naar een diensteneconomie, waar relevant, ondersteunen.

Daarbij kan de overheid een voorbeeldrol opnemen, zie *acties onder de institutionele dimensie (12), zoals Duurzaamheid in de werkgeversfunctie, duurzame overheidsopdrachten, ethisch beleggen enz.*

Productie en verdeling: duurzaam, maatschappelijk verantwoord en ethisch ondernemen

Integratie van duurzame ontwikkeling in de productiefase en transparantie aangaande de volledige levenscyclus (zowel sociaal als ecologisch) van het product. Er moet een verificatiemechanisme in het leven geroepen worden om valse claims van bedrijven te voorkomen en detecteren. Er moet de nadruk gelegd worden op 'corporate responsibility', de verantwoordelijkheid van bedrijven.

Binnen dit thema horen de acties in kader van *Transformatie van het economisch weefsel (8.3)* , *Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen(8.4)*, en de actie ' *Sociale levenscyclusanalyse*'

Sluiten van de cyclus

Het sluiten van de cyclus wordt meegenomen in de *materialentransitie* en in de actie '*materialen in gesloten cyclus binnen de bouwsector*', waarin ook aandacht is voor het principe van 'cradle to cradle', waarbij afval gezien wordt als grondstof. Dit vindt plaats in

volgende prioritaire systemen die elders in de VSDO behandeld worden: het wonen- en bouwensysteem en ruimtelijke ordening, het materialensysteem in het bredere kader van productie en overschakeling naar diensteneconomie; het energiesysteem, het mobiliteitssysteem, het voedelsysteem, Toerisme.

Duurzame consumptie

Binnen de transitie wordt onder andere ingezet op andere manieren van produceren (gebruik van materialen) en (eco-)efficiëntie. Uit het verleden blijkt echter dat het gevaar bestaat dat bij efficiëntere producten, mensen meer gaan consumeren. Daardoor wordt het positieve effect tenietgedaan, wat men het rebound-effect noemt. Sufficiëntie gaat om het verhogen van het persoonlijk welzijn ten opzichte van het gebruik van een goed. Studies wijzen uit dat geluk stijgt met het stijgen van de welvaart en dan afzwakt. Het is belangrijk dat het consumptiegedrag wordt afgestemd op het maximaliseren van persoonlijk welzijn, eerder dan van welvaart. Dit betekent een aanpassing in de levenswijze en het consumptiegedrag, het opbouwen van een nieuw waarde kader (zie Marrakech proces, werkgroep duurzame levenswijzen.)

De overheid kan de productie- en distributiebedrijven aanzetten tot het aanbieden van voldoende betaalbare duurzame alternatieven. Er moet een gelijk speelveld gecreëerd worden met andere, niet ecologische producten. Dat kan door externe kosten te internaliseren en zo de ware - zowel de sociale als de ecologische kosten - kostprijs van goederen te reflecteren.

Essentieel is het faciliteren, informeren en sensibiliseren van de consument, onder andere door duurzame alternatieven te bieden, door de werkelijke kosten van producten - zowel de sociale als de ecologische kosten - door te rekenen, door de duurzaamheid van producten vergelijkbaar te maken via labeling. Bij het ontwikkelen van labels is het wel belangrijk om de belangen mee te nemen van de ontwikkelingslanden. Verder moet er aan duurzame marketing gedaan worden.

Sociale en ecologische levenscyclusanalyse integreren (actie 40)

Om materialen en producten op een objectieve manier te kunnen vergelijken met betrekking tot hun milieu-impact worden er levenscyclusanalyses uitgevoerd. Om producten en materialen te kunnen vergelijken in het kader van duurzame ontwikkeling is het nodig om ook op sociaal vlak een vergelijking te kunnen maken. Daarom wordt er verder onderzoek verricht naar een sociale levenscyclusanalyse en wordt de mogelijkheid onderzocht om deze te integreren in de ecologische LCA om te komen tot een duurzame afweging. Dit maakt het mogelijk voor consumenten, instellingen en organisaties om bij hun aankoop op een betrouwbare manier afwegingen te kunnen maken. Hierover is meer maatschappelijk debat nodig.

Overleg opstarten met betrekking tot Duurzame Productie en Consumptie

Bedoeling is om het overlegproces op te starten met een groot aantal betrokkenen om concreet te analyseren hoe duurzame productie en consumptie gestalte kan gegeven worden. Tijdens dit overleg wordt op de eerste plaats gestreefd naar het creëren van synergie en samenwerking.

Het overleg is van belang gezien de breedte van het onderwerp, de bevoegdheidsverdeling (oa federaal), het belang van de internationale dimensie (oa het 10- jaar kaderplan voor duurzame productie en consumptie dat wordt opgemaakt binnen de VN tegen eind 2011), en tal van lopende initiatieven mbt duurzame productie en consumptie.

Duurzaam waterverbruik (project VSDO1)

Water is een natuurlijke grondstof, waarmee we zorgvuldig moeten omspringen. We streven daarom naar een duurzaam voorraadbeheer en een rationeel gebruik van water. In het licht van de klimaatverandering wil de Vlaamse Regering ook een beter beeld krijgen van de beschikbare watervoorraden en het effect van de al genomen maatregelen en van klimaatverandering op die voorraden.

Drinkwatervoorziening

Voor de drinkwatervoorziening is veilig en gezond drinkwater met hoge leveringszekerheid tegen een redelijke prijs een belangrijk uitgangspunt. De opmaak en uitvoering van waterveiligheidsplannen (Water Safety Plans) dragen daartoe bij. Het doel van die plannen is om de kwaliteit van het proces van watervoorziening van bron tot kraan te garanderen via een integrale risicobenadering. Als onderdeel van die waterveiligheidsplannen worden brondossiers aangelegd (de factoren die van belang zijn voor de kwaliteit) en worden de risicoactiviteiten geïnventariseerd. Ook de waterdistributie wordt nauwlettend gecontroleerd. Gescheiden lozing van afvalwater en hemelwater wordt aangemoedigd.

Rationeel omgaan met water

De Vlaamse Regering streeft naar een duurzaam gebruik van de beschikbare zoetwatervoorraden, binnen de draagkracht van het watersysteem, waarbij hoogwaardig water zoals diep grondwater alleen gebruikt wordt voor hoogwaardige toepassingen. Naast een sturend vergunningen- en heffingenbeleid wordt ingezet op het onderzoek naar nieuwe technieken, subsidies, communicatie en sensibilisering en op het gebruik van wateraudits³¹. Er wordt zelfs bekeken om in risicogebieden de wateraudit te verankeren in de vergunningsprocedure.

Drinkwatervoorziening en sanitatie buiten Vlaanderen

Het Vlaams Partnerschap Water voor Ontwikkeling³² wil de samenwerking blijven versterken tussen alle Vlaamse betrokkenen in de watersector en de internationale inspanningen om tegen 2015 zes miljoen mensen in het Zuiden van drinkwater en/of sanitatie te voorzien. Blijvende uitdagingen zijn het verbreden van het draagvlak, het motiveren van nieuwe partners, inzetten van de geschikte Vlaamse expertise en het voorzien van voldoende middelen.

³¹ Een wateraudit is een kritische kijk op alle processen die water verbruiken. Doel van een wateraudit is het realiseren van waterbesparingen en het optimaliseren van het waterverbruik.

³² www.watervoorontwikkeling.be